

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XVII — leto 1971/72 — št. 7-8

Jezik in slovstvo

Letnik XVII. številka 7-8

Ljubljana, april-maj 1971/72

Časopis izhaja od oktobra do maja (8 številok)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Franc Jakopin, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Milan Dolgan (metodika), Franc Jakopin (jezikoslovje), Matjaž Kmecl (slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik: Ivo Graul

Tisk Aero, kemična in grafična industrija Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 501-8-4

Letna naročnina 32.— din, polletna 16.— din, posamezna številka 4.— din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, 16.— din

Za tujino celoletna naročnina 48.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Vsebina sedme in osme številke

Razprave in članki

- 213 *Franc Jakopin* Profesorju Milku Kosu v spomin
- 214 *Božena Orožen* Poučni izlet v tri doline: Savinjsko, Šaleško in Zadrebko
- 222 *Jože Koruza* O začetkih slovenskega pesništva
- 229 *Fran Petré* Stilne formacije v slovenski književnosti med obema vojnama
- 235 *Stanko Kotnik* Aktivni primerjalni postopek pri pouku slovnice in njegova pedagoška vrednost
- 241 *Alenka Logar-Pleško* Ivo Brnčič kot umetnik
- 248 *Franc Jakopin* Primerjava adaptacije tujega besedja v ruščini in slovenščini
- 257 *Boris Paternu* Profesor Emil Štampar — šestdesetletnik

Zapiski, ocene in poročila

- 258 *Vilko Novak* Novi prekmurski tiski
- 260 *Ana Vuga-Vogel* Partizanske pesmi Čibejeve mame
- 263 *Jože Lipnik* Hospitacijsko delo pri pouku slovenskega jezika v osnovni šoli
- 266 *Tone Pretnar* Iz literarne vede
- 268 *Minka Kuclar* Poročilo o delu republiškega odbora SDS
- 270 Pisma Zavodu za šolstvo ob predlogih za nove osnovnošolske in srednješolske učne načrte — IV (*Jaka Avšič*)
- 271 Našo revijo prejemajo v tujini
- 7-8/4 V oceno smo prejeli

PROFESORJU MILKU KOSU V SPOMIN

(12. 12. 1892 — 24. 3. 1972)

Enkratna znanstvena in človeška veličina osebnosti pokojnega slovenskega zgodovinarja Milka Kosa bo ostala globoko v zavesti tudi slovenskim slavistom. Milko Kos nam ni bil samo priljubljen akademski učitelj slovenske zgodovine, profesor, ki je znal s preudarno in sugestivno besedo ustvariti jasno podobo naše preteklosti — za slovensko jezikoslovje pomeni veliko več, saj številne med njegovimi razpravami in knjigami neposredno zadevajo tudi vprašanja zgodovine slovenskega jezika in njegove narečne razčlenjenosti.

Med preučevalci Brižinskih spomenikov zavzema Kosovo ime pomembno mesto; samo tako temeljit zgodovinar, poznavalec vseh odtenkov latinske paleografije in srednjeveških rokopisov sploh je tem spomenikom lahko zanesljivo določil časovne in kulturnozgodovinske okvire.

Profesor Kos se je globoko zavedal dejstva, da hranijo imena, njihova razširjenost in pomeni, trdno sporočilo o gospodarski, politični in kulturni zgodovini; kot pravi umetnik je znal iz zapisov slovenskih krajevnih in osebnih imen izluščiti podatke, na katere se je opiral pri rekonstrukciji starejših obdobij slovenske zgodovine. Mimo tega gradiva ne more noben slovenski etimolog in raziskovalec slovenske zgodovine besed; za historika slovenskega jezika je besedno gradivo v Kosovih izdajah slovenskih urbarjev in v njegovi bogati rokopisni zbirki za historično-topografski slovar pravi zaklad.

Razprave Milka Kosa o kolonizaciji slovenske zemlje, o premikanju severne slovenske jezikovne meje na vzhod in jug, in sinteza njegovih pogledov na našo srednjeveško zgodovino v knjigi *Zgodovina Slovencev od naselitve do 15. stoletja* so ustvarjalno prispevale k razlagi in utemeljitvi današnje podobe slovenskih narečij; marsikatera izoglosa je dobila svojo osvetlitev šele z naslonitvijo na Kosova dognanja o srednjeveški fevdalni, upravno-politični in cerkveni razdelitvi Slovenije.

Profesor Kos je bil zgled plemenitega sodelovanja med sorodnimi vedami; na Kosovo delo sta se opirala njegova slavistična delovna prijatelja Nahtigal in Ramovš, iz njega črpajo današnji historiki slovenskega jezika.

Franc Jakopin

POUČNI IZLET V TRI DOLINE: SAVINJSKO, ŠALEŠKO IN ZADREČKO

2

Mozirje je središče Gornje Savinjske doline. Pod Avstrijo je bilo Mozirje prvi trg, ki se je zavedel slovenske narodnosti. Pozno poleti oz. jeseni 1944 je bilo v Gornji Savinjski dolini osvobojeno ozemlje. Takrat je nastala ljudska pesem, ki je dobila ime Savinjska kronika. Po nekem ljudskem napevu so jo prepevali na mitingih. Decembra 1944 je ozemlje po hudih bojih prišlo spet v nemške roke. Nasproti hotela Turist je bila Lipoldova gostilna, zbirališče narodnega izobraženstva. Rod Lipoldov je dal nekaj pomembnih mož. To so bili: duhovnik Jože Lipold (1796—1855), pesnik splavarskih pesmi, Marko Vincenc Lepold (1816—1883), sloveč geolog v Idriji, in njegov brat Janez Lipold, dolgoletni mozirski župan, deželni in državni poslanec, ki je v trgu prvi uvedel slovensko uradovanje. — V Mozirju se je rodil Janez Galičnik (1737—1807), Lipoldov sorodnik, znan čebelar, prevajalec Janševe knjige o čebelah. Po mnenju F. Kidriča je njegova miselnost zbudila rodoljubni duh pri Lipoldovih. — Kot duhovnik je tod služboval zgodovinar Ignacij Orožen, dve leti tudi Anton Aškerc (1892—1894). Prišel je iz Šmarjete pri Rimskih Toplicah. Okolje mu je narodnostno ustrezalo, saj ni bilo ne Nemcev ne nemškutarjev. Sodeloval je pri ustanovitvi Savinjske podružnice Slovenskega planinskega društva in zahteval izključno slovenske napise na kažipotih. V svetovnonazorskem pogledu pomenijo zanj ta leta odklon od dogmatizma. Iz istega časa je pesem Grešnik z osnovno mislijo: »Čim bolj ti sam misliš svobodno, tem bolj si podoben — bogú.« Domačini so ga cenili; ko je odhajal v Velenje, so ga slavili kot mučenika. Pesnik pa jim je zapisal v spomin verze »Mozirje« z izrazito narodnoobrambno mislijo. — V Mozirju se je rodil in kasneje tu kot uradnik služboval Žiga Lajakov (Laykauf). Sestavil je kroniko domačega kraja in zlagal pesmi pod psevdonomimom Mozirski, tako je v petnajstih pesmih Savinjskega venca (Slovenka 1902) poveljal lepote Savinjske doline od Zidanega mosta preko Celja, Žalca, Luč do Solčave, Logarske doline in Ojstrice. — Pred občino je spomenik padlim z verzi Mateja Bora. Izdelal ga je kipar Cesar, ki izhaja iz znane mozirske podobarske družine.

Še preden pridemo v Nazarje, opazimo na hribčku cerkev z dvema zvoni-koma, nato pa nad Savinjo niže ležečo graščino. To je Brbovec. Prvotni grad je dal sezidati že v 9. stoletju knez iz bližnje Rečice, in sicer prav tu na sotočju Drete in Savinje. V 16. stoletju ga je dobil Ivan Kacijanar zaradi zaslug v boju proti Turkom. Kasneje je bil obdolžen izdajstva in ubit. O tem pripoveduje Cankarjeva zgodnja pesem Ivan Kacijanar. V 17. stoletju je grad kupil Tomaž Hren za ljubljansko škofijo. On je dal na bližnjem hribčku Gradišče sezidati kapelico, imenovano Nazaret. Ta je dala kraju tudi ime. Nekako sočasno so postavili cerkev in frančiškanski samostan. Vanj so prišli frančiškani iz Bosne, od koder so jih izgnali Turki. Do Jožefa II. je bil tu noviciat za vzgojo redovniškega naraščaja, pa ga je prišel sem opravljat tudi mladi Vodnik (1775—1776). V samo-

stanu je bila bogata knjižnica. Iz nje je prišel izvod Dalmatinove Biblije v celjsko študijsko knjižnico. Na cerkveno pročelje je naslikal slikar Ivan Horvat-Jaki Marijino oznanjenje. Freske na slavoloku so delo F. Jelovška, Frančišek Ksaverij pa F. Berganta. Nekoč, do 1733. leta, so tu uprizarjali križev pot na prostem. — Poleg šole je sedanji dom slikarja Horvata-Jakija z umetnikovo galerijo.

Rečica je pomaknjena kak kilometer na sever od glavne ceste. V srednjem veku je bila središče Gornje Savinjske doline. Na pomembno vlogo tega kraja v preteklosti kaže tkim. Tavčarjev dvor, starinsko poslopje, ki ga je v 16. stol. kupil ljubljanski škof Tavčar, ki je Rečico povzdignil v trg. O sodnih pravicah govori ohranjeni sramotilni steber — pranger za krajevnim uradom. Zgodovina pripoveduje, da je bil v cerkvi 1231. leta sodni zbor. Na njem je oglejski patriarh sodil dvema kmetoma, ki sta vdrla v gornjegrajski samostan in ga izropala. Obsodil ju je, da morata s križarsko vojsko v Palestino. To zgodovinsko poročilo je uporabil Oskar Hudales za jedro romana Križar Lenart (1962). V prizor sojenja (str. 125—179) je vpletel nastop patriarhovega nečaka, demokratičnega mladega človeka, ki se potegne za obosojenca in vpliva na strica, da zamenja prvotno smrtno obsodbo s službo v križarski vojski. — Za »rečiškega gospoda« je bil dolgo vrsto let do smrti že omenjeni Mozirjan Jože Lipold, pesnik Slomškovega kroga. Podpisoval se je kot »pesnik rečiški«. Bil je družaben, vesel človek, zložil je več kot tisoč pesmi, posebno prigodnic — nekatere je tudi pel — pomembnejše med njimi so šaljive in zbadljive pa splavarske (Hitite trte vit je ponarodela). Po mnenju Ivana Grafenauerja je Lipold vplival s prigodnicami na narodno prebujanje tržanov, do takrat so namreč bili večinoma pod nemškim vplivom. Na zunanem cerkvenem zidu je Lipoldov nagrobnik z latinskimi distihi. — V Rečici sta vsaj še 1951. leta bili živi pripovedki o Kralju Matjažu (Od kralj Matjaža, Kralj Matjaž in Bog), takrat ju je slišal Milko Matičetov od več kot sedemdesetletne pripovedovalke, ki se je zgodb naučila, »ko je na luč ahtala pri mrličih«. — V Spodnji Rečici se je rodil Franc Lekše (1862—1928), pisec jezikoslovnih in zgodovinskih razprav. Bil je župnik v Lučah.

Okonino prepoznamo po baročni cerkvi s tremi kupolami. Tu je pokoj užival Valentin Orožen, pesnik Slomškovega kroga (1808—1875). — Današnja cesta je speljana čez nekdanjo gmajno ob Savinji, poprej je šla po ovinku skozi vas. V Okonini je preživelj otročka leta že omenjeni mladinski pisatelj Oskar Hudales (1905—1968). Med prvo svetovno vojno je družina namreč morala zapustiti Žago pri Kobaridu pa je prišla v očetov rojstni kraj. Oče je imel v najemu gostilno »tik ceste dober streljaj zunaj vasi«. V svoji prvi knjižici Gmajna (1931) je pisatelj oživil otroške spomine, povezane z gmajno za Savinjo. Vpletel je pripovedko o gorskem duhu na Teru, strmem in prepadnem obronku Mozirskih planin (Golt). Od jeze na lakomnika, ki se je hotel polastiti njegovega zaklada, je duh zvalil nanj vrh gore. Vse to okolje — domača hiša, Rečica, kamor je hodil v šolo, Savinja in žaga — je ozadje avtobiografske Mladosti med knjigami (1952).

Ko pelje cesta čez most v Ljubnem, se domislimo pripovedke o povodnem možu, ki je živel v tolmu pod mostom, vsako noč piskal vilam in ugrabil mlinarjevega sinka. Tako pripoveduje Lojze Zupanc v zbirki Povodni mož v Savinji (1957). — Ljubno je bilo središče savinjskega splavarstva, ki sega že v 16. stoletje. V Ljubnem so vezali splave in se odpravljali z njimi na dolgo, 4—5 tednov

trajajočo pot. Delo savinjskih splavarjev sta opisala Fran Mišič v spisu S savinjskimi splavarji v osrčje Jugoslavije (V porečju bistre Savinje, 1933) in Oskar Hudales v povesti Postelja gospoda Fibriha (1936). Na leposloven način govori pisatelj o tem, kakšna je pot lesa in usoda ljudi, povezanih z njim, in to od smrek na pobočju, ki jih mora kmet zaradi krize prodati lesnemu trgovcu, preko drvarskega in žagarskega dela, do splavarske poti v Zagreb, kjer iz lesa savinjskih smrek nastane postelja za bogataša. Povest razodeva značilnost Hudalesovega pisanja: leposlovna oblika mu je samo pomoč, da mladega bralca seznaní z delom, težavnim življenjem in socialnimi krivicami (opomba k povojni izdaji povesti pravi, da je pod imenom Trg mišljeno Mozirje, a po zvezi sodeč gre za Ljubno). Iz središča trga se odcepi stranska cesta v vasico Rastke in dalje na Smrekovec. Spet smo v območju že večkrat omenjenega pohoda XIV. divizije. V Rastkah je divizija naletela na nemško zasedo. Na Kamnu, Smrekovčevem sosedu, so bili hudi boji. Tam, kjer so 1941. leta delali načrte za zavzetje Šoštanja, kjer je Savinjska četa pokopala padle tovariše, je zdaj krvavela Šlandrova brigada. Ko se je končno izvila iz nemškega obroča, je odšla na koroško stran (glej Terčak, Živi zid, str. 135—157, ter Kranjec, Za svetlimi obzorji, Bele so vse poti, poglavje Domovina, glej tvoji otroci).

Luče ležijo pod pobočjem Raduhe, kjer se v Savinjo izliva potok Lučnica. Za cesto je doprski spomenik skladatelju Blažu Arničju (1901—1970), delo kiparja Stojana Batiča. — Pripovedka govori o »ušivih Lučah«. Zapisal jo je Fran Kocbek v knjigi Savinjske Alpe (1926), kasneje pa podobno tudi Jože Vršnik, nekak gornje savinjski bukovnik. Turki so prišli v Luče in konje krmili kar s cerkvenega oltarja. Doletela pa jih je božja kazen, uničile so jih uši. Le eden se je rešil in izjavil: »Dokler bo rasel na gorah macesen, ne bo Turek obiskal Železne Kaple ne lažnjive Solčave ne ušivih Luč.« — Tu je bil za župnika že omenjeni jezikoslovec in zgodovinar Franc Lekše, na začetku stoletja pa za učitelja Dolenjec Josip Korban. Slednji je nabiral ljudske pesmi in pisal povesti. Nekatere se godijo v tem okolju (Prvič v Kocbekovem kraljestvu, 1930, humoristično slika izlet na Ojstrico.) — Po stranski dolini Podvolovjek ob Lučnici pod Rogatcem je XIV. divizija odšla na Kranjsko.

Svet od Luč proti Solčavi je postal bolj dostopen šele od konca prejšnjega stoletja, ko so 1894 speljali cesto, dotlej pa so hodili redki potniki po ozki stezi, pa še zanje je bilo v soteski premalo prostora, da je bilo treba nešteto krat bresti Savinjo. — Ob cesti je skala I g l a s Presihajočim studentem. Njena nenavadna oblika je burila domišljijo, zato je o njej več pripovedi. Po eni je to igla, s katero je šivala žena velikanu srajce, ta pa si teši žejo v podzemeljski luknji pod njo. Kadar pije, studenec presahne (Lojze Zupanc, Pripovedka o skali Igli v knjigi Povodni mož v Savinji). Domačin Jože Vršnik pa pripoveduje, da je sedanja Igla okamenela ajdovska deklica, prvotno pa se je ime Igla nanašalo na ozek prehod med skalo in strmo steno. Nekoč so tod skozi hodili (Drobci iz Solčave, Planinski vestnik 1954). Bržkone je kaka ljudska pripovedka tudi osnova pesmi Pri Igli Žige Lajakova-Mozirskega iz cikla Savinjski venec: Škrat je hotel zapreti človeku pot v planinski raj, vrgel je skalo, a ta je obtičala ob robu. V istem ciklu ima Mozirski tudi pesem o Presihajočem studentu (Perijodični studenec), ki je pesniku pripodoba za nestalnost upov.

Pri Rogovilcu se odcepi pot v **R o b a n o v k o t**. Tu je doma Jože Vršnik-Robanov, ki je zapisal in objavil v Planinskem vestniku več pripovedk iz okolice Solčave. Njegov stric kmet Rok Klemenšek je bil ljudski pesnik.

S o l č a v a se stiska v debri Savinje. Preden jo je cesta do Luč odprla Štajerski, je bila skoraj čisto odrezana od sveta, nekoliko je bila povezana le s Koroško, zakaj od Črne je sem najbolj zložen prehod. Ime Solčava se je prvič pojavilo leta 1830, v javnost pa je prodrlo šele pred sto leti. Poprej so uporabljali ime Žolcpah po nemškem Sulzbach. Sprememba imena v Solčavo je po mnenju F. Ilešiča povezana s slovenskim prerodnim duhom. — Naselje s cerkvijo je bilo tu že v srednjem veku, za celjskih grofov, ki so semkaj zahajali na lov. Po ljudskem izročilu so takrat nastala domača imena Knez, Vitez in Vitezič. Sem so se zatekali nekateri člani grofovske rodbine (dejstvo je uporabila nemška pisateljica Ana Wambrechtsamerjeva v romanu Danes grofje celjski in nikdar več. Pred očetovo jezo se zateče Friderik v Solčavo). V zdaj gotski, prvotno romanski cerkvi je Marijin kip iz srede 13. stoletja. Kiparja označujejo po njem kot mojstra solčavske Marije. Po mnenju E. Cevca so kip prenesli iz gornjegrajskega samostana. Pač s tem je v zvezi legenda, da je Marija priromala z gornjegrajske strani. Počivala je pod Iglo. Našla sta jo vola pred plugom na njivi. — Odmaknjenost Solčave in njena zaprtost je nedvomno povzročila, da je tu nastalo in se ohranilo še več pripovedk, med njimi o Neteku pa o ajdovski deklici, ki je prala v Savinji in zajela v predpasnik orača in vole, pa o nasprotju med Solčavo in Lučami (to je obdelal Lozje Zupanc v knjigi Povodni mož v Savinji). Na realnosti pa temelji pripovedovanje Jožeta Vršnika o vojaških beguncih, ki so se do 1880. leta skrivali po hribih okoli Solčave. Kadar so prišli žandarji, so si dajali znak z rogom. — V Jurčičevi povesti Sin kmetskega cesarja se zateče v solčavske hribe Kosoman, sin Ilije Gregoriča, z nekdanjimi kmeti, zdaj roparji. — Gorski kot je vabil tudi nekatere pomembnejše kulturne osebnosti. V začetku prejšnjega stoletja je semkaj prišel nekdanji Vodnikov učenec, takrat celjski profesor I. Zupančič. O izletu je napisal knjigo Ausflug von Cilli nach Sulzbach (1826). — Na poti iz Celovca (prehodil jo je peš) se je ustavil v Solčavi Stanko Vraz ter zapisal v župnijske spominske knjige dva hrvaška verza. — Menda trikrat je obiskal Solčavo A. M. Slomšek. Ko je bil tu zadnjič, pri birni 1861. leta, je v župnijske knjige zapisal pesem Slovo Žolcpaškim planinam. — Kot mozirski kaplan je obiskal Solčavo A. Aškerc skupaj z gornjegrajskim učiteljem in poznavalcem Savinjskih Alp F. Kocbekom. Kasneje je v Slovenskem narodu 1894 objavil zbadljiv podlistek Spominska knjiga v Solčavi. Ošvrknil je škofa Stepišnika in Napotnika, češ Slomšek je zapisal v knjigo odo v slovenščini, Stepišnik nekaj v angleščini in italijanščini, Napotnik pa latinsko molitev. — V Solčavi se je rodil France Štifter (1846—1913), kasneje profesor v Rusiji. Bil je zaslužen za odkrivanje tega planinskega sveta, kot graški študent je namreč zbudil zanimanje za Savinjske planine pri prof. Frischaufu. Pisal je v Slovenski narod in Slovanski svet, se potegoval za zблиžanje slovenščine z ruščino, za uvedbo cirilice in cerkvenoslovanskega bogoslužja. — Lepota solčavske okolice je navdihnila Žigi Lajakovu-Mozirskemu občuteno pesem Ave Marija v Solčavi. — V Solčavi se je končno rodil sodobni dramatik Ignac Kamenik (1926).

Vrnimo se do Radmirja, kjer se odcepi cesta proti Gornjemu gradu. Nad cesto, na S t r a ž i, je baročna romarska cekev sv. Frančiška Ksaverija. Začetnik božje poti je bil Ahacij Steržinar, avtor zbirke Katoliš kršanskiga vuka pejsme (1729), s katerimi je hotel pregnati ljudske ljubezenske pesmi. Kot duhovnik v Gornjem gradu je neke noči 1715. leta nesel iz Gornjega grada v cerkvo sv. Barbare sliko sv. Frančiška. Takrat je namreč bila kuga in huda beda. Po govoricah, da se tod gode čudeži, je prizidal kapelo, nato pa večjo, sedanjo cerkev. Pri cerkvi je zakladnica, katere ustanoviteljica je bila Marija Terezija s hčerko Marijo Antoinetto. Darovalci so bili zlasti vladarji. Steržinar je ostal pri cerkvi kot vodja bratovščine sv. Frančiška Ksaverija do smrti. — Pri cerkvi je pokopan Valentin Orožen (nagrobna plošča z njegovimi verzi na zunanjem cerkvenem zidu). — V vasi pod cerkvijo se je rodil Stane Terčak, raziskovalec narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem (Živi zid, Ukradeni otroci).

Nekako sredi poti med Radmirjem in Gornjim gradom se levo nad cesto skrivajo za drevjem ostanki nekdanjih vislic (Gavge). Te kažejo na pravico do krvavega sodstva, ki jo je imela gornjegrajska gosposčina. Mladinski pisatelj Josip Korban je napisal pripovedko Razbojnik Cefirin, ki da je bil tu prvi obešen (knjiga Mrtvi menih, 1933). V Hudalesovem romanu Križar Lenart peljejo tod mimo obtožena kmeta, da bi jima v Rečici sodil patriarh zaradi kraje v samostanu.

G o r n j i g r a d je bil nekoč upravno središče cerkvene gosposčine, ki je obsegala Zadrečko dolino in del Savinjske med Nazarjem, Rečico in Ljubnim. Za celotno območje uporablja geograf A. Melik ime Gornjegrajsko ali Gorogransko. — Prvotno se je naselje imenovalo Rore, šele kasneje je grad dal ime celotnemu naselju. V 12. stoletju je bil ustanovljen benediktinski samostan, ki se je obdržal dobrih tri sto let, do 1473. Takrat je postala lastnica samostana in samostanskih posestev ljubljanska škofija. Tomaž Hren je tu ustanovil kolegij za duhovnike (škofijski grb je še ohranjen na ostankih gradu). V biografskem romanu Inkvizitor (1964) Mimi Malenšek nekajkrat pripoveduje o Hrenovem bivanju v Gornjem gradu: da je tu svetoval semeniščniku Čandku, naj prevede lekcionar, s kakim veseljem je kasneje pregledoval prevod; da je tu imel dečke — sholarje, iz katerih je hotel vzgojiti dobre duhovnike; da je bil med njimi njegov nečak, sin njegove sestre, ob katerem so nastale zlobne govorice, da je njegov sin; kako si je prav zato prišel ogledat plašnega dečka odposlanec papeškega nuncija; kako se je po kanoničnem očiščenju razočarani Hren zatekel v gornjegrajsko samoto in si zaželel, da bi bil tu pokopan, in kako je tu umrl (posebno strani 538—550, 567—574). Škof Attems pa je sredi 18. stoletja dal podreti romansko cerkev in zgraditi veličastno baročno stavbo, ki velja za vrh baročnega prizadevanja v arhitekturi, samostan pa je prezidal v graščino. Med drugo vojno je bil večji del gradu porušen. Ostanki nekdanje romanske cerkve so v majhnem lapidariju pod zvonikom. Na zunanji južni steni cerkve je med vzdanimi nagrobniki najlepši reliefni spomenik Ivana Kacijanarja, ki prikazuje tudi njegovo nasilno smrt. V glavnem oltarju je slika Leopolda Leyerja Mati božja s sv. Mohorjem in Fortunatom, v stranskih oltarjih so slike Kremser-Schmidta (Kristusovo rojstvo, Zadnja večerja, Vstajenje in Vnebohod ter sv. Apolinarij in sv. Janez Nepomuk) ter sv. Tomaž Janeza Metzingerja. — Zgodovina gornjegrajskega samostana je obdelana v treh leposlovnih tekstih: v 13. stoletje sega že omenjeni Hudalesov

roman Križar Lenart. Zaradi kraje v samostanu morata tlačana Lenart in Janez v križarsko vojsko. Lenart se vrne kot svobodnjak. Najde svoje nekdanje dekle poročeno, zato odide v Čedad. — V Gornjem gradu se dogaja precejšen del romana Frana Detele Pegam in Lambergar (1891), ki se suče okoli bojev za celjsko dediščino. Sem pošlje pisatelj Lambergarjevega oskrbnika Gregorja. Mladenič tu sreča Vitovca, zve za njegov naklep, da bo napadel cesarja v Celju, in tega obvesti o nevarnosti. Kasneje Krištof Lambergar in Gregor oblegata samostan, ker menihi nočejo priznati cesarja, in ga premagata. Zdaj morajo menihi zapustiti samostan. — Jedro Hudalesove snovno zanimive, a psihološko šibke povesti Vrnitev v življenje (1958) je ukinitvev samostana in priključitev k ljubljanski škofiji. Pisatelj govori o upiranju menihov, ki jih je prizadela ta odločba. Osrednja oseba je menih Andrej, ki odvrže meniško kuto, doštudira in se poroči s kmečkim dekletom iz Spodnje Rečice. — Katedrala je navdihnila Žiga Lajakova Mozirskega za pesem V gornjegrajski katedrali (Savinjski venec). Pesnik ima privid: sredi miru zabučne trombe, ki oznanjajo vstajenje v svobodi. Iz grobnic vstajajo škofje. Pred Bogom klečita sv. Mohor in Fortunat in prosita za naš rod. — Šolo je dolgo vrsto let vodil Fran Kocbek, sloveč planinec, pisec knjige Savinjske Alpe (1926) in zbiralec ljudskih pripovedk. — Iz Luč je prišel sem za učitelja Josip Korban, ki je nekaj zgodb postavil tudi v to okolje. (V Mrtvem menihu je oblikoval pripovedko o menihu puščavniku, ki ga je dal ubiti vitez z bližnjega gradu). Že po drugi vojni je služboval tu učitelj Lojze Zupanc, nabiralec in oblikovalec ljudskih pripovedk iz Savinjske in Zadrečke doline (knjiga Povodni mož v Savinji). Iz Gornjega grada je bil Benedikt Kurinčič (16. stol.), ki je opisal življenje na turškem dvoru, kamor je prišel kot prevajalec z odposlanstvom nadvojvode Ferdinanda. — Prav tako v 16. stol. se je tu rodila Suzana Gornjegrajska, opatinja v Mekinjah pri Kamniku, pesnica in simpatizerka protestantov (Aškerčeva pesem Opatinja Suzana v zbirki Mučeniki). — Pred odhodom k sv. Frančišku Ksaveriju je župnikoval v Gornjem gradu Ahacij Steržinar iz Škofje Loke. — V Gornjem gradu se je rodil pisatelj Slavko Savinšek (1897—1942), ker pa je še kot otrok prišel na Jesenice, so njegove povesti vezane na gorenjsko okolje. — Južno nad Gornjim gradom se dviga planotasta Menina planina, ki je dobila ime po menihih (Menihina planina). Okrog nje so se spletle razne pripovedke (Lojze Zupanc: Najdražji zaklad, Pastir in knez, Pastir in vile z Menine planine, vse v knjigi Povodni mož v Savinji).

Odpravimo se ob Dreti navzdol po Zadrečki dolini. — Na Slatini med Gornjim gradom in Bočno sta se rodila literarni zgodovinar, opisovalec domačega narečja Josip Tominšek (1872—1954) ter njegov brat, sicer pomemben planinec Fran Tominšek.

V Šmartnem ob Dreti je služboval Valentin Orožen. — Iz Šmartnega pelje pot na Vransko čez prelaz Lipa med Menino planino in Dobrovljami. Na tej poti, vendar že tam, kjer se ta prevesi proti Vranskemu, je vasica Volog. Vanjo je postavil Hudales domačijo križarja Lenarta. V romanu pripoveduje, da so čez Lipo hodili trgovci, menihi in vitezi. Nekje na tej poti je svatovski spreved z Lenartom in njegovo nevesto naletel na biriče, ki so odpeljali Lenarta in nevestinega očeta, češ da sta kradla v samostanu.

Tam, kjer pride cesta na levi breg Drete, se odcepi pot v vasico P o t o k , rojstni kraj slikarja Frana Tratnika, predhodnika našega ekspresionizma. Njegova rojstna hiša — pri Vnuku — je onstran mostu čez Dreto. Domislimo se, da je dogodek iz njegove zgodnje mladosti uporabil Cankar v Križu na gori. Mladi fant je narisal svete podobe, a rečiški župnik ga je zavrnil, zato je — po Cankarju — vrigel sliko v vodo. Prav ta dogodek je opisal tudi Janko Kač v Zaobljubi (Pisane zgodbe, 1934).

Kak kilometer na desno od ceste je vasica K o k a r j e z romarsko cerkvico na gričku sredi gozda. V cerkvi visi med drugim votivna tabla, ki prikazuje in opisuje rešitev iz turške ječe. O tem poje tudi ljudska pesem En soldat z rečiške fare. — V Kokarjah je bilo središče lončarstva v Zadrecki dolini. Obrt je bila razvita že v 14. stoletju, pa je večinoma izumrla pred sto leti, le v Kokarjih se je ohranila do konca prejšnjega stoletja. Okoličani so pravili Kokrčanom »piskrci«. Spomin na lončarje pa je prišel tudi v ljudsko zdravico (»mi smo daleč domej, tam v te trdih Kokarjah, tam, kjer je glina domej«). Na pobočjih Dobrovelj so lovili polhe, o čemer piše Fran Mišič v spisu Savinjski polhi in polharji (V porečju bistre Savinje).

B r a s l o v č e so starodaven trg na terasi ob robu Savinjske doline pod gozdnatimi Dobrovljami. Ob robu Dobrovelj so razvaline gradu Žovneka. Od tod izvira rod gospodov Žovneških, kasneje grofov Celjskih. Konrad Žovneški je bil nemški minesenger (13. stol.). Iz konca žovneškega gradu je zajeta povest Valentina Koruna, rojaka iz Glinj pri Braslovčah, Na Žovneku (LZ 1913). Na podlagi ljudskega pripovedovanja govori o plemkinji, ki se ji je zmešalo, ko je zvedela, da je njen mož umrl med Napoleonovim pohodom v Rusijo. — V braslovški cerkvi je bila domnevno pokopana Veronika Deseniška, preden so jo prenesli v Jurkloster. — Iz Braslovč sta bila doma Felicijan Globočnik (1810—1873), prirejevalec povesti K. Schmidta, in duhovnik Fran Kosar (1823—1894), Slomškov življenjepisec. Tu je bil dalje za dekana Mihael Stojan (1804—1863), eden od urednikov Drobtinic. — V Braslovčah je preživel otroška in mladeniška leta Srečko Puncer (1895—1919), osrednja osebnost narodnozavednega celjskega dijaštva pred prvo vojno in med njo, Malgajev sodelavec in urednik lista Jugoslovanski Korotan. Padel je na Koroškem, a je pokopan v Braslovčah (srečamo ga v Zvesti četi Frana Roša. Roš je napisal tudi pesem Ob braslovškem grobu — Savinjski zbornik 1965). — Tu se je rodil germanist, pesnik in prevajalec Dušan Ludvik (1914). V ciklu Krvavordeče astre (zbirka Srce v vetru, 1944), posvečenem padlemu bratrancu, je slika poznega poletja v Savinjski dolini, ko dozori hmelj. — V bližnjih Kamenčah se je rodil zgodovinar in narodopisec Franjo Baš (1899—1967).

Pod južnim pobočjem Dobrovelj leži V r a n s k o. Trške pravice je dobilo šele v drugi polovici 19. stoletja, z njimi pa grb — vrano na smrekovem deblu (vidimo ga na nekdanji občini). A že v 16. stoletju je bila tu pomembna poštna postaja. Pošta je bila v graščini podobnem poslopju ob robu strnjenegega naselja. Pod Francozi je bilo Vransko obmejni kraj med Ilirskimi provincami in Avstrijo, v omenjenem poslopju je bila carinska postaja (Avšlak iz Aufschlag = carina).

— Na Vranskem so se rodili že omenjeni učitelj Peter Musi, Luka Sevšek (1810—1881), sodelavec Drobtinic ter Ahaclovih pesmi, in Viktor Lipež (1835—1902), dramatski oblikovalec motivov iz srbskih ljudskih pesmi.

T a b o r je južno od glavne ceste pod strmo Krvavico. Pripovedka pravi, da so skal vrgli Veroniko Deseniško, zato so skale še zdaj rdečkaste in so dale hribu ime. Po drugi pripovedki pa je pečina rdeča od krvi vražje matere, ki jo je vrag ubil. — Na griču Stari grad je stal grad Ojstrica. Tu so imeli Celjani svoje ječe. Na Ojstrici naj bi bil Jošt Soteški po ukazu Hermana II. utopil Veroniko. — V Taboru je bil nekaj let za kaplana Jožef Hašnik (1811—1883), poljudni pesnik in komponist. — Med vojno je v vasi krajši čas živel Vladimir Levstik. — Tu se je rodil sodobni pisatelj Vlado Habjan (1919). — Tabor in bližnja Ojstriška vas sta delno prizorišče povesti Grenka roža Julije Bračič (1944).

Ob cesti, ki se odcepi od glavne in pelje v Prebold ter dalje v Trbovlje, je **L a t k o v a v a s**, rojstni kraj glavnega savinjskega pisatelja Janka Kača (1891—1952). Njegov nekdanji dom — enonadstropna starinska hišica — je blizu križišča (št. 103, spominska plošča). Iz pisateljevih otroških in mladeniških let so zajete nekatere zgodbe o domači vasi (zbirki Med padarji in zdravniki 1932, Pisane zgodbe 1934). V domačo vas je postavil večji del dogajanja svojega najboljšega romana Grunt (1933), in sicer na Kolaričevo kmetijo, ki je bila nekoč prav nasproti pisateljeve rojstne hiše; danes sta tam dve vili. Dejanje zajema čas od zadnjih let prejšnjega stoletja do konca prve svetovne vojne in razkriva kmetovo pojmovanje življenja (»Prvo je grunt, za njim denar. Potem pridejo postave, bog pa je zadnji«.) Na nekdanje gmajne med vasjo in Savinjo je vezano dejanje njegovega zadnjega dela Na novinah (1942).

P r e b o l d leži na terasi pod Mrzliškim pogorjem. Tu je najstarejše industrijsko podjetje Savinjske doline — tekstilna tovarna. Leta 1839 jo je ustanovil Uhlich, lastnik Rimskih Toplic. Razmere v predilnici, kjer so delali tudi otroci, so navdihnile A. M. Slomšku našo prvo socialno pesem Ubogi otrok v faberkah (Drobtinice 1846). — O začetkih tovarne pripoveduje Janko Kač v Molohu (1936). Z Žvajge, hriba nad naseljem, je bil doma kmet Dobravec, ki je v povesti prodal parcelo za tovarno in tako odprl industrializaciji pot v dolino. Vplivi tovarne na kmečke ljudi so pri Kaču moralno negativni. — Na pokopališču vrhu hribčka nad cerkvijo je pisatelj grob (levo za mrtvašnico). — V Preboldu sta se rodila Fran Vidic (1872—1944), Cankarjev kritik, in Matija Randl (1847—1927), kasneje narodni buditelj na Koroškem, v bližnji Kaplji vasi pa urednik Kresa in Gregorčičev kritik Janko Pajk (1837—1899). — Leta po prvi vojni je v Preboldu učiteljeval Fran Roš in se takrat že uveljavljal kot pesnik in prozaik. — Iz Prebolda je bil glasbenik in skladatelj Anton Schwab (1868—1938), kasneje celjski zdravnik, ustanovitelj in dirigent delavskega pevskega društva in skladatelj zborovskih pesmi, posebno po Župančičevih in Gregorčičevih besedilih.

V G r i ž a h je ohranjeno sporočilo, da je v 16. stol. tamkajšnji vikar večkrat bral glagolsko mašo. — Tu sta dolgo župnikovala dva že omenjena prosvetljena pisatelja Janez Goličnik, prevajalec Janševe knjige o čebelarstvu, in Felicijan Globočnik, Slomškov sodelavec. — Mladostna leta je preživljala v tej vasi mladinska pesnica Anica Černejeva (1900—1944), doma iz Čadrama pod Pohorjem.

O ZAČETKIH SLOVENSKEGA PESNIŠTVA*

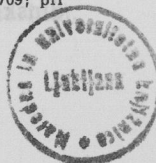
Prvi vidnejši in za nadaljnji razvoj odločilni pojav slovenskega pesništva je letni pesniški zbornik *Skupspravljanje krajskih pisanic od lepeh umetnost*. Izhajal je v letih 1779, 1780 in 1781, bil pa je v dokajšni meri rezultat akcije, ki se je začela dobrih deset let prej. Avguštinec diskalceat o. Marko, s svetnim imenom Anton Pohlin (1735—1801), je izdal 1768 nemški pisano Kranjsko gramatiko, ki jo večina slovenskih literarnih zgodovinarjev postavlja za začetni mejnik dobe slovenskega preporeda oziroma obdobja razsvetljenstva v slovenski književnosti. Ta slovnica je pomembna predvsem zaradi predgovora, v katerem so odmevale nekatere ideje nove dobe in iz katerega izžareva pristna ljubezen do domačega jezika, ter zaradi poglavja o slovenski metriki in pesniškem stilu. Pohlina metrična pravila so sicer zelo skopa in bi bila nezadostna za teoretični priročnik v pesništvu še nepoučenemu začetniku. Ker pa je takratna gimnazija dajala dovolj temeljit teoretičen in praktičen pouk v latinskem pesništvu, so bili Pohlina napotki kar primeren pripomoček za aplikacijo kvantitativnega verznege sistema na slovenski jezik.¹ Še bolj kot to pa je bila ta skromna poetika pomembna zunanja vzpodbuda za nastanek slovenskega pesništva. Že v Pohlina slovnici je sodeloval tudi prvi pomembnejši slovenski verzifikator; več kot verjetno je namreč, da zgledi pesniškega slovenjenja antične poezije niso delo avtorja slovnice, marveč njegovega redovnega sobrata o. Damascena oziroma Antona Feliksa Deva (1732—1786), ki se je tisti čas najbrž že poskušal v slovenski verzifikaciji.² Pri tem je treba poudariti, da se je Dev v nasprotju s Pohlinom dosledno odločil za kvalitativni verzni sistem, ki je bil dotlej že uveljavljen v ljudskem in cerkvenem pesništvu in ki je odtlej ostal temelj slovenske metrike.

Pohlin ni ostal le pri dajanju pobud v slovnici, ampak je začel zbirati okrog sebe mlade nadarjene fante, jih navduševati za slovenski jezik ter jih urediti v njega uporabi v literaturi in posebej v pesništvu. Tako je v letih 1773 do 1775 uvajal v slovensko pisanje in pesnikovanje gimnazijca Valentina Vodnika (1758—1819), ki se je pozneje razvil v »prvega slovenskega pesnika«. V istem času ali že nekoliko prej sta bila njegova učenca tudi Janez Mihelič in Jožef Zakotnik, od katerih je prvega navajal k zbiranju domačih pregovorov, drugega pa k zapisovanju ljudskih pesmi, vsaj prvi pa se je poskušal tudi v samostojnem verzificiranju. Ta »pesniška šola« je bila prekinjena, ko je Pohlin 1775 zaradi nove redovne zadolžitve zapustil ljubljanski samostan bosonogih avguštincev in se preselil v Mariabrunn pri Dunaju. Ni še pojasnjeno, koliko je pri tej »pesniški šoli« sodeloval Dev in če jo je nadaljeval po Pohlina odhodu; dejstvo je, da je prav on zbral štiri leta po Pohlina odhodu verzificirane izdelke te šole in izdal prvi pesniški zbornik v slovenskem jeziku. Z izdajanjem zbornika je nada-

* Predavanje na VII. seminarju slovenskega jezika, literature in kulture jul. 1971.

¹ Prim. D. Voglar: Vodnikovo spoznavanje Horaca; SR 1961/62, str. 69—71.

² Fr. Kidrič: Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti; Ljubljana 1929-38, str. 709; pri tem se sklicuje na neobjavljeni del seminarske naloge L. Legiša.

ljeval še dve naslednji leti in ga polnil predvsem z lastnim pesniškim delom (drugi zbornik je pravzaprav njegova pesniška zbirka). Nato pa so Pisanice, kakor zbornik navadno skrajšano imenujemo, iz še nepojasnjenih vzrokov prenehale izhajati, čeprav je Dev že imel pripravljenih samo svojih prispevkov za celo knjigo v dotedanjem obsegu.

Pisaniška verzifikacija posega v vse tri zvrsti literarnega ustvarjanja; najštevilnejše je zastopana lirika, dramatika pa le z enim primerom. Od lirskih vrst in žanrov so zajete oda, elegija, epigram, idila, aria, prigodnica, refleksivna pesem, vložnica in druge; epiko zastopajo eksempl, moralična pesem in basen, dramatično pa libreto za opero tipa »festa teatrale«.³ Od verzijnih oblik prevladuje ob hekzametru, elegičnem distihu, sapfični katici ter različnih trohejskih in amfibraških verzij po Devovi zaslugi aleksandrinec. Stilno je ta verzifikacija močno neizčiščena, ne le zato, ker si pisaničarji še niso izoblikovali in izčistili izraza, ampak predvsem zaradi raznorodnih vplivov, ki so nanje delovali. Zato tudi ne moremo uvrstiti te verzifikacije v eno samo literarno strujo. Prevladuje že močno zastarela baročna orientacija, vanjo pa vdirajo vplivi utilitaristične prosvetljske miselnosti in tudi prvi odmevi predromantičnih motivov in idej.

Pisanice kot pojav so imele nedvomen vzpodbuden pomen za nadaljnji razvoj slovenskega pesništva. Po njih ni bilo več mogoče nazaj v meje cerkvenega in nabožnega verzificiranja, ki je dotlej bilo glavna oblika slovenskega pesnjenja. Zahteva po visoki poeziji v slovenskem jeziku je bila postavljena, z njo pa prvi poskusi. Žal da ti poskusi niso uspeli v tolikšni meri in da niso toliko ustrezali sodobnemu stanju in smeri poezije v Evropi, da bi lahko postali neposreden zgled za nadaljnje pesnjenje. Nasprotno, prevladujoča zastarela orientacija ter pogosta neustreznost in neokretnost izraza sta pobudili že pri sodobnikih, zlasti pa pri naslednji generaciji odpor in negativno vrednotenje zbornika. Senca te v marsičem krivične sodbe se vleče še vse do dandanašnjega časa in je vzrok, da naša literarna zgodovina še ni vsestransko pravično ocenila in primerno osvetlila tega neizpodbitnega začetnega mejnika v zgodovini slovenske poezije. Res je, da so bili pisaničarji premalo pesniško nadarjeni in premalo literarno razgledani, da bi se lahko zadovoljivo približali ciljem, ki so si jih s svojim pesnikovanjem zastavili. Vidna zapreka je bil tudi jezik, ki je bil v dotedanji pretežno cerkveni verzifikaciji preveč enostransko izoblikovan za pesniško rabo; ljudsko pesem, v kateri je slovenski jezik že do tedaj dosegel primerno okretnost in izraznost, pa so pisaničarji šele odkrili in jim še ni bila dostopna v vsej mnogovrstnosti. Zato je v verzifikaciji pisaničarjev vseskozi opazen večji ali manjši prepad med hotenjem in ostvaritvijo. Le v primeru Vodnikove pesmi Zadovolne Krajnc, v kateri si je pesnik zastavil dovolj nepretenciozno temo in ubral dovolj preprost ton, so težave in šibkosti naših prvih verzifikatorjev najmanj opazne, zato je ta pesem postala za dolgo časa vzgled slovenskemu pesništvu. V tej smeri se je dalje razvijal Vodnik sam in si z vse bolj mojstrskim obvladovanjem pretežno takšnega izraza pridobil vzdevek »prvi slovenski pesnik«. V tej smeri pa so Vodniku sledili še drugi. Tako je šele petdeset let po Pisanicah spet postala aktualna zahteva po višjih oblikah poezije in z novim zbornikom Kranjsko čbelco dobila glasilo, s Francetom Prešernom pa prvega velikega mojstra.

³ 18. stol. je ločevalo štiri vrste opere: tragično (opera seria), pastirsko (pastorale), komično (opera buffa) in mitološko-alegorično (serenata, festa teatrale) (G. v. Wilpert: Sachwörterbuch der Literatur; Stuttgart 1959², str. 414).

Razen pesnikov Pisanic sta se v tistem času v Ljubljani, takrat naravnem in najbolj razvitem, danes pa v dejanskem kulturnem središču Slovencev, vsaj še dva moža ukvarjala z verzifikacijo v slovenskem jeziku. Vendar gre pri obeh predvsem za prevajanje. *Jurij Japelj* (1744—1807) je že nekaj časa prevajal iz sodobne nemške poezije⁴ in *Metastasijev* libreto *Artakserkses*, baron *Žiga Zois* (1747—1819) pa je poslovenjal v Ljubljani gostujočim italijanskim operistom posamezne arie,⁵ kar je menda imelo velik uspeh pri publiki. Morda se je Zois že v tem času zanimal za ljudske poskočnice in si katero tudi že zapisal.⁶

Pojav posvetne verzifikacije na prehodu iz sedemdesetih v osemdeseta leta 18. stoletja pa v takrat upravno razkosanem slovenskem ozemlju ni bil omejen le na osrednjo deželo Kranjsko oziroma njeno glavno mesto Ljubljano. Gorica, sedež posebne upravne enote, je bila v tem času močno kulturno razgibana. Dobršen del v njej živečega plemstva se je ukvarjal s pesnikovanjem v latinskem, italijanskem, furlanskem in nemškem jeziku in pripravljaval ustanovitev podružnice rimske *Accademie degli Arcadi* (ustanovljena 8. avg. 1780). V tem okolju je nastal 1779 priložnostni pesniški zbornik⁷ v proslavo člana goriške knežje rodbine *Cobenzlov* Janeza Filipa, ki je tega leta začel uspešno diplomatsko kariero. Med vrsto prigodnic v raznih jezikih sta tudi dve slovenski, ena v sapfični kitici, druga v anakreontskem verzu. Ob prvi, ki je objavljena tudi v italijanskem prevodu, je podpisan *Andrej Lavrin* (1743—1808). Ta kot *Vipavec* zastopa v pesmi goriške Slovence, medtem ko je druga oda pisana s stališča Kranjcev in ji je avtor verjetno Japelj, ki je pozneje postal tudi član goriške arkadijske akademije.⁸

Zadnji ohranjeni primer slovenske posvetne verzifikacije tega časa je napisan v prekmurskem dialektu (v katerem je takrat nastajala posebna književnost) in je nastal brez kakršnekoli zveze z dogajanjem na Kranjskem. *David Novak* (roj. ok. 1757), doma iz naselbine prekmurskih Slovencev na južnem Madžarskem, je za svojih študij v protestantskem kolegiju v Bratislavi napisal 1774 zanimivo žanrsko sliko iz kmečkega življenja. Pesem je nastala v pustnem času in je bila namenjena za recitacijski nastop. Rokopis so šele pred nedavnim odkrili v arhivu šole.⁹

Morda je že v tem času pisal posvetne pesmi tudi Štajerc *Leopold Volkmer* (1741—1816), ki je 1783 izdal v Gradcu svojo cerkveno pesmarico, v rokopisih

⁴ V posvetni verzifikaciji prevladujejo prevodi pesmi Friedricha von Hagedorna (1708—1754).

⁵ A. Dimitz: *Geschichte* Krans IV; Ljubljana 1876, str. 227, postavlja to Zoisovo dejavnost v sedemdeseta in osemdeseta leta 18. stol.

⁶ Fr. Kidrič: *Zgodovina* . . . , str. 227 domneva, da se Zoisovo zanimanje za ljudske poskočnice, predvsem erotičnega značaja, in njih zapisovanje začel v letih 1781 in 1782, enako tudi o začetku prevajanja italijanskih arij; vendar ni povsem izključeno, da sega oboje zanimanje še v predpisaniško dobo; leti 1779 in 1780 sta izvzeti, ker je bil Zois na potovanju v inozemstvu (Kidrič, *Zgodovina* . . . , str. 212).

⁷ *Raccolta di composizioni e di poesie italiane, latine, francesi, friulane, tedesche, cragnoline, inglesi, greche ed ebraiche fatte in occasione che Sua Eccellenza il signore signore Giovanni Filippo del S. R. J. Conte di Cobenzl . . . fu-commissario plenipotenziario del' augustissima Casa d' Austria al congresso di Teschen per lo stabilimento della pace tra le armi austriache, e prussiane conclusa felicemente nell di XIII. maggio MDCCCLXXIX. Gorizia.* — S. R(utar): *Dve stari slovenski pesmi*; LZ 1894, str. 62—64.

⁸ Lavrina v SBL ni. Gl. S. R(utar): *Andrej Jožef Lavrin*; LZ 1894, str. 127. S. Stanič: *Andrej Jožef Lavrin; Koledar Goriške Mohorjeve družbe* 1952, str. 115, 116. — Da je pesem v anakreontski meri Japljeva, domneva Kidrič v *Zgodovini* . . . , str.198, vendar razlogov ne navaja. Japelj je v katalog članov *Accademie degli Arcadi romano-sonziaci* vpisan pod št. 117 dne 17. sept. 1789 s članskim imenom *Silvanide Driadio*.

⁹ S. Barbarič: *Razmah slovaške znanosti*; NRazgl 1968, str. 633. V. Novak: *Slovenska in slovaška pesem iz 1774*; SR 1970, str. 129—140.

pa zapustil mnogo slovenskih izvirnih in posnetih pesmi, predvsem basni.¹⁰ Tudi Volkmer je pesnil v rodnem dialektu.

Pisaničarji in drugi sočasni slovenski verzifikatorji niso imeli nikakršne tradicije posvetne verzifikacije, na katero bi se lahko oprli in bi jim bila pobuda in zgled za pesnjenje. Pohlin je v svoji slovnici lahko citiral kot primer slovenske verzifikacije le edino posvetno pesem, ki je bila dotlej objavljena. To je bila prigodnica Zaščitno vošenje,¹¹ posvečena izidu znamenitega zgodovinsko-zemljepisno-narodopisnega dela Janeza Vajkarda Valvasorja *Die Ehre des Herzogthums Krain* (1689). Natisnjena je bila med posvetilnimi pesmimi na čelu prve knjige hkrati z latinsko verzijo. O avtorju *Jožefu Zizenčeliju* ne vemo skoraj nič.¹² Pesem je napisana kot monolog personificirane Kranjske dežele, osrednje pesniško sredstvo pa je primerjava izida Valvasorjeve knjige z lučjo, ki je pred svetom osvetlila in odkrila Kranjsko.

Začetki slovenske posvetne verzifikacije segajo sicer še daleč nazaj v pozni srednji vek, česar pa naši prvi pesniki niso mogli imeti v razvidu. Tu mislimo na »Auersperški fragment« iz 15. stol., okrnjen in komaj čitljiv odlomek pesmi, ki se je slučajno ohranil, vlepljen na notranji strani platnic neke rokopisne knjige iz knjižnice knezov Turjaških. Po mnenju večine starejših literarnih zgodovinarjev naj bi bil to odlomek nabožne pesmi v čast Mariji,¹³ zaradi izrazite ljubezenske metafore pa se zdi verjetnejša razlaga, »da je to delo izobraženca, ki je imel pred očmi posvetno trubadursko poezijo.«¹⁴ Da namreč ni bilo vsaj v poznem srednjem veku kakšnih predsodkov pred uporabo slovenskega jezika v pesništvu pri plemstvu oziroma viteštvu, kažejo primeri tujih pesnikov, ki so se seznanili s slovenskim jezikom in ga citirali v svojih pesmih.¹⁵ Najzanimivejši med njimi je nedvomno Tirolec Oswald Wolkensteinski, ki ni le uporabil več slovenskih rečenic v večjezičnih lirskih pesmih, ampak je navajal tudi slovensščino med desetimi jeziki, ki jih obvlada. Ta vrsta sega vse do hrvaškega plemiča Franja Krste Frankopana, ki ima med svojimi hrvaškimi pesmimi, napisanimi v ječi pred obglavljenjem (1671), tudi verzificirano protimeniško zgodnico v (sicer slabem) slovenskem jeziku,¹⁶ ki ga je uporabil tudi v nedokončanem prevodu Molierove komedije *George Dandin*. Ob tem pa ne smemo prezreti dejstva, da so se nekateri domači fevdalci z literarnimi ambicijami posluževali raje nemškega jezika za svojo verzifikacijo (npr. Leopold Ostrovrhar), kar je razumljivo, če upoštevamo, da je bila večina našega plemstva tujega, pretežno nemškega rodu. Če pa upoštevamo, da je še vse do 17. stol. živelo na Slovenskem

¹⁰ Kdaj je začel Volkmer pisati posvetne pesmi, ki jih je šele po pesnikovi smrti zbral A. J. Murko v knjigi *Fabule ino pesmi* (Gradec 1836), je težko določeneje trditi. Jožef Pajek domneva v knjižici *Leopold Volkmer, veseli pesnik Slovenskih gor* (Maribor 1885), da je začel pesniti že zgodaj.

¹¹ Zaščitno vošenje te Krajske dežele k letem vse hvale vrednem bukvam krajnskiga popisvanja visoku žlahtnu rojeniga gospuda Janeza Bajkorta Valvasorja ...

¹² Pohlin v *Bibliotheca Carnioliae* piše priimek v nemški obliki *Sisenthal* in ga označuje za kranjskega plemiča. M. Miklavčič je v *SBL III*, str. 320, postavil zanimivo, a ne dovolj prepričljivo hipotezo, da se za imenom *Joshef Sisentschelli* skriva jezuit Franc Sizenheim (1658—1714).

¹³ Domnevo je postavil že najditelj P. pl. Radics: *Slovensščina v besedi in pismu, po šolah in uradih*; LMS 1879, str. 10.

¹⁴ L. Legiša, *Zgodovina slovenskega slovstva I*, Ljubljana 1956, str. 179.

¹⁵ Ulrich Lichtensteinski (1200—1276) v pesnitvi *Frauedienst* (J. Majciger; Ulrich vitez žlahtni Lichtenstein; *Kres* 1882, str. 174-7, 327-31). Oswald Wolkensteinski (1367—1445) v več pesmih (L. Legiša; *Zgodovina slovenskega slovstva I*; Lj. 1956, str. 164-5). Nicolò Morlupino (1528—1570) v sonetu *In laude del primo d' agosto* (K. Štrekelj; Dr. V. Oblak, »Das älteste datirte slovenische Sprachdenkmal«; *LZ* 1892, str. 375).

¹⁶ *Fratri puthiczcy*, obj. v *Djela Frana Krste Frankopana, Priredio Slavko Ježić*; Beograd 1936, str. 122-3.

tudi nekaj plemstva, ki ni znalo drugega jezika od ljudskega,¹⁷ ne more biti pretirana domneva, da je vsaj v poznem srednjem veku nastajalo neko prigrajsko, če že ne plemiško pesništvo v domačem jeziku, katerega edina pismena priča je Auerperški fragment. Verjetno je nekaj te »višje« pesniške kulture prešlo v ljudsko tradicijo. Nekatere ljudske pesmi namreč pričajo po temi ali motivih, da v prvotni obliki bržkone niso nastale med ljudstvom, marveč da jih je ljudstvo sprejelo iz repertoarja pesnikov in pevcev višjih družbenih slojev.¹⁸ Vendar to vprašanje še terja potrebnih raziskav.

Slovenska verzifikacija, ki je ali naj bi priložnostno nastajala med plemstvom ali v njegovo zabavo, ni zapustila vidnejših sledov. Nasprotno pa ima verska in zlasti cerkvena verzifikacija v ljudskem jeziku dokaj dolgo in bogato tradicijo. Njeni tvorci so bili slej ko prej duhovniki, nosilec tradicije pa v prvih stoletjih srenja vernikov, od reformacije dalje pa vse bolj tiskana knjiga. Prvi kirielejsoni¹⁹ so domnevani in rekonstruirani že za dobo pred nastankom prvega zapišanega slovenskega teksta (Brižinski spomeniki, konec 10. stol.),²⁰ zanesljivo izpričani pa so vsaj za 12. stol. v zvezi z obredom ustoličenja vojvod na Koroškem.²¹ Do srede 16. stol. je nastalo tudi vsaj devet daljših cerkvenih pesmi,²² med katerimi so zastopane praznične in predpridižne, pa tudi marijanske in svetniške pesmi. Verjetno pa je bilo njih število znatno večje.²³

Najbolj plodna doba cerkvenega pesništva pri nas je bilo razmeroma kratko obdobje protestantizma (prvi knjigi sta izšli 1551, zadnje 1595); takrat je postalo petje v ljudskem jeziku sestavni del verskega obreda, hkrati pa so naši verski reformatorji spoznali, da podajanje osnovnih verskih resnic v obliki pesemskih tekstov omogoča najuspešnejšo katehezo med nepismenim ljudstvom, ki mu je petje že tako in tako priljubljeno. Kakor pa je protestantska cerkvena pesem pomembna zlasti zaradi številnosti tekstov in prvega načrtnega prizadevanja za ureditev slovenske metrike (princip izosilabičnosti), tako je zaradi strogega omejevanja na izključno verske teme in katehitični namen zelo enostranska. Vendar vsaj pri *Juriju Dalmatinu* (ok. 1547—1589) nekatere pesmi in posamezna mesta pričajo o pristnem pesniškem doživetju obravnavane snovi in dajejo slutiti večje ustvarjalne sposobnosti, kakor jih je verzifikator mogel razviti v izpolnjevanju temeljnih književnih potreb nove cerkve na Slovenskem.²⁴ Edini primer, ko verzi-

¹⁷ Trditev, ki velja predvsem za ženski spol, bo treba določeneje osvetliti na drugem mestu. Tu bi opozoril na Trubarjevo posvetilo Ta celega psaltra Davidovega iz 1566, naslovljeno predvsem na plemstvo in meščanstvo v slovenskih deželah, ki je napisano sicer v nemškem jeziku, v katerem pa pravi, da je v protestantski cerkvi »največ takih u g l e d n i h mož in žen, mladih in starih oseb, ki ne razumejo drugega jezika razen slovenskega« (M. Rupel: Slovenski protestantski pisci; Ljubljana 1934, str. 88; podčrtal J. K.) Zanimiv dokaz so tudi slovenske fevdne prisege iz 17. stol., ki so se uporabljale še v začetku 18. stol. (Fr. Kotnik: Dvoje slovenskih fevdnih priseg; ČZN 1913, str. 26—35).

¹⁸ Hipotezo sem postavil na podlagi lastnih opazovanj, kasneje pa sem našel v knjižici J. Glonarja Naš jezik (Ljubljana 1919) podobno trditev: »Trubadurska lirika se na svoji južni poti, ki jo pelje preko Lombardije, Benečije, Furlanije in Koroške v Nemčijo, mimogrede obleče tudi v naš kroj in ustvari tudi nam »minnelied«. To nam poleg Ulricha Lichtensteina in Oswalda iz Wolkensteina dokazuje ne-le »Radicsev (Auerspergov) fragment«, ampak tudi naša narodna pesem.« Tu je tudi prvič postavljena hipoteza o zvezi med trubadurskim pesništvom in auersperškim fragmentom (gl. op. 14).

¹⁹ Štirivrstična zahvalna ali slavilna kitica z grškim priprošnjim klicem, po katerem ima ime.

²⁰ I. Grafenauer: »Ta stara velikanočna pejsen« in še kaj; Čas 1942, str. 120—136.

²¹ I. Grafenauer: Najstarejši slovenski »kirielejsoni«; GMS 1942, str. 63—73.

²² Tiste, ki so v protestantski pesmarici označene kot »ta stare« ali podobno, in one, ki jih Trubar citira v Katekizmu z dvema izlagama iz 1575 (M. Rupl: Slovenski protestantski pisci; Ljubljana 1934, str. 125-7).

²³ I. Grafenauer: »Ta stara velikanočna pejsen« in še kaj; Čas 1942, str. 137, 138. M. Smolik: Odmev verskih resnic in kontrovez v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja; Ljubljana 1963 (dis.), str. 95—106.

²⁴ Prim. J. Pogačnik: Zgodovina slovenskega slovstva I; Maribor 1968, str. 136, 137.

fikacija naših protestantov preseže okvire cerkvenega pesništva, je polemična brošura začetnika naše književnosti *Primoža Trubarja* (1508—1586) Ta prvi psalm ž nega trije izlagami. Druga in tretja »izlaga«, eksplikacija in alegorija, se kljub zunanjemu videzu in oblikovnim potezam cerkvene pesmi vsebinsko izmikata verskemu pesnjenju in sta verzificirano obračunavanje z verskimi nasprotniki.²⁵

Ponovna, pretežno nasilna vzpostavitev rimsko-katoliške cerkve v slovenskih deželah je skoraj vso protestantsko književno bero uničila, ni pa uspela še dolgo časa ustvariti ustrezne književnosti s stališča svojih naukov. Zlasti je to vidno v cerkveni pesmi. Ljudsko petje pri katoliškem obredju ni dobilo bistveno pomembnejše vloge, kakor jo je imelo v srednjem veku, dasi niso ostali uspehi protestantov s posredovanjem verskega pouka preko pesmi brez odmeva pri katoličanih. Glavni uničevalec protestantske književnosti, ljubljanski škof *Tomaž Hren* (1560—1630) si je prizadeval, da bi izdal katoliško cerkveno pesmarico, vendar mu to zaradi nezadovoljivo pojasnenih vzrokov ni uspelo.²⁶ Razširjanje cerkvenih pesmi je bilo spet za dolgo časa prepuščeno ljudskemu ustnemu izročilu, vendar se je iz te dobe le ohranilo nekaj rokopisov.²⁷ Po njih sodimo, da so se po cerkvah pelev predvsem stare srednjeveške pesmi, sprejete so bile nekatere protestantske, nastajale pa so tudi nove. Z zadnjimi se je tematika zanimivo razširila; pomembna sta zlasti dva nova žanra, spokorniške pesmi in eksempli, ki se v marsičem odmikata od strogo namensko vezane cerkvene verzifikacije na področje obče zanimivega pesništva. Iz prvega žanra so zlasti zanimive pesmi na temo smrti, ničevosti sveta in minljivosti posvetnega. Motivika tega tematskega kroga in nekatere z njo zvezane prisposode se nadaljujejo v našem umetnem pesništvu, vendar pogosto drugače idejno interpretirane.²⁸ Tako so v spokorniški pesmi bili že podani zarodki posvetne lirike, medtem ko je s stališča razvoja epskega pesništva pomemben eksempl. Pravzaprav vsebuje dosti epskih potez že večina katehetičnih pesmi, ker prepesnjujejo posamezna poglavja iz biblije (posebno pri protestantskih), in zlasti svetniške pesmi. Vendar so verzificirane zgodbe iz biblije in svetniške legende le del teh pesmi, včasih skromnejši, včasih obsežnejši, ki mu je pridružen večinoma obširen verski pouk, moraliziranje, slavlilne kitice in dolgo nizanje priprošenj. Včasih so ti epski vložki v cerkvenih pesmih alegoričnega značaja; v tem je najznačilnejša oznanjenjska pesem *En jager vun gre loviti*.²⁹ Šele v eksemplih pa dobi epsko razpredanje zgodbe prevladujoč značaj, čeprav je neprestano prisoten in za kompozicijo odločilen verzifikatorjev moralno-poučni ali versko-propagandni namen, posebej izražen v začetni ali najpogosteje zaključni kitici. Prvi primer take vrste pri nas je obširna čudežna *Zgodba o mladeniču*, ki je bil po milosti blažene device Marije osvobojen iz oblasti demona.³⁰

²⁵ Ta prvi psalm ž nega trije izlagami, h troštu vsem keršenikom, kir od Turkou inu papežnikom sijlo terpe, de se v ti nih pravi veri ne zblaznijo inu od ne ne pado. MDLXXIX. Ljubljana 1957 (faks.).

²⁶ M. Smolik, o. c., str. 169, 170.

²⁷ Najpomembnejši je *Liber Cantionum Carniolicarum*, splošno imenovan po najdišču *Kalobski rokopis*, iz srede 18. stol. — Fr. Kovačič: »Kalobski« rokopis slovenskih pesmi iz leta 1651; *CZN* 1930, str. 181—205.

²⁸ Npr. pogosto uporabljana prisposoda o roži, ki uvene, pri Prešernu v pesmi *Dekletam*.

²⁹ *Kalobski rkp.*, str. 273-9: *Cantio accomodata ad melodiam, Omni die dic Mariae* (obj. M. Smolik, o. c., 177-9); *ibid.*, str. 291-2: *En lovec gre loviti in tono Horrenda mors*.

³⁰ *Kalobski rkp.*, str. 65—80: *Historia de Juvene, qui beneficio B. M. V. a Daemone liberatus est* (vsebinsko navaja Fr. Kovačič, o. c., str. 186).

Sčasoma je potreba po večji pritegnitvi vernikov k cerkvenim obredom in po smotrnejši ureditvi osnovnega verskega pouka prisilila tudi katoliško duhovščino, da je začela načrtnje skrbeti za cerkveno pesem. Temeljni spored starih, po večini prazničnih pesmi, so od 1672 dalje ponatiskovali v dodatku k lekcio-narju.³¹ Pesmarice, začeni s Katoliš keršanskiga vuka pejsmimi (1729), ki jih je zložil *Ahacij Stržinar* (1676—1741), so razširile spored cerkvene pesmi s katehe-tičnimi v skladu z novimi papeževimi napotki za organiziranje verskega pouka.³² Ob tem bolj ali manj oficialnem repertoarju cerkvenih pesmi pa so se sredi 18. stol. pojavile in razširile božjepotne ter bratovščinske pesmi, tiskane v drob-nih pesmaricah ali najpogosteje na posebnih letakih.³³ Med njimi se odlikuje po dognani verzifikaciji (silabotonični princip) anonimna knjižica blejskih božje-potnih pesmi *Tri duhovne pejsme* (1749).³⁴ Vendar je duhovščina tovrstno nabožno pesništvo, po vsebini in obliki zanimivejše od pravih cerkvenih pesmi, kmalu začela prepuščati laikom, z njim pa tudi spokorniške in moralistične pesmi. Zad-nji duhovniški zbornik pesmi, ki vsebuje vredne pesmi iz tematske skupine smrti in minljivosti posvetnega, je rokopisna pesmarica *Cantilenae variae . . .*, ki si jo je oskrbel *Frančišek Mihael Paglovec* (1679—1759).³⁵

Glavno zakladnico slovenske pesmi pred Pisanicami predstavlja ljudsko pesniš-tvo. Tega pa zaradi metodoloških ovir, ki izvirajo iz posebnih zakonitosti ljud-skega izročila, pa tudi zaradi obsežnosti in raznovrstnosti gradiva ne moremo ustrezno vključiti v ta pregled. Omeniti pa je treba, da so se preko ljudskega ustnega izročila ohranili prenekateri drobci stare poganske kulture slovanskih plemen, prednikov slovenskega naroda, seveda pretežno v krščanski preobleki. Kakor smo že omenili, so v ljudsko izročilo prešle posamezne pesmi iz srednje-veške kulture višjih slojev, prenekatera pesem iz repertoarja potujočih pevcev različnih tipov, zlasti pa cerkvene in druge nabožne pesmi. Ob vsem tem pa je pomemben delež anonimnih ustvarjalnih talentov iz najširših ljudskih plasti, ki so ne le prevzemali in posnemali omenjeno pesništvo drugih slojev, ampak za-peli tudi iz sebe, o ljubezenskih čustvih in nezdodah, o stanovskih veseljih in težavah, o dolgi ločitvi od doma zaradi vojaške službe in podobnem. To obsežno in mnogovrstno zakladnico slovenskega pesništva starejših dob pa so naši pisa-ničarji in njihovi sodobniki šele zaslutili in se komaj začeli zanimati zanjo. Nji-hov interes je bil usmerjen v tri vrste ljudskega pesništva: prosvetljske ideje so pobudile zbiranje pregovorov (J. Mihelič), prvi odmevi evropske predroman-tike zanimanje za epsko pesem (J. Zakotnik, A. T. Linhart), privatnega in ožje družabnega značaja pa je bil interes za iskrive, pretežno erotične godčevske poskočnice (Ž. Zois).

Končno moramo omeniti še verzifikacijo polizobraženih laikov, ki tvori nekak-šen most med pesniško kulturo višjih slojev in ljudskim pesništvom. Vidneje se je začela pojavljati samostojno ali ob drugih vrstah ljudskega pismenstva sredi 18. stol. in je v nekaterih primerih prodrla tudi v tisk. Njeni tvorci so bili predvsem podeželski organisti in učitelji (skoraj praviloma je obe funkciji oprav-

³¹ Evangelia inu Lystuvi, kasneje Brania inu evangeliumi; izdajo 1672 je priredil J. L. Schönleben; 1715, 1728 in 1730 o. Hipolit (J. A. Gaiger); 1741 in 1754 F. M. Paglovec.

³² M. Smolik, o. c., str. 202-3.

³³ *Ibid.*, str. 199.

³⁴ Fr. Kidrič: Opombe k protiref. (katol.) dobi v zgodovini slovenskega pismenstva; ČJKZ 1921/22, str. 108-9.

³⁵ *Ibid.*, str. 125-32.

ljal isti človek), pa tudi pismeni kmetje, tako imenovani bukovniki. Prvi so bili pretežno nadaljevalci in razširjevalci tradicije nabožnega pesništva; najpogostnejši žanri njihove verzifikacije so bili svetniška in božjepotna pesem, eksempl ter spokorniška in moralistična pesem. To pesništvo se je še bolj približalo v interpretaciji laikov predstavnemu svetu preprostega, neizobraženega človeka in tradicionalnemu ljudskemu okusu, kazalo pa je tudi znake amaterske dolgo-veznosti in verzifikacijske ohlapnosti. Med temi verzifikatorji se je najvidneje uveljavil *Filip Jakob Repež* (1706—1773), ki je izdal več pesmaric v tisku.³⁶ Še širše pesniško zanimanje so kazali kmečki bukovniki, čeprav so bili tudi ti pretežno pod vplivom nabožnega pesništva. Sprva so bili to prepisovalci že natisnjenih ali zapisanih pesmi pa tudi druge književnosti za potrebe in zabavo svoje bližnje okolice, kmalu pa so se med njimi začeli pojavljati prevajalci in prirejevalci, pa tudi samostojni ustvarjalci. Med starejšimi ohranjenimi bukovniškimi zvezki je za zgodovino slovenske verzifikacije pomemben zlasti Leški rokopis (srédina 18. stol.),³⁷ kjer je zapisano nekaj godčevskih poskočnih kitic in zanimiva refleksivna Peisum zuper sovražnike na tim hudobnim svito. Laična polizobraženska verzifikacija se je pojavila skoraj po celotnem slovenskem ozemlju, bukovništvo pa je značilno predvsem za Koroško. Tu je imelo posebej pomembno vlogo, saj začetki umetne posvetne verzifikacije v sedemdesetih letih 18. stol. še niso zajeli koroškega ozemlja in je bila bukovniška pesem tod glavni nosilec teženj po posvetni verzifikaciji vse do začetnikov umetnega pesništva na Koroškem Urbana Jarnika (1784—1844) in Matije Schneiderja (1784—1831).

Fran Petrež

Filozofska fakulteta v Zagrebu

STILNE FORMACIJE V SLOVENSKI KNJIŽEVNOSTI MED OBEMA VOJNAMA*

Med vprašanji, ki se pojavljajo v slovenski literarni zgodovini v zvezi z dobo med obema vojnoma, povzroča največje težave opredelitev *stilnih formacij*. Čeprav se je naloga vsiljevala že takoj ob prvi sintetični podobi te dobe, se ji do danes nismo posebej približali.

Desetletja po moderni nimajo svoje enotne stilne oznake. Ob pojme *romantika*, *realizem*, *naturalizem*, *moderna* v 19. stoletju ne moremo v 20. stoletju postaviti nobenega gesla, ki bi moglo z eno samo pojmovno vsebino kriti vse tekoče književne procese.

V zadregi si pomagamo s časovno opredelitvijo »doba med obema vojnoma«, čeprav se zavedamo, da vojne sicer lahko globoko pretresajo zgodovino narodov,

³⁶ Romarske bukvice, 1757, 1775²; Nebešku blagu, 1764; Romarsku drugú blagu, 1770, 1775².

³⁷ J. Kotnik: Slovenski rokopis z Leš pri Prevaljah iz sredine 18. stoletja; ČZN 1929, str. 174-89.

* Referat za VII. kongres Zveze SDJ v Beogradu.

vseeno pa ne ustvarjajo umetniških gibanj, in niso med njimi mejnik. K taki, čisto mehanični časovni oznaki se ni zatekla samo slovenska literarna zgodovina. Rabijo jo prav tako Francozi, Nemci in drugi narodi v nekaterih svojih preglednih književnosti. V bistvu enako, zgolj časovno določilo je tudi raba dveh podobnih pripomočkov v sili, izrazov »od moderne do naših dni in »sodobna književnost«. V obeh primerih je mišljena književnost od prve svetovne vojne dalje, torej razvojni proces v polstoletni dobi.

Na videz tehnično vprašanje periodizacije skriva v sebi vso zadrego pred razvejanim pojavom književnega ustvarjanja, ki je v obravnavani dobi dejansko pokazalo tako eksploziven razvoj, da je kot preživela zavrglo mnoga podedovana spoznanja. Slovenska književnost med 1918 in 1941 predstavlja širok tok, ki so ga ustvarjali pisatelji treh generacij. Že to samo po sebi napoveduje časovno prepletanje več književnih stilov.

Stare formacije se še niso preživele. Posebnost slovenske književne organizacije je bila njena delitev na idejno-politični podlagi. Izhajala je še iz dobe nastanka meščanskih političnih strank v osemdesetih letih. Tako liberalna kakor katoliška politična stranka je ustanovila poleg časopisov svoj literarni organ, mesečno revijo za književnost, umetnost in kritiko, in pritegnila vanjo sodelavce na osnovi svetovnega nazora. Živeti zunaj teh dveh krogov je pomenilo za pisatelja izolacijo. Idejnost je vplivala na literarno fizionomijo. Pisatelji katoliškega kroga so negovali idilično domačijsko povest, literarno hrano za kmečko prebivalstvo mimo vseh izprememb književnih tokov, in se obdržali z realistično metodo vse do te dobe. Svojo pozicijo je deloma ohranil tudi naturalizem, ki se v svojem času, v začetku 90-tih let, ni povsem razvil, ker ga je odrinila moderna. Končno je bila tu moderna sama, s tako močno zasidranostjo, da je del raziskovalcev imel njena načela in program še vedno za veljavna, pa je označil povojno generacijo kot »dediče moderne«.

Vse to opozarja, da književni proces nikakor ni bil enoten, in da se je novo moralo prebijati mimo zelo močnih položajev starih in tedanjih doktrin z vpeljšano službo na knjižnem trgu.

Velika zarezna v slovenski književnosti ni nastala ob začetku prve svetovne vojne ali ob njenem koncu, marveč tik pred letom 1900. Kot začetek moderne se jemlje leto 1896 ali 1898. Sam izraz *moderna* za to gibanje zgodovinsko ni najbolj primeren. Ko so ga 1890 vpeljavali, je namreč označeval naturalizem. Toda pozneje so prenesli njegov pomen na vpliv dekadence in simbolizma na književnosti, ki so rasle pod vplivom dunajskih razgledov po literaturi, in se kot tak tudi obdržal, čeprav ne kot edino ime za svojo smer.

Nekaj najbolj pomembnih gesel slovenske moderne je bilo: strogi subjektivizem; uveljavljanje pesniške svobode; zavest, da je umetništvo ustvarjanje na najvišji ravni (»V stvarjanju se človek bliža Bogu«, pravi Oton Župančič, kar je treba pač razumeti: umetnik je enak bogu); nova senzibilnost, posledica uvažanja moderne, diferencirane duševnosti; boj proti meščanstvu in njegovim življenjskim nazorom. K programu je spadalo zlasti še odkrivanje izraznih možnosti jezika, in prav v tem je dosegla moderna neslutene lepote.

Kakor koli je Ivan Cankar ponavljal očitek, da pomeni umetnik družbi manj kot cestni pometač, je bila vendarle resnica, da se je književnost vsilila družbi kot najvišji organ bdenja nad njenim etičnim ravnanjem. Skupinica moderne je prenesla v mirni provincijski tok slovenskega pisateljevanja razglede, ki so jih bili odprli Baudelaire, Dostojevski, Rimbaud, Whitman, Ibsen, Verhaeren, Strindberg... Priključila je slovensko književnost sodobni evropski in znala pri tem opozarjati tako na probleme malega naroda kakor na izkoriščanje malega človeka.

Pri idejnem izhodišču moderne je bilo važno naslednje:

Ivan Cankar je veliko napadal meščansko družbo. V svojih delih je ustvaril celo galerijo njenih predstavnikov — po večini z groteskno črto — ki so točno odražali tedanje slovenske razmere. Kakor je bilo njegovo risanje črnogleda, je ostro zanikal, da bi kdaj gubil vero v družbo in prihodnost. Župančič je bil že po naravi Cankarjevo nasprotje; vsa njegova lirika odseva velikansko vero v človeka. Na samem začetku 20. stoletja je občutil svoj vek kot vek tehnike, obvladanja daljav in prodiranja v svetovni prostor. Pisal je prave slavospeve ljudskemu umu in napredku.

Družbena misel slovenske moderne je rasla iz njene predstave svobodnega človeka in občana. Iz vsega simbolnega pisanja sta se nad vsakdanjo problematiko, zadevajočo posameznika ali narod, dvigala Cankarjeva etičnost in Župančičev vitalizem. Najgloblja potreba po lepoti je bila skupna obema.

Pred tako miselno in književno dediščino je stal rod, katerega nastop je sovpadel s prvo svetovno vojno.

Izpremembra, ki jo je prinašal, ni nastala trenutno.

Počasno in postopno prenikanje o novih literarnih tokovih pri zahodnih narodih v obliki informativnih beležk in člankov, ki so opozarjali najprej na futurizem in nato na ekspresionizem, je bilo prikazano v strokovni literaturi že večkrat, navadno z obširnimi navajanjem vsebine.¹ Geneza slovenskega ekspresionizma je ostala kljub temu nejasna, ker ne sledi iz pisanja o njem, marveč iz dela pesnikov in pisateljev, zato ima najbrž prav A. Slodnjak, ko meni: »... še ne vemo točno, od kdaj lahko govorimo o slovenski varianti ekspresionizma«².

Nas tu zanima slovenski ekspresionizem kot stilna formacija. Ni enotne definicije za ekspresionizem, kakor je ni za romantiko in druge heterogene smeri. Njegove pojavne oblike so preveč različne, da bi ga mogli obseči s kratko opredelitvijo. So pa značilne poteze, ki jih odkrivamo pri vrsti sodobnih del in te odločajo, kam bomo prišteli delo.

Slovenski ekspresionizem je v mnogočem vezan na moderno, toda v dveh osnovnih ozirih ji je nasproten: v idejni podlagi in v strukturi izraza.

Na splošno mladi literarni rod okoli svetovne vojne ni imel poteze življenjskega optimizma, tako zelo značilne za oba vodilna predstavnika moderne.

¹ Marja Boršnik, Stilni premiki v slovenski književnosti med klasičnim in modernim realizmom, Slavistična revija XIV 1963, 79—110. — Franc Zdravec, Futurizem in ekspresionizem v slovenski poeziji. Pot skozi noč, Lj. 1969, 93—110. — Lino Legiša, Zgodovina slovenskega slovstva VI, V ekspresionizem in novi realizem, Lj. 1969.

² Anton Slodnjak, Slovensko slovstvo, Lj. 1968, 378.

Vseeno pa ne ustvarjajo umetniških gibanj in niso med njimi mejnik. K taki čit-
Že omenjena delitev na liberalno in katoliško književno skupino se je močno odražala tudi pri ekspresionistih. Vplivala je na njihovo medsebojno razmerje v samem začetku gibanja in soodločanja v njem do konca. Iz posebnega vzroka so prevzeli ravno v zgodnji fazi iniciativo katoliški mladinci. Katoličani niso imeli svoje moderne. V začetku stoletja so z zmagami na volitvah (posledica dobro organiziranih kmečkih volivcev) zavzeli vodilne položaje v politiki in gospodarstvu. Želeli so enako vplivno mesto tudi v prosveti in umetnosti. Že pred vojno se je v celotnem avstrijskem okviru katoliška umetnost načelno odprla modernizmu in s tem vplivala tudi na slovenske razmere. Tako so začeli v *Domu in svetu* spremljati moderno umetnost in odpirati književni časopis odenkom novih književnih smeri. Ideologija tu ni dopuščala ekstatičnih stanj, zato se je nemir tega krila mladih pesnikov obrnil v iskanje večnostnega smisla človekovega bivanja. V tej introspektivni kontemplaciji so bile pesimizmu postavljene meje.

Neprirodno hujšo obliko je dobil ekspresionizem pri mladini iz liberalne tradicije. Obdarovana je bila s smislom za realno in prav to ji je zapravilo notranji mir. Poglobljala se je v življenjske neskladnosti, ko je na eni strani ugotavljala zatohel mir svojega provincialnega okolja, a na drugi zapletene politične razmere velikih razmerij, ki so sprožile zapored dve vojni, balkansko in svetovno. Vojna tehnika je stekla tudi čez slovensko ozemlje, nesoč spotoma slovensko mladino na tuja bojišča.

Poudarek novega časa se je naenkrat prenesel na dogajanja, ki jim človek ni bil kos in jih je občutil kot strašno grožnjo. Družbenega optimizma je bilo konec. Ostala je senzibilnost in dobivala obliko grozečih prividov. Zdaj se je s *Podobami iz sanj* izpremenila Cankarjeva proza v vrsto vizionarno-grotesknih slik, iz katerih sta govorili skrajna samota in obnemelost. Nenadoma je dobival pomen pesnik, ki je že od leta 1905. neprestano obračal en in isti motiv, motiv notranje razklanosti človeka, a ga v sijaju in blesku Župančičevih pesmi ni bilo slišati. To je bil Alojz Gradnik, sodobnik moderne. V njegovi liriki je bil model lirike popolne odtujenosti, dopolnjen v jeziku z bodočo estetiko odurnega.

Nekateri mladi pesniki so se lahko seznanili z avantgardističnimi pojavi v tujanji nemški književnosti, publicisti pa so v domačem tisku tudi dovolj obširno obveščali o futurizmu. Vendar so pravi vzroki za razcvet slovenskega ekspresionizma ležali mnogo globlje, kot so segali literarni vzori in vplivi.

Tematika ekspresionizma je sorazmerno ozka. K temu je sprva pripomogel vojni čas z omejevanjem človekove dejavnosti. Ekspresionizem je glasnik strahu, tesnobe, ogroženosti, nemoči in podobnih duševnih stanj. Beg od stvarnosti zaradi značaja te stvarnosti je eden izmed pogostih motivov; zdaj je iskal rešitev v uničenju, zdaj v kozmosu, zdaj v nadčloveku, zdaj v predkrščanski zamaknjenosti. Socialni ekspresionisti so videli izhod v revoluciji. Vsem je skupna vizionarnost. Pri nobeni varianti ni opaziti sledov nacionalizma, kar pomeni eno največjih sprememb. Dramatika in proza se ukvarjata ponajveč z bolestinimi duševnimi stanji. Titanizem srečujemo prav pri pesniških oznanjevalcih označenih depresij (Podbevšku, Jarcu, Seliškarju). Ni ga potrebno razlagati v duhu Nietzschejevega nadčloveka. Bil je pač obupen poskus, kako bi se z enim mahom odvrnil ves grozeči pritisk.

Moderna je razvila slovenski verz do izredne virtuoznosti in v prozi izvedla načelo prefinjene muzikalnosti stavka. Ekspresionizem si je postavil nasprotni estetski zakon: disharmoničen čas zahteva disharmoničen odraz v umetnosti. Menili so, da tesnob in duševnih prepadov ni mogoče izražati s harmoničnim pesniškim jezikom in izbrušenimi oblikami. Nova smer je uveljavila estetski ideal disonance, neuravnoteženih položajev, grdih slik in kontrastnih barv, največ črne in bele. Odtujenost med človekom in človekom je njena normalna življenjska oblika. Skladnost med idejno-emocionalno in izrazno-estetsko stranjo književnega dela je bistvena lastnost besedil ekspresionizma.

V vzdušju krika ogroženega človeka je nastajal prevrat v izrazu. Vsekakor je futurizem opozoril na dinamični jezik, na tehnični slovar, na možnost spremembe sintakse in poglobitev simbolnosti besede. Novi jezikovni tip ni rasel le iz želje za senzacijo, nastajal je kot oblika, ki je ustrezala značaju sporočila. Sam po sebi je odkrival napetost, iz katere je nastal, in v tem doživljal zelo velik razpon, prave skrajnosti v več smereh. Kar je začela moderna, je ekspresionizem pogumno dopolnil: pokazal je, da obstoji poleg stvarne realnosti avtonomna realnost naše vizije. Njen znak sta bila abstrakcija predstave in prekinjena zveza med besedo in predmetom, da bi dobila beseda nov, širši prostor. V tej smeri se je končal glavni ekspresionistični val in imel zelo velik vpliv na poznejšo slovensko poezijo.

510 Okoli leta 1930 je vnovič nastal obrat, podoben upor. Pisatelj je zopet želel s precizno tehniko izraziti zunanji svet, ujeti čim več dejanskih oblik in jih opisati s čim več podrobnostmi. Odrekel se je, da bi ga podajal s poglobljenim podživljanjem in pri tem izrabljal svobodo svoje imaginacije. Puščal je, da je govoril predmet sam za sebe, brez posredništva napete čustvene angažiranosti. Resničnost se je zdaj kazala v svoji družbenosti, zgodovinski in geografski pogojenosti, povezavah ljudi v nenehni skrbi od danes na jutri, v samih položajih, ki so vrnili književnost vsakdanjosti in jezik navadnim pogovornim oblikam.

Kakor je bil ekspresionizem v večini inačič abstraktna ideja upora proti neki grozeči resničnosti, je nova smer hotela reproducirati svet. Prvi je pisal človeka z veliko začetnico, Človek, drugi je brez izbiranja vpeljal najbolj navadna vaška imena. Vsi ti ljudje so se nagneti v romane, iščoč svojo pravico.

V stilnem pogledu formacija, ki se vrača nazaj na pozicije realizma, ne prinaša pomembnih novosti. Vendar je potrebno poudariti privlačnost sveta, kot so ga konstruirali pisatelji te smeri, za književno publiko. Ležala je v objektivnosti njihovega knjižnega sporočanja. Vsak pisatelj je nastopal s pokrajino, iz katere je izšel, in v tem je bila velika novost in osvežitev. Pisatelji klasičnega realizma so bili iz centralno ležeče Kranjske in zdelo se jim je samo po sebi razumljivo, da predstavlja ta obnem tudi Slovenijo, pa niso niti poudarjali, da opisujejo Kranjsko. Predstavniki novega realizma so bili zapovrstjo iz obrobnih pokrajin. Prav v tem je bilo odkritje. Prinašali so v književnost tipične figure svojega okolja, njegovo naravo, njegovo miselnost in usedlino njegove življenjske izkušnje in modrosti. Umetniška resničnost je tu morda le dodajala rahle poudarke objektivni resničnosti, ustvarjajoč s tem neke vrste mit pokrajine. Subjektivno je prihajalo do izraza v lirskih pasažah, navadno v zvezi s krajino, ali v podčrtavanju zgodovinske nujnosti socialnega dogajanja. Stilistične inačice so nastajale na podlagi pogovornega jezika družbene plasti, ki je nastopala.

Pomembnost smeri je bila v napredku družbene misli in novi stopnji družbene zavesti, ki jo je predstavljala. Socialistična perspektiva zdaj ni bila sen, želja, marveč predelano umetniško gledanje, celovito, konkretno in bogato upodabljanje nekega trenutnega stanja, ki je krilo v sebi s perečo družbeno problematiko tudi njeno razrešitev.

Razlika med kritičnim in socialnim realizmom je bila na dlani. Nova zavest je na novi način osvetljevala predmet.

Razvoj stilnih formacij z novim realizmom še ni bil zaključen.

Vse jasnejše je, da polarna diferenciacija *ekspresionizem* : *socialni realizem* ne more zajeti vseh pojavnih oblik književnih del med obema vojnama. V idejnem, filozofskem in tematskem pogledu je vsaka obravnavanih dveh smeri v sebi tako jasna in izključujoča, da ne dopušča prištevanja del, ki ne bi imela jasnega pečata individualnosti. Pri prvem je to groza nad obstoječim stanjem družbe, pri drugem jasna deklaracija ideje, ki postavlja književnost v svetlobo socialnega boja.

Cela vrsta pisateljev ne ustreza eni ali drugi zahtevi. Lahko kaže določene sorodnosti ali nagnjenja, toda to še ni dovolj, da bi jo enostavno priključevali, kajti v takem primeru ne tehta tisto, kar veže, marveč tisto, kar jo loči in predstavlja osnovo, ki nas sili, da določimo njene specifične lastnosti in književno kategorijo zunaj obeh skupin.

Isto velja za izrazne lastnosti del. Kakor duhovni, odloča tudi jezikovni izraz o pripadnosti pisatelja določeni stilni formaciji. Oblikovni fenomen, značilen za vsakega pisatelja, sicer deloma lahko nastane pod vplivom tujega vzora, toda ne more biti v neskladju s pisateljevo celotno predstavo o svetu. Če kaže poteze, ki niso istovetne z razdrtim ali abstraktnim ekspresionističnim stilom in ne s predmetnim jezikom socialnega realizma, mu pač moramo iskati stilno kategorijo, ki ustreza njegovemu lastnemu značaju.

Od Preglja, Bevka, Juša Kozaka do Cirila Kosmača, Potrča in drugih se vrsti skupina pisateljev, ki so si med seboj lahko zelo različni, a imajo skupne poteze v izrazitem nagnjenju k poglobljeni psihologiji in iskanju na področju kompozicije in jezikovnega izraza. Če tehtamo njihovo idejnost in umetniško zasnovo, jih ne moremo brez notranjega odpora priključiti niti k ekspresionistom niti k socialnim realistom, a so razvijali umetniške kvalitete, ki obilo bogatijo slovensko književnost. Ob prozaistih so sorodni pesniki. Zanje velja izraz »dediči moderne«, in to res so, toda dediči moderne so na koncu vsi predstavniki te dobe, saj jih veže prav ta skupna lastnost, da so dalje razvijali oblike, ki jih je ustvarila moderna. Oznaka »dediči moderne« zanje ne zadovoljuje, šteti pa jih tudi ne moremo med ekspresioniste. Njihovi znaki niso tako vsiljivi kakor ekspresionistični, toda obstoje. Treba jih je pač določiti. Umetniško nagnjenje si je iskalo tudi manj deklarativne oblike in te se nahajajo ravno v delu teh časovnih sopotnikov. Ta smer, ali te smeri, manj posplošujejo in pravičneje upoštevajo odtenke. Njihovo mesto je v bogati lestvici variacij sodobnega romana in poezije.

Toda s tem smo pred novim vprašanjem. Če bi jih obravnavali kot zastopnike modernih proznih smeri, bi se s tem opredelili za delitev po knjižnih vrstah, ne po stilnih formacijah.

Zaključek je, da stilne formacije določa edinole notranji razvoj književnosti same. Vsako globlje prodiranje v književno delo nas prepričuje, da ima besedna umetnost svoje lastne zakone razvoja, s katerimi na svoj poseben način odraža družbeno dogajanje, sredi katerega nastaja, in procese, do katerih prihaja pri tem v človekovi zavesti.

Jasno je, da se ni mogoče odločiti na podlagi splošnih vtisov, niti ne na podlagi kriterijev, ki so zunaj literature in umetniškega območja, recimo v območju idejnosti, sociologije ali psihologije, kam uvrstiti pisatelja. Odgovor da lahko izključno samo struktura besedne umetnine sama, tista vsota tematičnih, motivnih, idejnih, čustvenih in estetskih prvin, ki v svoji enkratni povezanosti in celokupnosti predstavljajo umetniško delo. Pristop k temu organizmu, zapletenem po svojem sestavu, a enostavnem po svojem skladnem učinku, ne sme biti impresionističen in se ne sme zadovoljevati s splošnimi oznakami. Biti mora znanstven, se pravi voditi ga mora metoda, ki je sposobna prodreti v vse plasti umetnine in na taki podlagi opredeliti značaj dela.

Edino sredstvo umetniškega izražanja na književnem področju je jezik. Pri umetniškem delu so v njegovem jeziku obsežene vse miselne in čustvene, razumske in nedoumljive, stvarne in nadčutne lastnosti. Prav ničesar ni zunaj zaprtega kroga njegovega glasovnega, oblikovnega in sintaktičnega sestava. Osebni umetniški jezik je nastal iz oddaljevanja od splošno sprejetih vodil knjižnega jezika njegove dobe. Pravimo mu pisatelj slog. Umetniški slog neke smeri ne more biti drugega, kakor vsota najbolj značilnih zastranitev pesnikov in pisatelj sloga od splošne norme knjižnega jezika. Resnica je, da take zbirke prvin posebnega jezikovnega izraza ustrezne književne smeri ni mogoče nikdar jasno opredeliti, temeljito in nespremenljivo določiti, pa vendar ima svoje stalnice, ki v tem krogu pogosto nastopajo in se ponavljajo. Poznati moramo stilne prvine pri večjem številu pisatelj slogov. Zato pa je potrebna stilna analiza besedil, ki omogoča, da res spoznamo značilne pojave.

S tem stojimo pred problemom literarnozgodovinske metode. Staro vprašanje: kaj je literarna zgodovina? Je njen predmet neskončno nizanje dejstev, ki so kakor koli ovirala ali posploševala nastanek književnih del, ali je potapljanje v ta dela sama?

Stanko Kotnik

Pedagoška akademija v Mariboru

AKTIVNI PRIMERJALNI POSTOPEK PRI POUKU SLOVNICE IN NJEGOVA PEDAGOŠKA VREDNOST*

Rezultati različnih preskusov opozarjajo, da slovnično znanje naših učencev ni zadovoljivo in ne ustreza izobrazbenim smotrom ter zahtevam učnih načrtov.

* Referat za VII. kongres Zveze SDJ v Beogradu.

Tako npr. pri testiranju z nalogami objektivnega tipa na mariborskem področju v šolskem letu 1968/69 od okoli 800 učencev 4. razreda osnovne šole kar 75 % ni znalo pravilno rabiti glagolov in zaimkov, a več kot polovica ni ločila spola, sklona in števila pri samostalnikih ter je te pojme tudi zamenjevala. (Gl. Drago Končnik, *Materinščina na razredni stopnji*. Vzgoja in izobraževanje 2—3, 1970, str. 25.)

Kako zelo šibko je poznavanje besednih vrst in stavčnih struktur celo pri absolventih srednjih šol, je pokazalo štiriletno testiranje kandidatov za študij slovenščine na mariborski pedagoški akademiji. (Janko Čar, Francka Varl, *Slovenski znanje absolventov srednjih šol*. Jezik in slovstvo, 1969/70, 1970/71.) S pismenimi analizami je bila ugotovljena npr. presenetljiva nevednost o značilnostih tudi takšne besedne vrste, kot je glagol, zlasti še glede vida, naklona in načina. Posebej nam lahko dajo misliti drastični primeri, ko so nekateri testiranci pripisovali glagolske kategorije brez premisleka in celo — pridevnikom, kar razodeva, da se njihove vsebine ter funkcij sploh niso zavedali.

Priznati moramo torej dejstvo, da jezikovni pojavi, zakonitosti in kategorije učencem pogosto niso ne funkcionalno ne oblikovno jasni ter urejeni v pregleden sistem, zato jih sproti pozabljajo ali tudi nesmiselno zamenjujejo. Takšno »znanje« pa seveda ne rabi ničemur, niti teoretični osvetlitvi fenomena jezik niti boljši jezikovni praksi.

Čeprav so vzroki za neuspehe večstranski in prepleteni, pa preseva skozi te ne-spodbudne rezultate v dobršni meri tudi dejavnik, ki ga moramo vzeti predvsem na svoj rovaš: to je prepogosto neustrezen odnos do obravnavane slovnične snovi in prevladujoči delovni slog tako učiteljev kot učencev. Od zgolj formalnega pojmovanja slovnice do formalističnega podajanja je namreč samo korak in izrazito verbalističen ali celo nesmiselno papagajski odmev pri učencih je pač precej naravna posledica takšnega pouka.

Dokajšen del krivde za ugotovljeno slovnično nerazgledanost in negotovost pri učencih ter pogosto odsotnost vsakršne logike moramo zagotovo pripisati prav neustreznim učnim metodam in postopkom, ki se omejujejo na formalno, nefunkcionalno ter izolirano (nepovezano) obravnavanje oziroma podajanje snovi ter s svojo shematično, neproblemsko zasnovo ne zbudajo interesa in ne razvnamajo duševnih moči učencev.

Pred očmi bi nam nenehno morale biti dvoje znanih dejstev psihološko-pedagoške in psihološko-lingvistične narave:

— prvič, da dobi znanje toliko pozitivnejši osebni vrednostni predznak, kolikor bolj je pridobljeno z lastnim ustvarjalnim miselnim sodelovanjem in raziskovalnim naporom, ter da je takšno znanje trajnejše in plodnejše od samo posredovanega ali pasivno sprejetega,

— in drugič, da sistem slovničnih kategorij materinščine spoznavno pot z lastno miselno in odkrivalsko dejavnostjo omogoča, saj gre vendar za sistem podzavestne logike, ki deluje v vsakem govorečem osebkju — pri pouku ga torej le postopno odkrivamo ali uzaveščamo ter hkrati ugotavljamo knjižno normo.

Če ta okoliščina didaktično ni zadosti izrabljena, je vzrok gotovo tudi v latentnem vplivu nekdanjih zmotnih prenosov tradicionalne gramatikalne metode od pouka tujih jezikov.

Za edino perspektivne moramo torej šteti delovne načine, ki vnašajo v učni proces potrebno motivacijo in dinamičnost ter navajajo učence tudi na samostojno miselno delo. Med njimi postavljam glede uspešnosti na posebno mesto *aktivni primerjalni postopek*, o čemer sem že pisal (*Primerjalni postopek pri pouku slovenščine*. Jezik in slovstvo 1969, str. 115—119). Z označitvijo »aktivni« zajemam in poudarjam takšno didaktično zasnovo, ki zahteva od učenca že na stopnji pridobivanja novega znanja intelektualno, produktivno, ne pa samo perceptivno dejavnost. Intelektualno delo je — po V. Poljaku — sicer res najtežje, najbolj zapleteno, najsubtilnejše delo, ki se ga je treba najdalj učiti, vendar brez njega ni uspešne vzgoje in izobraževanja. To je eden od osrednjih problemov sodobne didaktične teorije in prakse, saj je slab uspeh v naših šolah pogojen prav z majhnim dosegom intelektualne aktivnosti učencev. (*Didaktične teme*, 1966, str. 92—93.)

Zaradi nujne omejitve razpravljam v pričujočem prispevku samo o možnostih in pomenu aktivnega primerjalnega delovnega načina pri obravnavi slovnične snovi, ker se mi to zdi še posebej aktualno, zelo koristen pa bi bil celovit pregled njegove široke uporabnosti pri pouku materinščine nasploh.

Naj ponovim ugotovitev, ki sem jo zapisal že v svojem omenjenem sestavku, da stvari in pojave najlažje spoznavamo ter opredeljujemo s primerjanjem, kar je prastaro človekovo izkustvo in ravnanje. Primerjanje je kot specifična miselna dejavnost sestavni del procesa oblikovanja pojmov in mu vse bolj priznavajo tudi velik metodični pomen v pouku za plodnejše podajanje oziroma pridobivanje znanja. (Prim. *Enciklopedijski rječnik pedagogije*, 1963, str. 1068.)

Presenetljivo ali vsaj zanimivo pa je, da je bil primerjalni postopek v naši didaktiki in metodiki dokaj zapostavljen. V didaktičnih učbenikih se omenja le bolj mimogrede na raznih mestih ob drugih miselnih dejavnostih, nikjer pa ni bil vidneje poudarjen, zaokroženo prikazan, sistematično razložen in opredeljen, empirično podkrepjen ter ustrezno pedagoško ovrednoten. Med izjeme moremo šteti *Občo metodiko* Stanka Gogala, kjer je ta delovni način uvrščen med učne metode in mu je načelno priznana velika vrednost. Avtor je tehtno poudaril, da delo po primerjalni metodi zaradi enotne združitve analize in sinteze pripelje do temeljitih spoznanj ter zelo razvija učenčevo inteligentnost in kritičnost (2. izdaja 1966, str. 195). V novejšem času je problematiki primerjalnega dela pri pouku vidneje posvečal svojo znanstveno pozornost Vladimir Poljak (*Usporedivanje u nastavi*, 1970), je pa vendarle zanimivo, da izsledkov ni ustrezno vključil tudi v svojo *Didaktiko* (1970), saj bi prav gotovo morali priti predvsem v poglavje o obdelavi nove snovi, ne pa le v poglavje o ponavljanju.

S. Gogala navaja primerjanje med učnimi metodami; ker pa opredeljuje sodobna didaktična teorija metode drugače, se moramo takemu poimenovanju odpovedati in za označeno didaktično-miselno dejavnost uporabljati druge, »netermnološke« izraze: primerjalni postopek, delovni način, primerjalna pot. Kateri naziv ima prednost in naj bi se ustalil, je še težko reči.

Če velja na splošno, da postanejo ob primerjavi spoznanja učencem jasnejša, točnejša, natančnejša in bolj dostopna, velja to še v večji meri za naše področje, pri razmeroma abstraktnější slovnčni snovi. A tu želimo in moremo stopiti, kot sem že nakazal, še korak dalje in vnesti novo pedagoško kvaliteto: omogočiti učencu v učnem procesu tudi ustvarjalno miselno aktivnost in samostojno spoznanje, se pravi, da ga v tem pogledu resnično premaknemo iz položaja objekta poučevanja v vlogo subjekta v vzgojno-izobraževalnem procesu.

V zvezi z naznačenim problemom se mi zdi potrebno in hkrati poučno priklicati v spomin neke didaktične poskuse pred leti, ki niso privedli do pozitivnih rezultatov. Mislim na raziskavo o možnostih skupinske učne oblike pri materinščini na nižje organiziranih osnovnih šolah. Objavljeni povzetek o izkušnjah pri jezikovnem pouku je tak:

»V večini primerov so učitelji organizirali skupinski pouk pri tej disciplini slovenskega jezika zaradi utrjevanja snovi. V vseh primerih se je skupinski pouk dobro obnesel. Bilo je tudi nekaj poizkusov obravnave nove slovnške snovi v skupinskem pouku. Vsi primeri razen enega so doživeli neuspeh. Učenci niso bili dovolj sposobni na podlagi primerov sklepati in zaključevati ter izluščiti slovnške zakonitosti, poleg tega pa so bile tudi teme večinoma prezahtevne... Vse torej kaže, da obravnava slovnice v skupinski obliki predstavlja zelo delikaten problem in je pri tem zelo malo možnosti, da bi taka ura dosegla svoj namen. Tema bi morala biti res zelo tehtno izbrana in dovolj lahka (morda le kaka razširitev, poglobitev), da bi jo učenci zmogli samostojno obdelati in priti do novega znanja.« (Miroslav Faletov — Roman Oberlintner, *Skupinska učna oblika v naši praksi*, 1964, str. 70.)

Nas zanimajo tukaj samo precej poudarjene negativne izkušnje in iz njih izpeljani dokaj črnogledi sklep. Po moji kritični presoji takih stališč ni mogoče sprejeti brez resnih pridržkov in bo treba poglobljene vzroke za omenjene neuspehe videti drugje: v premajhni razvitosti metodike pouka materinščine, v prešibki metodični usposobljenosti učiteljev in v preskromnem, površinskem poznavanju slovnčne snovi, saj samo pedagoško hotenje in splošno didaktično znanje za poglobljeno ter učinkovito delo ni zadosti. Marsikakšno novo jezikovno učno temo bi bili učenci pri skupnem pouku zagotovo uspešno obdelali, ko bi bili učitelji poznali primerjalni postopek in po njegovih načelih v skladu z zahtevami učne snovi premišljeno zasnovali delovni potek.

Prav primerjalni postopek je namreč izredno prikladen za aktivno spoznavanje slovnčnih kategorij, ki jih ne moremo opreti in navezati na že pridobljeno znanje. Veljajo pa pri tem neka posebna načela in pravila, mimo katerih ne smemo, če nočemo uspeha svojega prizadevanja postaviti na kocko.

Predvsem moramo razrešiti problem, kako učence usmeriti k opazovanju in jim določiti opazovalne vidike, ne da bi jim konkretni smoter naravnost pokazali, ker bi jih s tem že prikrajšali za bistveno odkritje.

Oprijemališče za samostojni miselni tok pri učencih ustvarimo s polarno postavitvijo primerjalnih členov, npr. dveh različnih časov, vidov, naklonov ali načinov, da napravimo neznano jim kategorijo sploh opazno. To je bistvo vsakega primerjalnega postopka. Ker pa običajno ne delamo z »golimi

slovnimi oblikami«, temveč s funkcionalno včlenjenimi (prisotnimi) v ustreznem vsebinsko enotnem, povezanem besedilu (le-to je seveda lahko tudi izjemno kratko, npr. jednat rek ali pregovor — opozarjam na pravkar izšlo zbirko Stan-ka Preka *Ljudska modrost trden je most*), moramo na neki način nevtralizirati prevladujoči vpliv vsebine sporočila, ki učencem ne bi dopuščal usmeriti pozornost na določeni jezikovni pojav.

Največkrat si pomagamo s *paralelizacijo*, to je vzporedno uporabo istega besedila, spremenjenega v predvideni jezikovni kategoriji. Takšni čisti polarni različici, lahko bi rekli identično-neidentični, omogočita učencem na osnovi primerjanja miselno naravnano proti začrtanemu smotru. Da pa bi omilili enoličnost tako organiziranega učnega gradiva in povečali za učenca važno življenjsko prepričljivost, bomo morali kdaj različico besedila spremeniti še v kaki vsebinski podrobnosti mimo jezikovne ali drugje brez omenjenega posega obe različici smiselno utemeljiti, kar lahko opravimo tudi skupno z učenci.

Nazorno povedano: Če bi radi, da bi npr. učenci pri glagolu odkrili kategorijo časa, ne moremo delati z enim samim časom, ampak moramo z dvema, polarno, po načelu kontrasta. Kljub temu pa prizadevanje ne bo uspešno, če bomo oba časa uporabili mešano ali zaporedoma v isti zgodbi (besedilu) ali pa vzporedno v različnih zgodbah. Rešitev je v osnovi isto besedilo v obeh časovnih variantah, a po možnosti z različnim imenom junaka ali kraja dogajanja ipd. Takšen je temeljni »recept« za zasnovano plodnega primerjalnega dela, ki mora seveda potekati postopno od funkcionalnih vidikov do oblik in včlenitve v sistem. Naj ne bo odveč opozorilo, da je za učence občutek časa pravilno spojen s celotno zgodbo, vsebino, in šele naslednji korak je pot do glagola s podčrtavanjem in nato do njegovih oblik (izločanje).

Pomembno se je zavedati še nečesa: da mešanje nove in stare učne poti pokazi učinek in da od učencev seveda ni mogoče pričakovati podajanja izsledkov s strokovnimi izrazi ali v izoblikovanih pravilih. V njihovih odgovorih moramo znati odkriti bistvo samostojnega spoznanja in se ga razveseliti, pa četudi se kdaj trenutno še bije s slovnico pravilnostjo. Tako npr. učenci za stavke v trpnem načinu in primerjavi s tvornimi najprej kaj radi doženejo, da nimajo osebka, vendar do te sodbe nikakor niso prišli samo z »gledanjem«, temveč s svojim jezikovnim čutom, ker v zgledih zdaj zares ni dejavnega osebka (takšno naj bo naše izhodišče) in je torej njegova vloga bistveno drugačna. Ob taki ugotovitvi gradimo spoznanje naprej in bomo zanesljivo prišli na cilj, če smo premišljeno pripravili ponazorilno gradivo. Mimogrede: v vzporednem besedilu za način niso potrebne vsebinske spremembe, kakor smo jih predvideli pri času, saj je mogoče že sami kategorijski različici zanimivo utemeljiti.

Poleg prikazane dvojniške organizacije gradiva so za primerjalno delo še *drugačne* metodične možnosti, kar je odvisno tudi od narave učne snovi. Tako lahko npr. odkrijemo nedoločni zaimek v besedilu, kjer je pomešan z oblikovno enakimi vprašalnimi zaimki, ki so nam za delovno izhodišče. Množinske samostalnice odkrijemo med drugimi v množini, ko je treba vse besedilo postaviti v ednino, itn. Gotovo pa mora učitelj različne možnosti vestno preučevati ob načrtnem študiju snovi in jih izpopolnjevati. Sem spada tudi menjava učnih oblik,

metod, tehnik ter delovnih pripomočkov. Naj samo omenim, da sta npr. grafoskop in razmnoževalnik prav primerjalnemu postopku še precej širše odprla vrata.

Ta odprta vrata je seveda treba razumeti predvsem kot možnost, ki se nam ponuja. Ob svojih predavanjih o aktivnem primerjalnem postopku raznim slavističnim aktivom v letih 1969/71 sem ugotavljal, da o kaki večji razširjenosti tega zanimivega in hvaležnega delovnega načina v naši učni praksi ne moremo govoriti, da pa so nove poti ubirali samostojnejši posamezniki, ki so neodvisno drug od drugega prihajali celo do enakih konkretnih rešitev. Izkušnje bi morali zbrati, jih tudi načrtno pomnožiti in na njihovi osnovi zgraditi temeljne teoretične postavke. Nekaj stavkov za primerjalno delo je prav tako v naših jezikovnih vadnicah, vendar niso zmeraj zadosti srečno zasnovani. Veliko večje možnosti pa imajo v tem pogledu gotovo programirano ali polprogramirano sestavljeni učbeniki in tega ne bi smeli prezreti.

Skratka: pomena, vrednosti in možnosti aktivnega primerjalnega postopka pri pouku materinščine bi se morali celostno zavedati in posamično, priložnostno uporabo zamenjati s sistematično.

Ko se opredeljujemo za smotrno učno-vzgojno izrabo primerjalnega postopka, utemeljujemo to z njegovo pomembno pedagoško vrednostjo v luči več osnovnih didaktičnih načel. Predvsem smo ga v razpravljanju povzdignili z vidika zavestne miselne aktivnosti učencev, ki je tudi najučinkovitejše orožje zoper formalizem v znanju. Nadaljnjo prednost ima v pogledu nazornosti, saj prav s primerjanjem povečamo nazornost v abstraktnem mišljenju ter obenem ustvarimo trdnejše asociativne in sistemske vezi med posameznimi pojavi, zakonitostmi, kategorijami. Kdor spoznava le-te primerjalno, jih spoznava nazorneje, globlje in dialektično povezano, zato jih tudi boljše loči in ohranja znanje o njih. Trajnost znanja pa je razumljivo spet načelna didaktična zahteva.

Ni dvoma, da ustreza naš postopek tudi načelu ekonomičnosti, zlasti če gledamo perspektivno ter hkrati z materialnoizobrazbenega in funkcionalnega (formalnoizobrazbenega) vidika. Z zadnjim smo se dotaknili vprašanja transfera, to je psihološke zakonitosti prenašanja spretnosti in zunaj na nove situacije, kar je nujna osnova za vzgojno-izobraževalno delo. Ker pedagoška psihologija ugotavlja, da nastopa transfer samo pri razumljenem, nemehaničnem znanju ter da se prenašajo predvsem zavestno osvojene metode učenja in posplošeno znanje, moremo primerjalni postopek pozitivno oceniti tudi v tem pogledu.

V svojem razpravljanju sem v skladu z zahtevami sodobne pedagogike in naše družbene usmeritve postavil precej v ospredje učenca ter njegovo pravico in dolžnost, da se uveljavi kot smiselno dejaven subjekt v učno-vzgojnem procesu. Vodilno učiteljevo vlogo pa tudi pri uporabi aktivnega primerjalnega postopka na obravnavanem področju (jezikovni, slovnični pouk) določujejo tile bistveni pogoji: potrebno temeljito predmetno znanje, smotrno izbiranje snovi in družjenje primerjalnih členov, pretehtana priprava in organizacija delovnega gradiva, z vseh vidikov preiščena artikulacija učne ure ter učnega postopka in natančna določitev ter razmejitvev nalog učitelja in učencev.

IVO BRNČIČ KOT UMETNIK

Ivo Brnčič je pripadal generaciji, ki ji je zgodnjo mladost presekala prva svetovna vojna, generaciji, ki je kasneje doživela krize in spremembe 20-ih in 30-ih let ter v četrtem desetletju našega stoletja drugo svetovno vojno. Pripadal je rodu, ki ga je sam poimenoval »generacija pred zaprtimi vrati«, generacija pred zaprtimi vrati duhovne in ekonomske osamosvojitve. Prištevali so ga k najbolj aktivnim in hkrati najplodnejšim ustvarjalcem, ki so posegli v tedanjo slovensko kulturno in nacionalno problematiko.

Rojen je bil 12. marca 1912 v Gradišču (prej Sv. Trojici) v Slovenskih goricah, kjer je bila doma njegova mati, vendar je družina živela v Bregih nad Opatijo, od koder je bil oče. Srečno otroštvo mu je pretrgala vojna in granata, ki jo je oče prinesel s fronte, mu je po nesrečnem naključju ubila mater. Po njeni smrti je živel pri sorodnikih; po italijanski zasedbi Istre pa se je družina preselila v Ljubljano, kjer se je vpisal na realko, nato pa leta 1929 na slavistiko v Ljubljani. Študij je leta 1935 dokončal v Zagrebu. Ker je bil osumljen komunističnega delovanja, so ga po vrnitvi v Ljubljano za dva meseca zaprli. Nato je prosil za službo v Kranju, vendar je zaradi tega, ker je bil politično »nezanesljiv«, ni dobil. Oblasti so njegov dekret preklicale, še preden je pričel poučevati.

Že med študijem se je preživljal s pisanjem, Bratko Kreft ga je pritegnil h Književnosti, sodeloval pa je tudi v drugih slovenskih, hrvaških in srbskih naprednih revijah. Ker po vrnitvi iz zapora ni mogel dobiti službe, ga je Juš Kozak pritegnil k Ljubljanskemu zvonu kot sourednika. Leta 1940 je zaprosil za službo v banovini Hrvatski in po posredovanju prijateljev dobil mesto na meščanski šoli v Drnišu, majhnem kraju ob železniški progi Knin—Šibenik. Tik pred začetkom vojne so ga poklicali na vojaške vaje v Slovenijo, po vrnitvi v Drniš pa so ga leta 1941 mobilizirali kot rezervnega oficirja v domobranske čete NDH in ga premestili v Pale pri Sarajevu. Njegova enota je navezala stike s partizani, vendar jim prebeg ni uspel, ker so prepozno dobili zvezo. Verjetno pa jih je tudi nekdo izdal. Na procesu v Sarajevu so jih oprostili; Brnčiča so l. 1942 premestili v Zavidoviće. Delal je v štabni pisarni in še naprej vzdrževal stik s partizani ter jim posredoval domobranske prepustnice. Spomladi 1943 so njegovo enoto poslali v boj proti partizanom; spet so vse pripravili za prebeg, ko pa so jih nepričakovano premestili v vzhodno Bosno, so stik s partizanskimi enotami izgubili. Kljub temu so se poskušali na lastno pest v manjših skupinah prebiti do njihovih položajev, pri tem pa so nekje ob Drini, v bližini Vlasenice, padli v zasedo. Pobili so jih in za njimi se je izgubila sleherna sled.* Smrt je tako veliko prezgodaj presekala Brnčičevo življenje in njegovo intenzivno iskanje lastnega izraza.

Brnčič je začel pisati v dijaških letih, svoja dela je objavljval v različnih revijah. Na univerzi je postal član akademskega društva »Mladi Triglav«, pozneje pa se

* Prim. M. Mejak, *Zapisek o Ivu Brnčiču*. V: *Generacija pred zaprtimi vrati*. Ljubljana, Cankarjeva založba 1954, str. 399—412.

je povezal z marksistično usmerjenimi književniki. Ves čas je neutrudno študiral in se izobraževal. Temeljito je poznal francosko literaturo, zanimal se je za estetiko in filozofijo, za nove dosežke v gledališču, likovni umetnosti in arhitekturi, spremljal je umetniške struje v Sovjetski zvezi, študiral teoretike marksizma Lukacza, Mehringa in Plehanova, začetnike sociologije in individualne psihologije. Študiral je iz zelo različnih in pomešanih virov. Na splošno pa je bilo med njimi novih knjig malo — dobival jih je večinoma preko Češke — in še manj jih je bilo prevedenih. — Brnčičeva literarna zapuščina je zelo obsežna. Ukvarjal se je s poezijo, prozo, dramatiko ter esejistiko, ki predstavlja najbolj dognan in tudi najobširnejši del njegovega ustvarjanja. Sem bi lahko uvrstili tudi marsikatero prijateljsko pismo.

Poezija je poleg esejistike najobsežnejši in hkrati najmanj raziskani del njegovega ustvarjanja. — Svojo pot v literaturo je začel s pesmijo. Prvič se je oglasil v dijaškem listu Mentor 1928-29, zadnjo pesem pa je prinesel Ljubljanski zvon tik pred začetkom vojne. Ena sama pesem — Ujetniki — je ostala neobjavljena v njegovi zapuščini, l. 1945 pa jo je prinesel Slovenski zbornik. V različnih revijah je v razponu trinajstih let objavil 54 pesmi, ohranjeni zapisi v Mentorju pa pričajo, da jih je v dijaških letih napisal precej več, a mu vseh niso objavili in tako so se izgubile. Za njegovo pesniško ustvarjanje je važno dejstvo, da je enako dobro obvladal slovenski in srbohrvatski jezik, v obeh se je z lahkoto izražal, in vendar je večino svojih del napisal v slovenskem jeziku.

Prve pesmi so nastale pod vplivom ekspresionizma; ukvarjal se je s problemi osamljenosti, onemoglosti in iskanja nove poti (Ko zrem v veličastni neba svod¹, Sonet², V noči³, Dal sem vzdih⁴ idr.), mučilo ga je vprašanje neskončnosti in odnosa Bog—človek. Impresionistično občutje in nekakšen panteizem se menjavata s poglobljanjem v biblijske motive in z iskanjem razodetja (Pomlad⁵, V spominsko knjigo⁶, Rast iz noči⁷, Onemoglost⁸). Počasi se je sproščal njegov izraz, metafora je postala bogatejša in svobodnejša, čustvena ubranost njegovega doživljanja pristnejša. Iz osamljenosti se je odprl življenju, sreči in ljubezni. Po letu 1931, ki pomeni v njegovem ustvarjanju nekakšen prelom, se je njegov izraz zgostil v večjo povednost, hkrati pa je njegove pesmi napolnila pretresljiva izpovednost (Samotno okno⁹). Tragičen položaj človeka v svetu in njegovo samozadajanje, ki ne rodi pričakovanih sadov, sta omajala njegovo notranjo ravnovesje. Spet sta v njem začeli naraščati tesnoba in negotovost, spet se je v njegovih stihih oglasila slutnja smrti (Umiranje pod nebom¹⁰, Viđenje¹¹, Posmrtna pesem¹²). Iznakaženost življenja je ponekod dosegla Grumovo Gogo (Mrtvo mesto¹³, Galeje v noči¹⁴, Smrt nad mestom¹⁵). Mraz in mrak sta izenačila ljudi in drevesa; pot v bodočnost jim je zaprta, iskanje in zблиževanje ljudi pa je brez pomena in že vnaprej obsojeno na poraz. Ljudje so izobčenci in ostajajo sami tudi po smrti (Pesem o izobčencih¹⁶, Trohnoba¹⁷). Iz mračnih misli ga je za hip iztrgal spomin na njegovo ožjo domovino Istro. Navezanost nanjo je izpovedal v vrsti pesmi (Slovenačka brda Jadranu¹⁸, Istri¹⁹, Kvarner²⁰). V njih je izpovedoval vero v zmago in osvoboditev Istre ter misel o medsebojni povezanosti jugoslovanskih narodov. V teh pesmih se je odpiral tudi vedno težji socialni problematiki ter opise revščine in obupa družil s prividi orjaških znamenj na nebu, ki napovedujejo svobodo in srečnejše čase. (Kvarner). Po letu 1932 je napisal vrsto pesmi, v katerih je spregovoril o boju proletariata doma in na tujem, obsodil je njegovo načrtno zatiranje in njegovo brezpravnost v življenju in smrti (Dunajska bala-

da²¹). Ustavil se je ob krsti delavskega otroka, ki ni poznal otroštva (Delavski otrok je umrl²²), ob rudarjih, ki vsak dan nosijo samega sebe na pokop (Rov²³), in nenadoma ga je spreletela misel, da sodi med izgublence na mrtvi straži, ki jih čas sam uči

... kako se v mrak preži,
kako molči se, čaka in sovraži.« (Čas²⁴)

Pesmi iz zadnjega obdobja njegovega življenja (1938-41) predstavljajo idejni in estetski vrh v njegovem ustvarjanju. Vprašanja vojne, ljubezni, smrti in življenja so se izostrila in zahtevala jasno opredelitev duha in ravnanja. Hkrati s strahom pred vojno je v njem rasla zavest o nujnosti revolucije. V njegovi pesmi se je čedalje pogosteje oglašala slutnja smrti. Čas je vrel v usodni vrhunec, izostrila so se socialna in politična vprašanja. Njegova osebna bolečina se je po letu 1940 še povečala (odšel je v Drniš) in se, zaradi nepredvidljivih okoliščin, prevesila v osebno in narodno tragedijo. V zadnjih pesmih je združil družbena vprašanja z osebno problematiko in v izrazu dosegel izredno stopnjo izbrušenosti.

V zadnjih letih svojega življenja je napisal vrsto ljubezenskih pesmi, v katerih je spregovoril o ljubljeni ženi, o sebi in o spremembah, ki jih je čas sprožil v ljudeh (Tako si daleč²⁵, Štirje soneti²⁶, Ujetniki²⁷, Izgnanci²⁸). Iz sveta groze in mraza ga lahko reši le njena ljubezen, ki je v tem in takem svetu odrešujoča sila. V njem kljub grozi, ki je preplavila svet, še vedno tli vera, »da zemlja pluje že v spomlad« (Pismo²⁹). V istem trenutku pa ga kot nož prebode slutnja smrti in zato ji prosi:

»Ob strani stoj mi, da na dan usodni, ko propast
za novo rast preorje kakor plug ta svet razklani,
ne obležim ko mrtvo zrno sredi plodnih brazd.« (Pismo)

Rešitev torej išče pri njej, ker čuti, da mu čas ni naklonjen. Iz njegovih verzov vejeta obup in nekakšna neodvrnljiva gotovost, da vojne ne bo preživel. (Rdeči oblaki I, II, III³⁰, Balada³¹). Groza se v njem stopnjuje do privida lastnega morilca, ki je morda prav tako mlad in željan življenja kot on sam.

»Ne vem, kako ti je ime,
a vendar vem, da si nekje
in da me boš nekoč ubil.«

S tem se je slutnja spremenila v neovrgljivo prepričanost o bližnjem koncu, ki je še toliko hujša, ker se je nekaj let zatem tudi uresničila. Zadnje človekove trenutke, ko sam obleži sredi blatnega polja, ko je zaman vsak upor, ker je svoj boj s smrtjo že izgubil, je vizionarno opisal v Baladi. Iz obupa ga rešuje panteistična misel — s tovariši je svoje življenje žrtvoval za lepšo prihodnost. Usojeno jim je bilo —

»da pognojimo ko listje pohojeno
svet za novo rast,«

usojeno jim je bilo, da raztrosijo svoje kosti po vsej slovenski zemlji ter ji tako morda le izprosijo od usode »žetev srečnejših dni« (Rdeči oblaki³⁰). V tem času se je v njegovi pesmi pojavil tudi motiv talcev (Matere, ljubice, žene³²). Iz sveta groze in prividov pa se je reševal z upanjem, da bodo postali »seme sveta« in

da bo iz njihovih razbitih teles zrasel nov, boljši čas. Neštetokrat je preživel vse stopnje vere in obupa. Najdemo jih tudi v zadnji objavljeni pesmi. *Himna*³³ je še enkrat odkrila vse prepade njegovih misli in žarečo, neuklonljivo vero, ki ga je vodila na njegovi poti. Začutil se je povezanega z vsemi tistimi mrtvimi borci in uporniki, ki so že dali svoja življenja za nov, boljši svet, zato se v zadnjem trenutku obrača nanje:

»Vam, bratje, dajem vse: srce in misel prerojeno
— življenje vračam vam, ki sem od vas prejel ga v dar.
Vas čakam, da odplujemo s to zemljo pomlajeno
v prihodnje dni in da nam sólo sonce bo krmar.«

Še zadnjič se mu je potrdila smiselnost tisočerih žrtev in ga preplavila z upanjem, da bodo rodile »zlato klasje«. Misel je še enkrat zanihala do obeh skrajnosti — svoj odgovor pa je dobila z novico o njegovi tragični smrti.

Iz ekspresionistične se je njegova pesem prevesila v realistično, iz abstraktnega odnosa do sveta v lirizem in intimizem. Osnovno nasprotje človek—bog je zamenjalo razmerje človek—ljudje, človek—narod. Iz iskanja moči in lastne poti v življenje se je prevesil v zavestno žrtvovanje lastne sreče. Kozmični dualizem se je umaknil strahu pred nečloveško resničnostjo. Hkrati s tem pa se je v njem stopnjevala zavest o usodnosti položaja človeka v takem svetu. Iskanje večnih resnic je zamenjala želja po žrtvovanju za boljši svet (Dal sem vzdihel³⁴: Štirje soneti, *Himna*). Ne stoji več pred vrati »v davno klicani dvor« (Noč³⁵), temveč na pragu življenja in smrti (Pesem o izobčencih, 1940³⁶). Nasprotje Smrt—Življenje—Bog (Pot skozi molk³⁷) je izpodrinilo razmerje Smrt—Življenje—Svoboda. V tem novem svetu ni mogel pričakovati osebne sreče, zagledal pa je svoj cilj (*Himna*; *Matere*, *ljubice*, *žene*; *Rdeči oblaki*).

Patetičnost začetnih pesmi je zamenjala preprosta intimnost, ekspresionistično nabreklost in abstraktnost je zamenjal enostavno uglašen izraz. Razpetost med nasprotujočimi si notranjimi položaji se je stopnjevala in ga v posameznih trenutkih privedla na rob relativizma. Bližina vojne je zgostila ontološka vprašanja, vendar se je podleganju vedno znova uprl. Slovenska pesniška tradicija se je pri Brnčiču prepletala z novimi vplivi, z motivi zemlje in mesta, ter ga v času tik pred drugo svetovno vojno povezala na eni strani s Prešernovo svobodoljubno pesmijo, po drugi strani pa s Kosovelovo in Kajuhovo preroško izpovedjo. Ekspresionistični izraz in krščanska simbolika sta se v njegovi pesmi polagoma nadomeščala s prvinskim odnosom do narave in s panteističnim sprejemanjem življenja. Dostikrat pa ubrano liričnost moti preveč izostreni intelekt.

V njegovih pesmih najdemo jamske, trohejske in daktilske verze (Ko zrem v veličastni neba svod, *Sonet*, V spominsko knjigo, *Istri*, *Štirje soneti*; Vernikom materije³⁸, *Slovenačka brda Jadranu*, *Pesem o izobčencih*, *Tako si daleč*, *Pismo*, *MCMXL*; V noči, *Onemoglost*, *Mesto v dežju*³⁹, *Matere*, *ljubice*, *žene*), ki jih navadno tekoče rima. Pogosto ima v eni pesmi tudi več vrst stopic, ki menjavajo ritem. Kljub vsemu pa pri njegovih pesmih ne moremo govoriti o metrični shemi. Večina pesmi je napisana v prostem verzu, čeprav je pogosto uporabil tudi ustaljeno število stopic in kitično obliko (*Rdeči oblaki*, *Tako si daleč*, *Pismo*, *MCMXL*, *Matere*, *ljubice*, *žene*, *Balada*). Precej je tudi sonetov, vendar to ni več klasični sonet, v katerem je tercetni del antiteza kvartetnega; Brnčič svojo misel v tercet-

nem delu samo nadaljuje. Verz je 5-stopični jamb, menjava akatalektičnega in hiperkatalektičnega, rima pa je a b b a; c d c, d e d. Pomemben element njegovih pesmi je tudi enjambement, ki ga je v kratkih verzih moral uporabiti, najdemo pa ga tudi v pesmih z dolgim pripovednim stihom. Metaforo gradi na kontrastih in nenavadnih povezavah, velikokrat uporablja primero in metonimijo. S pridevniki je izrazil vso skalo svojih čustev od največjega veselja do brezmejnega obupa, hkrati pa se je v vsakem trenutku opredelil do sveta. Pogosta pri njem je tudi igra glagolov, ki stopnjujejo ritem (Rdeči oblaki). Kljub temu, da se izraz ni iztrgal zaključeni stavčni obliki, je svež in nov: izrazi ekspresionistične poetike so ohranili poetičnost in povednost, odločilno pa je k temu pripomogla tudi Brnčičeva človeška prizadetost.

Njegova idealiteta se je iz izrazito subjektivistične prevesila v družbeno, iz odtujenosti v angažiran, humanističen odnos do sveta. Iz labirinta osebnih stisk ga je iztrgal boj za novo družbo in novo človečnost. Vse njegove pesmi niso izbrušene in so pogosto predvsem odsev časa, nekaj njegovih pesmi pa sodi prav v vrh slovenske predvojne lirike (Rov, Trohnoba, Mesto v dežju, Matere, ljubice, žene, Balada, Rdeči oblaki).

Njegovo prozno delo obsega 12 novel, ki jih je objavil med leti 1928—1940 v Mentorju, Književnosti ali Ljubljanskem zvonu. Generacijski problem je povezal z motivom mladih, iztirjenih ljudi v vrsti začetnih novel (Kasijan⁴⁰, Prvi upor⁴¹, Sin⁴², Smrt Jurija Možine⁴³), v dveh pa se je podrobneje ustavil ob razmerju starši—hči (Lenica⁴⁴, Obisk v ordinaciji⁴⁵). V vseh novelah okolje pritiska na ljudi in preprečuje razmah ustvarjalni energiji posameznika. Podobno problematiko sta pred njim obdelovala že B. Kreft v romanu Človek mrtvaških lobanj in M. Jarc v romanu Novo mesto. Brnčič je ta dela gotovo poznal, vendar so njegove novele nastale predvsem na podlagi osebnih izkušenj. Svojo mladost je opisal v dveh novelah — Čarobni krog in K očetu — v katerih je skušal prodreti v otroški svet doživljanja in spoznavanja novih stvari, vendar mu to ni povsem uspelo. L. 1938 pa je v Ljubljanskem zvonu objavil na pol esejističen Dnevnik iz jetnišnice, ki pomeni preobrat v njegovem ustvarjanju. Dnevnik je na začetku samo opis občutkov, ki so ga prevzemali v zaporu, pozneje pa se prelije v nepotešljiv krik po svobodnem in neutesenjenem življenju. Časa za razmišljanje ima na pretek in šele v zaporu se nenadoma zave, da se mu je odkrila prava vrednost življenja — najti radost v majhnih, vsakdanjih stvareh. Osebna doživetja je dopolnil z razmišljanji o družbi in dolžnostih posameznika, o tovarištvu in zvezi med ljudmi. Vmes je vpletel misli o smislu in moči tovarištva, jih pomešal s spomini na ženo in množico stvari, ki so šele v zaporu dobile zanj pravi pomen, dodal pa jim je še razmišljanja o velikem poslanstvu, ki čaka ljudi v prihodnosti. Dela pravzaprav ne bi mogli imenovati dnevnik, ker so se meje časa zabrisale in se pomešale v razmišljanjih, ki jih opredeljuje predvsem tesnobni občutek nemoči. V svojem avtobiografskem zapisu se je Brnčič opredelil do vrste osrednjih in najvažnejših vprašanj v človekovem življenju ter se odločil za svobodnega, ustvarjalnega človeka.

Vrh njegovega proznega ustvarjanja predstavlja novela Moji konji, ki jo je objavil v Ljubljanskem zvonu (1940, 1—2, 11). V njej se je otrešel racionalističnega opisovanja in podajanja splošnih človeških občutij. Izognil se je razumsko nadzorovanemu opisovanju in z vso svojo osebnostjo svojo besedo posvetil

konjem ter se jim čustveno tako približal, da je izginila ostra meja med človekom in živaljo. Ostalo je le enkratno sožitje med človekom in konjem. Prve dni se jih je bal, potem pa se jih je navadil in jih začel počasi spoznavati. Ko so se mu odkrile njihove najboljše lastnosti — bistrost, razumnost, vdanost in neverjetna dojemljivost — je občutil resnično srečo. Ob njih mu je bil tudi spomin na domače kraje in na ženo lažji.

Za to njegovo delo sta značilni neposrednost in izpovedna globina, opisi so pridobili plastičnost in prvinsko moč, ki je v prejšnjih delih ne najdemo. K vsemu temu pa je dodal še sproščen stil in resnično doživetost, s katero nam je predstavil posamezne »junake«. Bleščeče metafore, presenetljive primerjave, obilica metonimij, ki polnijo lirski most dogajanja, in poetičnost njegovega izraza, so se v tej noveli združili v enkratno in nepozabno podobo. Njegova pripoved je prestopila meje racionalnega nadziranja in se z obrobnimi razmišljanji zlila v skladno celoto. »Moji konji« so izpoved privrženosti vsemu lepemu; v njih je izrazil svoje hrepenenje po pristnosti in prvinskosti. Asociacija je povezala njegova razmišljanja v poetično pripoved.

Delo odlikuje moderna oblika, nadpovprečen pogled v življenje, iskrenost, pa tudi dobrodušen humor in bleščeča iskrivost. S to novelo se je Brnčič odločil za neposnemljivo in enkratno doživetje — odločil se je za življenje. Zaradi tragičnega naključja pa ostaja njegova novela nepotešen krik, ki ni rodil odmeva, ostaja hkrati vrh in konec njegove prozne ustvarjalnosti.

Poskusil se je tudi v dramatik; drama »Med štirimi stenami« je bila deloma objavljena v Ljubljanskem zvonu 1937, konec istega leta pa je bilo delo uprizorjeno v Slovenskem narodnem gledališču v Ljubljani, kjer je doživelo še pet ponovitev; leto dni kasneje so ga igrali v Osijeku, 1962 pa je spet v Ljubljani — kot predstava študentov 8. semestra AIU in leta 1967 kot predstava Slovenskega gledališča iz Trsta na gostovanju v Ljubljani.

Osnutek za dramo predstavljajo novele, ki jih je po letu 1934 objavjal v Književnosti in Ljubljanskem zvonu (Prvi upor, Sin, Lenica, Smrt Jurija Možine). Po pričevanju B. Krefta (v spremni besedi k izdaji drame v knjigi l. 1955) je hotel Brnčič napisati roman, vendar je ostal samo pri odlomkih. Delo je izrazil prvenec, čeprav originalen in nadpovprečen. Ocenjevalci drame so avtorju očitali ohlapnost dejanja in melodramatičnost, priznali pa so mu dobre dialoge. Delo je na oder prineslo moreče vzdušje malomeščanskih stanovanj, razkol med očeti in sinovi, med starimi in novimi nazori; kot posledico pa je spet orisal nevrotičnost mladih ljudi, ki jo je večkrat opisal že v svojih novelah. V tekstu so tudi avtobiografski elementi, drugače pa se v njem odražata predvsem dva vpliva: po Krleži je sprejel del obravnavane snovi, probleme in tudi način njihove obdelave, verjetno pa je nanj vplival tudi Ibsen z enotnostjo kraja, časa in dejanja, ki jo je ravno po njem sprejela od klasične tudi meščanska psihološko-konverzacijska drama 19. stoletja. O svojih nagibih in o motivih svoje drame je Brnčič spregovoril dvakrat — prvič v Gledališkem listu, nato pa še v pogovoru z avtorico članka, ki je izšel v Jutru. Poudaril je potrebo po razkrivanju in ozaveščanju družbe, obenem pa je skušal človeka pokazati kot družbeno bitje.

Drama Med štirimi stenami se odvija v uradniški družini, ki jo predstavljajo upokojeni uradnik Franjo Gale, njegova žena Marija in otroka Pavel in Stana.

Z njimi živita še teta Ema in gospodinjska pomočnica Ančka, kasneje pa se jim pridruži še starejši sin Andrej, ki je pred leti odšel od doma, zdaj pa se je nena doma vrnil. Stari Gale tiranizira celo družino; žena in mlajši sin Pavel se mu ne znata upreti, Stana pa se je deloma osvobodila pritiska, ker je že v službi. Drama se zaplete ob bolezni tete Eme; Galeta ji ukradeta skrinjico, v kateri hrani svoje stvari. Ko ju Ema odkrije, zahteva, da ji skrinjico vrneta, pri tem pa se razburi in umre. Po njeni smrti jo Galetoma le uspe odpreti, a v njej najdeta le stare papirje. To Galeta tako razjari, da začne zmerjati umrlo, s tem pa sproži svoje razkritje. Andrej odkrije njegovo razmerje do umrle in s tem pospeši razpad družine. Od Galetove meščanske uglajenosti je ostal le še okus po prevari in pohlepu. Notranjost meščanskega stanovanja se je razgalila, lažen blesk je odpadel in ostale so le še razvaline: Pavel, ki bo slep, če ostane živ po svojem poskusu samomora, razkrinkani Gale in njegova žena, ki so se ji porušile še zadnje iluzije o življenju. Na novo pot sta se rešila le Stana in Andrej, morda pa jima bo sledila tudi Ančka.

In vendar se na koncu vprašamo: ali ni to enostransko slikanje življenja? Črno-bela tehnika je kar preveč opazna, starejša generacija je skupek slabih lastnosti, zlasti stari Gale, o tem, zakaj so mladi boljši, pa Brnčič ne spregovori. In od kod razlika med bratoma, saj ju je stari Gale enako vzgajal? Taka in podobna vprašanja je ob drami postavljajl že France Koblar. Nanje mu je deloma odgovoril Brnčič sam, ko je zapisal, da je v svojih likih združil lastnosti več oseb in da se je opiral na resnične dogodke, ki pa jih je zgostil v zelo ozek časovni okvir.

Delo Med štirim stenami je socialna družinska drama z etično kritiko malomeščanske družbe. V njej je Brnčič združil aktualnost problematike z ostro, a dostikrat enostransko kritiko okolja in posameznikov. Tudi osebe so prej nosilci idej kot resnično živi liki. Zato katarza nima toliko pomena moralnega očiščenja, temveč gre predvsem za ozaveščanje dramskih junakov. Ritem pripovedi ni vedno enako ubran. Zdi se, kot da bi se avtor dušil pod težo in obilico problemov, ki jih je hotel pokazati in obsoditi. Zato kopiči monologe, s katerimi skuša razkriti problematiko, označiti dramske junake in njihove medsebojne odnose.

Morda je v svoji želji, da bi razkrinkal zlaganost malomeščanskega življenja, pretiraval. Tudi psihologiziranje je slaba stran njegovega prvenca, vendar se za retoričnostjo njegovih oseb skriva resnična človeška prizadetost in nedvomno tudi grenke osebne izkušnje. Njegov prvenec ostaja pred nami kot eden najresnejših poizkusov dramatiziranja slovenske meščanske problematike v času pred drugo svetovno vojno.

OPOMBE

¹ Mentor, 16/1928-29, 7, 163; ² Mentor, 16/1928-29, 8, 183; ³ Mentor, 16/1928-29, 8, 9-10; ⁴ Mentor, 17/1929-30, 6, 150; ⁵ Mentor, 16/1928-29, 9-10, 228; ⁶ Mentor, 17/1929-30, 5, 124; ⁷ Mentor, 17/1929-30, 6, 150; ⁸ Mentor, 17/1929-30, 3, 58; ⁹ Mentor, 19/1931-32, 4-5, 81; ¹⁰ Mentor, 19/1931-32, 4-5, 102; ¹¹ Mentor, 20/1932-33, 1-2, 23; ¹² LZ, 52/1932, 11-12, 717; ¹³ LZ, 52/1932, 11-12, 717; ¹⁴ Mentor, 20/1932-33, 4-5, 85; ¹⁵ Mentor, 20/1932-33, 6, 131; ¹⁶ LZ, 53/1933, 9, 526; ¹⁷ LZ, 53/1933, 9, 526; ¹⁸ Mladi stražar, I/1929-30, 7, 105; ¹⁹ Mladost, 8/1929-30, 9, 200; ²⁰ Mentor, 20/1932-33, 3, 53; ²¹ Književnost, 2/1934, 4, 98; ²² Književnost 2/1934, 7-8, 235; ²³ Književnost, 2/1934, 7-8, 270; ²⁴ Sodobnost, 3/1935, 9, 399; ²⁵ LZ, 59/1939, 5-6, 229; ²⁶ LZ, 59/1939, 11-12, 543; ²⁷ Slovenski zbornik, 1945; ²⁸ LZ, 60/1940, 9-10, 439; ²⁹ LZ, 60/1940, 3-4, 109; ³⁰ LZ, 58/1938, 5-6, 216; ³¹ LZ, 60/1940, 1-2, 24; ³² LZ, 59/1939, 9-10, 441; ³³ LZ, 61/1941, 1-2, 18; ³⁴ Mentor, 17/1929-30, 6, 150; ³⁵ Mentor, 18/1930-31, 7, 152; ³⁶ LZ, 60/1940, 9-10, 433; ³⁷ Mentor, 19/1931-32, 6-7, 144; ³⁸ Mentor, 17/1929-30, 1-2, 42; ³⁹ LZ, 60/1940, 5-6, 225; ⁴⁰ LZ, 53/1933, 10, 648; ⁴¹ Književnost, II/1934, 5, 165; ⁴² Književnost, II/1934, 9-10, 298; ⁴³ LZ, 57/1937, 1-2, 35; ⁴⁴ Književnost, II/1934, 11-12, 399; ⁴⁵ Književnost, III/1935, 4, 125.

PRIMERJAVA ADAPTACIJE TUJEGA BESEDJA V RUŠČINI IN SLOVENŠČINI*

Med tujimi jezikovnimi prvinami v slovanskih jezikih najhitreje opazimo neslovanske besede, posebno njihovo mlajšo, mednarodno plast, ki ima svoje korenine večinoma v stari grški in latinski leksikalni osnovi in so jo Slovani sprejemali preko zahodnoevropskih jezikovnih posrednikov (francoščina, nemščina, angleščina), v znanstveni in strokovni terminologiji pa so nastajali in še nastajajo novi izrazi iz grško-latinskega besedotvornega gradiva tudi neposredno.¹ Kljub mnogim skupnim potezam, ki so jih razvili posamezni slovanski jeziki v odnosu do tujega besedja, so izoblikovali do tega pojava tudi svoje individualne posebnosti, ki so utemeljene tako v različnosti glasovnega, leksikalnega in slovničnega ustroja tega ali onega slovanskega jezika, kakor tudi v nejezikovnih (zemljepisnih, zgodovinskih, civilizacijskih, kulturnih, tehničnih, itd.) okoliščinah, ki so pospeševale in usmerjale tok izposojanja tujih besed.

Docela neopazne so za navadnega jezikovnega uporabnika izposojenke iz drugega slovanskega jezika, ki sestavljajo zlasti v mlajših slovanskih knjižnih jezikih precejšen odstotek besedišča, npr. polonizmi v beloruščini in ukrajiniščini, rusizmi v češčini, slovaščini, bolgarščini, srbohrvaščini, makedonščini in slovenščini, čehizmi v poljščini in slovaščini, cerkvenoslovanizmi v ruščini, čehizmi in polonizmi v lužiških jezikih, itd. Zaradi močnega skupnega fonda starih slovanskih leksemov in spričo velike besedotvorne sorodnosti so se te prvine v rastle v domače besedje, tako da ostaja medсловansko besedno »pretakanje« tudi slavistovemu očesu v marsičem zastrto.

Pomembno vlogo pri oblikovanju slovanskih knjižnih jezikov ima tudi tkim. strukturno izposojanje ali kalkiranje; z domačimi prvinami so se polnili tuji besedotvorni in sintaktični vzorci, kar je pripomoglo k razmeroma nagli in vsaj na videz domači množitvi izrazja ter besednih in stavčnih zvez. Ta način ustvarjanja »novega« pogosto srečujemo pri prevajanju iz neslovanskih jezikov; tako nahajamo veliko starocerkvenoslovanskih kalkov po grščini, slovanskih po nemščini, ruskih po francoščini, ipd. Tudi odkrivanje kalkov je skrajno zapleteno in boj proti njim v knjižnih jezikih je bil le deloma uspešen.²

Proučevanje neavtohtonega besedišča je lahko usmerjeno k različnim ciljem, od čisto jezikoslovnih (tudi praktičnih) do kulturnozgodovinskih in socioloških. Tako je npr. Fran Ramovš³ izpeljal svoje ugotovitve o sestavu in naravi glasov v najstarejšem obdobju slovenščine ob skrbni analizi slovenskih imen v bavarskih zapisih in ob slovenskih glasovnih substitucijah romanskih in germanskih

* Referat za VII. kongres Zveze SDJ v Beogradu.

¹ V tem so jeziki bolj ali manj enakopravni; več novih terminov nastane tam, kjer se posamezne znanstvene veje hitreje razvijajo.

² Prim. F. Bezlaj, *Vloga kalkov v slovenščini*. JiS V (1959-60), str. 140-43.

³ *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*. Ljubljana 1936. Str. 13-67.

jezikovnih prvin; Anton Breznik⁴ je z odkrivanjem slovanskih izposojenk v slovenščini pokazal na njihov pomen in vrednost v knjižnem jeziku 19. in na začetku 20. stoletja, poskušal pa je rešiti tudi vprašanje njihove potrebnosti ali nepotrebnosti ter se tako dokopati do karseda »čistega« slovenskega besednega jedra. O vlogi tujk in izposojenk v slovenščini so večkrat razpravljali tudi drugi jezikoslovci,⁵ posebno pa je narastlo zanimanje za njihovo glasovno, pravopisno in morfološko podobo v slovenskem knjižnem jeziku po izidu Slovenskega pravopisa 1950 in SP 1962 ter ob izidu Slovarja slovenskega knjižnega jezika I (1970).⁶

Spričo skoraj tisočletne nepretrgane knjižne tradicije pri vzhodnih Slovanih in številnih nasprotujočih si mnenj in trditev o tujerodnosti (stcksl.) začetkov ruskega knjižnega jezika ter o njegovem poznejšem preoblikovanju, pa zaradi kar preobilne leksikalne ksenofilije⁷ v nekaterih obdobjih (čas Petra Velikega) je razumljivo, da je bilo proučevanje tujih prvin v ruščini precej aktualno.⁸ Nekateri avtorji so se posebej ukvarjali z vprašanjem slovničnega spola tujerodnih samostalnikov v ruščini (in v drugih slovanskih jezikih), s tem v zvezi pa tudi z vkjučevanjem in razvrščanjem tujih samostalnikov v sklanjatvene oblike;⁹ ker je ruščina jezik s »svobodnim« naglasnim mestom in si je izposojala besede iz najrazličnejših tujih naglasnih sistemov, je tudi to dejstvo spodbudilo več raziskav.¹⁰ Studij tujege besedja in njegove adaptacije v ruščini pa ima lahko tudi praktično vrednost pri učenju in poučevanju tega jezika, saj lahko pri najpogostejših skupnih tujkah ugotovimo dokaj trdna glasovna, naglasna in oblikovna razmerja.

Za pravilno interpretacijo razlik, ki jih srečujemo pri istih tujkah v ruščini in slovenščini, je nujno potrebno, da vsaj v obrisih spoznamo nejezikovne okoliščine, ki so vplivale na izbiro izvornega jezika in na takšno ali drugačno prilagoditev tujke. Ruščina je bila v svoji zgodovini v tesnih stikih z vzhodnimi (neslovanskimi) jeziki: s perzijsko,¹¹ s turkotatarskimi jeziki, z ugrofinščino, v zadnjih stoletjih tudi z jeziki Kavkaza in z najrazličnejšimi jeziki Zauralja in severne Azije; v prvih stoletjih staroruske državnosti so bile žive jezikovne zveze s skandinavskimi narečji¹² in na jugu z bizantinsko grščino,¹³ iz katere so prihajale izposojenke v staroruščino neposredno in z začetki pismenstva pred-

⁴ O tujkah in izposojenkah je pisal v več razpravah, gl. bibliografijo v Letopisu AZU, Ljubljana 1947, str. 65–74; pri nas sta se ustalila termina *tujka* in *izposojenka* po nem. Fremdwort in Lehnwort, vendar je ta razmejitev dokaj nejasna, prim. J. Toporišič, SKJ 4, 124.

⁵ A. Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika, 1950-59*; *Rast slovenskega knjižnega jezika, 1951*; *Ljudske izposojenke*, JIS II (1956-57), 145-51; tujk in izposojenk se A. Bajec loteva tudi v drugih razpravah o slov. knjižnem jeziku, gl. bibliografijo v Slavistični reviji XX (1972), 1, str. 3–17. — J. Toporišič, *Mesto tujk in tujih lastnih imen v glaslovnem, oblikoslovnem in sklanjatvenem sistemu slovenščine*, JP II, 1967, 142-8; v SKJ 4, 1970, 122-42 (*Tuje v slovenskem knjižnem jeziku*); gl. tudi op. 6 v SR XIX (1971), 1, str. 58; — France Verbinc, *Slovar tujk*, 1968; — F. Jakopin, *Delež ruskih elementov v razvoju slovenskega knjižnega jezika*, SR XVI (1968), 65-90; — B. Urbančič, *O jezikovni kulturi*, Ljubljana 1972. In dr.

⁶ Prim. J. Toporišič, *Pravopis, pravorečje in oblikoslovje v SSKJ I*, SR XIX (1971), 1, 55-75; — J. Rigler, *H kritikam pravopisa, pravorečja in oblikoslovja v SSKJ*, SR XIX (1971), 4, 433-62, (obakrat z literaturo).

⁷ V. Kiparsky, *On the Stratification of the Russian Vocabulary*, Oxford Slavonic Papers, 1971, str. 11.

⁸ Prim. V. A. Bogorodickij, *Obščij kurs ruskoj grammatiki*, Moskva 1935, str. 322–354, *O zaimstvovannyh slovah v ruskom jazyke* (z literaturo).

⁹ A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj ruskojgo jazyka v sopostavlenii s slovackim*, Bratislava 1954, str. 71–83; B. Markov, *Rodot na »evropeizmite« vo slovenskite jazici*. Referati na makedonskite slaviti za VI meġunaroden slavistički kongres vo Praga, 1968, str. 41–46.

¹⁰ A. V. Superanskaja, *Udarenie v zaimstvovannyh slovah v sovremenom ruskom jazyke*, Moskva 1968.

¹¹ O. N. Trubačev, *Iz slavjano-iranskih leksičeskijh zaimstvovanij*, Etimologija, 3–81, Moskva 1967.

¹² C. Thörnqvist, *Studien über die nordischen Lehnwörter im Russischen*, Upsala 1948.

¹³ M. Fasmer, *Greko-slavjanske štjudy*, Petersburg 1906-9; — K. Jordal, *Grečeskie zaimstvovanija v ruskom jazyke*, Scando-Slavica XIV (1968), 227-56.

vsem preko starocerkvenoslovanščine.¹⁴ Z ukrajinskih in beloruskih področij so v 16. in 17. st. prihajale poljske in latinske prvine, nemško (in deloma ponemčeno romansko) besedje pa je ruščino preplavilo v dobi Petra Velikega, ko se je Rusija v silni žeji po »evropeizaciji«, znanju in vojaški moči srečala z zahodnoevropskimi družbeno-ekonomskimi, vojaškimi, političnimi, administrativnimi in drugimi inštitucijami, z novimi predmeti in pojmi.¹⁵ Z odločitvijo Petra I., ki je bival nekaj časa na Nizozemskem v ladjedelnicah, da bo zgradil ladjevje in izšolal mornarje, je v neposredni zvezi močna nizozemska plast pomorskega izrazja v ruščini.

Prava mednarodna leksika začne pritekati v ruščino v drugi polovici 18. stoletja, ko prevlada francoski jezikovni vpliv in se v ruski znanstveni prozi množi mednarodna terminologija, besedni in sintaktični kalki po zahodnih jezikih. Delež angleščine je bil sprva skromnejši, njene prvine srečujemo največkrat v pomorstvu, športu in raznih igrah; anglizmi so se bolj zgostili v ruščini šele po oktobrski revoluciji in zlasti še po drugi svetovni vojni.¹⁶

Slovenščina je rastla v precej drugačnem sosedstvu in njene stike z neslovanškimi jeziki je do prve svetovne vojne v dobršni meri naravnavala nemščina. Narečna plast slovenščine je sprejela številne nemške izposojenke,¹⁷ na zahodu so se le-te pomešale s furlanskimi in italijanskimi, na vzhodu z nekaterimi madžarskimi. Veliko nemčizmov je v začetku prevzel iz narečij tudi knjižni jezik, vendar jih je pozneje polagoma odstranjeval in jih nadomeščal s kalki in slovanškimi izposojenkami; v drugi polovici 19. stoletja se je slovenščina popolnoma odprla v slovanski svet in začela uhajati izpod nemškega »kulturnega pokrova«, še naprej pa je nemščina ostala jezikovni filter za sprejemanje grških, latinskih in francoskih mednarodnih izrazov. O novem, samostojnem položaju slovenščine (tudi glede sprejemanja tujk) lahko govorimo za zadnjih petdeset let; s tiskanimi in govornimi občili prodira tuje besedje globoko v narečja in doživlja včasih kaj nenavadne preobrazbe.

O tem, kakšna bo glasovna podoba tujerodne besede, odločata predvsem glasovni sestav izvornega jezika in sestav jezika izposojevalca; seveda bi lahko idealno projicirali prvi sestav na drugega le v primeru, da ne bi bile vmešane časovne, posredniške in druge motnje, ki lahko občutno spreminjajo pričakovano korespondenco glasov. Poleg tega ob prehajanju besed iz jezika v jezik zadeneta drug ob drugega tudi dva pravopisna sistema, saj v knjižnih jezikih le redko pride do izposoje samo po zvočni poti,¹⁸ v praksi srečujemo zato najrazličnejše stopnje medsebojnega učinkovanja govorne in pisne tradicije. Tako je ruščina kljub doslednemu fonetičnemu načelu po zahodnoevropski rabi v večini primerov obdržala npr. pisavo dvojnih soglasnikov (asistent, klass),

¹⁴ Prim. G. Hüttl Worth, *Rol' cerkovnoslavjanskogo jazyka v razvitii russkogo literaturnogo jazyka*. American Contributions to the Sixth International Congress of Slavists (1968). The Hague 1968, 1—30.

¹⁵ N. Smirnov, *Zapadnoe vlijanie na russkij jazyk v Petrovskuju èpohu*, Petersburg 1910. Sbornik otd. r. jaz. 88, 2.

¹⁶ Prim. *Slovar' inostrannyh slov*. Red. F. N. Petrov in dr. Moskva 1964; — *Novye slova i značeniya. Slovar'-spravočnik po materialam pressy i literatury 60-h godov*. Red. N. Z. Kotelova, Ju. S. Sorokin. Moskva 1971.

¹⁷ H. Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Berlin 1963.

¹⁸ Prim. M. Skubic, *Correspondences lexicales dans la langue de la presse contemporaine*. *Linguistica* VIII/2 (Ljubljana 1966-68), 187—211 in IX/1 (1969), 53—109; *Besedni romanizmi v slovenskem časopisnem jeziku*. *JiS* XV (1969-70), 45—54.

čprav se le v manjšini besed res tudi dvojno izgovarjajo;¹⁹ zaradi naslonitve na pisavo ali na druge izpeljanke iz iste osnove so ohranjeni v francoskih izposojenkah tudi končni soglasniki, npr. seržant, pasport, transport, sjužet; seveda je tak izgovor podpirala tudi nemščina. Včasih se zlasti pripona -ant zamenja z rusko -an (velikan) in iz tega nastanejo dvojnice, intrigan in intrigant.²⁰

Kako močno so se še v 19. stoletju prekrivali vplivi različnih jezikov, nam kaže v ruščini precejšnje omahovanje glede naglasnega mesta pri tujih samostalnikih. Francoski končni naglas je potegnil začasno za seboj več klasičnih izposojenk, tako da srečujemo poleg starega in tudi danes veljavnega naglašanja, kot je npr. *metafóra, proféssor, átom, déspot, klímat, símvol, biógraf, filólog* tudi naglase premaknjene proti koncu *metafóra, professór, atóm, despót, simból, biográf, filológ*. V nekaj primerih sta se ohranila oba naglasa, ki ločujeta pomene, npr. *háos : haós, átlas : atlás, tránsport : transpórt*. Francoskemu vplivu so podlegle tudi nekatere angleške izposojenke, npr. *ímport* → *impórt* in ponovno → *ímport, kómfirt* → *komfórt*. Neredko so tudi francoske izposojenke prevzele ponemčeni naglas, npr. *áдрес* za fr. *adresse*, *pásport* za fr. *pasport*.

Mednarodne tujke je sicer sprejelo izobraženstvo, ki je dobro znalo vsaj francoščino, zato na tej stopnji ni prišlo v večji meri do tkim. ljudskega etimologiziranja in večjega predelovanja tujk; čim globlje pa so tujke prehajale v splošni pogovorni in narečni jezik, tembolj so zaradi nerazumljivosti dobivale stik s podobno zvenečimi ruskimi leksemi, tako da so množično nastajale smešne tvorbe, s katerimi se je ljudstvo zavedno ali nezavedno norčevalo iz tujega jezikovnega blaga, npr. *gul'var* za *bul'var* (po glagolu *guljat'*), *kijatr* za *teatr* (po samostalniku *kij* — biljardna palica). Pravo zakladnico ostroumnega ljudskega etimologiziranja je zbral pisatelj Leskov v znani povesti *Levšá* — *Levičnik*.

Pri sprejemanju grških izposojenk se ruščina v nekaterih glasovnih zamenjavah vidneje loči od slovenščine; medtem ko je glasovna podoba teh izposojenk v ruščini vsaj do 18. stoletja temeljila na živem izgovoru bizantinske grščine in je stari *b* (beta) prevzela kot *v*, *th* kot *f*, *ē* kot *i*, imajo grške izposojenke v slovenščini le zahodno, latinizirano (mednarodno) podobo (*b* = *b*, *th* = *t*, *ē* = *e*). Ta zahodnoevropski izgovor je v 18. stol. začel prekrivati srednjegrškega, zaradi česar je le manjše število besed zadržalo stari izgovor, večina pa se je podredila novemu valu; ruski izgovor *Fēdor* ustreza našemu *Teodor* (*th* → *f*, oz. *t*), *Foma* — *Tomaž*, *alfavit* — *alfabet* (*b* → *v*, oz. *b*, *ē* → *i*, oz. *e*). Pogosto srečujemo še v 18. stol. zapise *featr*, *feorija*, *feolog*, *fema*, *vivliofika*,²¹ ipd. za poznejše evropeizirane oblike *teatr*, *teorija*, *teolog*, *tema*, *biblioteka*. Nekaj starega izgovora se je ohranilo tudi v mednarodnih strokovnih besedah (arifmetika), pri nekaterih se ohranja obojni izgovor (algoritm in algorifm), večina pa pozna za *th* le zahodni tip izgovora (teorema, tezis). Zanimivo je, da se je stari grški termin *rhythmós* razcepil v dva samostojna pomena (pravzaprav v dve besedi) v *rimo* in *ritem*, rus. *rifma* : *ritm*.

¹⁹ Prim. R. I. Avanesov, S. I. Ožegov, *Russkoe literaturnoe proiznošenie i udarenie*. Slovar'-spravočnik. Moskva 1959.

²⁰ A. V. Superanskaja, *Intrigan ili intrigant*. VKR III, 214-20; — gl. tudi I. G. Dobrodomov, *Novaja odežda staryh slov*. Russkaja reč (1972), 2, 67-72 (o besedi *jogurt*).

²¹ M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg 1953-58.

V glasovnem odnosu do zahodnoevropskih jezikov (francoščina, nemščina, angleščina) imata ruščina in slovenščina v vokalizmu podoben položaj (če ne upoštevamo redukcije v nenaglašanih zlogih, imata oba jezika v primerjavi z zahodnimi jeziki trikrat manj samoglasnikov), medtem ko se ruščina zaradi ločevanja trdih in mehčanih soglasnikov temeljno razhaja s slovenščino in zah. jeziki. Nadvse pomembno je vprašanje, s katero vrsto soglasnikov ruščina substituira enovrstne soglasnike zahodnih jezikov in na kakšen način ruščina in slovenščina s svojim skromnim številom samoglasnikov zamenjujeta pisano množico zahodnoevropskih. Zaradi dvojnosti soglasnikov ima ruska pisava tudi dvojno število znakov za samoglasnike (5 + 5), kar v pisnem jeziku lahko s pridom uporabi tudi pri tujkah. Oglejmo si na nekaj primerih postopek v ruščini in ga primerjajmo s slovenskim. Znano je, da niti ruščina niti slovenščina nimata sprednjih labializiranih samoglasnikov *ü* in *ö*, v nemščini in francoščini pa sta zelo pogostna. Pri sprejemanju zahodnih besed z *ü* in *ö* si je ruščina pomagala iz zadrege tako, da je palatalno prvino izgovora tujih samoglasnikov prenesla na spredaj stoječi soglasnik, in tuja zveza *sü* je prešla v rusko *s'u*, zveza *sö* pa v *s'o* (*s* predstavlja katerikoli parni soglasnik, npr. fr. *bureau* → *bjuró* (izg. *b'uro*), fr. *sujet* → *sjužét* (izg. *s'užet*), nem. *Dürer* → *Djurer* (izg. *d'urer*); fr. *chauffeur* → *šofër* (izg. *šaf'or*), enako še npr. *minër*, *žonglër*, *gravër*); slovenščina, ki pozna kot zahodni jeziki samo enovrstne srednje soglasnike, mora pri zamenjavi samoglasnikov *ü* in *ö* žrtvovati njuno labialnost, tako da dobimo zanju slovenski *i* in *e*, zato se isti primeri glasijo: *biró*, *sižé*, *dírer*; *šofër*, *minër*, *žonglër*, *gravër*. Vse gradivo pa se ne da stisniti v to idealno shemo; za nemški knjižni *ü* je v ruščini večkrat tudi *i*, npr. *Flügel* → *fligel'*, *Schlüsselburg* → *Šlisel'burg*, *Früstück* → *irištyk* — verjetno po narečnem izgovoru; neustrezen je tudi *u* v samostalniku *bufét* za fr. *buffet* in slov. *bifé*. Ruski *u* najbrž podpira italijanski *buffetto* (tudi v pogovorni slovenščini izgovor nenehno omahuje med *bifé* in *bufét*, vendar moramo drugi izgovor pripisovati predvsem vplivu napisov *bufet* in *buffet*). Za ruskimi soglasniki, ki nimajo mehčanega para (*c*, *ž*, *š*), se *ü* substituira v pisavi prav tako z *ju* (v nasprotju s pravopisom), izgovor pa je neustaljen (*žu*, *žju*, *žü*): *Cjurih*, *žjuri*, *brošjura*; tuji *ö* je za temi soglasniki zastopan kot *o* (v pisavi označen z *o* samo za *c*, sicer kot *ë*), npr. *tancór* (*o* po fr. *danseur*), *dirizër*, *montažër*, *stažër*, *akušër*, *retušër*; v slovenščini je v primerih, ki obstajajo, substitucija seveda ista kot zgoraj: *montažër*, *akušër*, *retušër*.

Francoski nosni samoglasniki *ã*, *õ*, *ê* (*ã* je zelo redek) se v ruščini v vseh položajih razcepijo na ustni samoglasnik in ustrezni nosnik *n* ali *m* po pisavi izvirnika, npr. *anžambeman*, *bonvivan*, *gobelen* za fr. *enjambement*, *bonvivant*, *gobelin*. Podobno ravna tudi slovenščina (*bonvivan*, *gobelin/goblen*, *virman*), čeprav v besedah na *-ma* rada opušča nosnik (*agrema*, *abonma*, *amandma*, *apartma*, *departma*, *angažma*); takšen izgovor ima tudi po francosko pisani *enjambement* (*anžambma*), zato je nesprejemljiv izgovor, ki ga navaja Verbinc v svojem slovarju tujk (*ažabmä*), saj bi tak izgovor zabranil besedi vstop v sklanjatveno paradigmo (*ažabmäja* ni mogoče izgovoriti).

Da si lahko naval tujega besedja izbojuje tudi glasovne kombinacije, ki v sprejemajočem jeziku prej niso bile možne, pričajo številne ruske tujke z začetnim nehotiranim *e*, z nehotiranim *e* po samoglasnikih in z nemehčanimi parnimi soglasniki (zlasti dentali) pred *e*. Dokler so take besede prihajale v jezik posamič,

so se sproti prilagajale (Evropa, Evgenij, z *je-*), pozneje pa je bil tudi v pisavo vpeljan poseben znak $\exists$ (obrnjeni e),²² ki naj bi preprečeval jotacijo in v tujkah varoval za ruščino nenavaden izgovor (èkonomija, sèkonomit', poèt); nekaj opore je ta izgovor vendarle imel v medmetih (èh, èdak), pa tudi v sicer mladem kazalnem zaimku *ètot*. Število izposojenk z začetnim nehotiranim e silovito narašča,²³ medtem ko ostaja število besed z *je-*, *jo-* bolj ali manj nespremenjeno. Najmanj trdno in urejeno je stanje v izgovoru in v pisavi *e/è* za soglasniki. Pisave z *è* se v tem položaju ruski pravopis izogiblje, raje ima pisavo z *e*, in tako pušča bralca v dvomih, ali naj izgovarja trd ali mehčan soglasnik. Pisavo z obrnjenim *è* srečamo v nekaterih mladih tujkah (kètč, kèmping, uikènd, bèkhènd), sicer pa se kmalu začnejo pisati tudi dvojnice z *e* (bekhend). Ker ni mogoče za pisavo z *e* (*te, de*) izpeljati pravila, kdaj naj se soglasniki mehčajo in kdaj ne, v slovarjih posebej zaznamujejo trd izgovor. V splošnem bi lahko rekli, da imajo trd izgovor bolj učene besede, dokler ne pridejo v širšo rabo; ko se potopijo v pogovorno plast, niso več izjeme in prevzamejo mehčan izgovor. Nekaj primerov za trd izgovor: *tender, teizm, tembr, tezis*. Seveda poznajo le mehčan izgovor (*t'*) splošno rabljene besede kot *tema, tele-, tekst*, itd. Le trd izgovor imajo imena za soglasnike v abecedi (*bè, dè, gè*, itd.).

Evropski srednji *l* si pri prehajanju v ruščino iz ruske dvojice *l' — l* ne izbere zmeraj zamenjave v mehčanem *l'*; taka tendenca sicer prevladuje (*mebel', duèl', ljapsus, ljumen, ljumbago, ljucerna, assimiljacija, populjarnyj, modal'nyj, formal'nost'*, itd.), niso pa redke tudi substitucije z velarnim *l* (*lava, lampa, lozung, lupa*).

Med najbolj nenavadne zamenjave štejemo ruski soglasnik *g* za germanski (in drugi) grleni *h*; nahajamo ga v grških, francoskih, nemških in dr. izposojenkah, svoj izvor pa ima ta substitucija gotovo v belorusko-ukrajinskem posredništvu, ki je preko svojega pripornika γ omogočilo zamenjavo z ruskim zapornikom *g*. (*Halstuch* → *galstuk*, *Buchhalter* → *buhgalter*, *Heine* → *Gejne*, *Havre* → *Gavr*, *hidro-* → *gidro-*, *hiper-* → *giper-*, *hipo-* → *gipo-*, *histo-* → *gisto-*, ipd.). V imenu *German* sta zastopana tako grški *Germanós* kakor tudi nemški *Hermann*.

Ruski samostalnik *jumor* kaže na drugotno angleško posredništvo, saj pričajo starejši zapisi (*gumor*) za nemški izvor; dvakratno izposojo srečamo tudi pri samostalniku *ippodrom/gippodrom*, ki se je pod francoskim vplivom preuredil iz starega *ipodromie* (po srednjegrškem izgovoru). V najnovjših izposojenkah bi se izgovor z *g* preveč oddaljil od izvorne glasovne podobe, zato tudi Rusi večkrat substituirajo zahodni grleni *h* s svojim velarnim pripornikom (*hippi, hobbi*).

Angleški dvoustnični *w* zamenja slovenščina v vseh položajih s svojim ustnično-zobnim *v*, v ruščini pa ga zastopata *u* in *v*, npr. *weekend* → sl. *vikend*, r. *uikènd*, toda *whisky* → sl. *viski*, r. *viski*. Med mlajšimi izposojenkami iz športnega izrazja se ne ujemata v ruščini npr. *džiu-džitcu* in *dzjudó*; v obeh primerih gre za angl. *dž* (*j*), čemur ustreza tudi slov. *džiudžic* in *džudo*. Za rusko *dzjudo* je treba iskati razlago v neposrednem stiku z japonščino.

²² Namesto ruske črke za obrnjeni e uporabljamo v transliteraciji znamenje *è*.

²³ V cit. slovarju *Novye slova...* jih je blizu 60, medtem ko se z *je-*, *jo-*, začenjata samo evrovidenie in *eščka* (posebna naprava za molžo).

Naglasno je ruščina vključila tujke tako, da jih je razporedila med akcentsko najbolj aktivne zloge, ti pa so: zadnji, predzadnji in predpredzadnji.²⁴ Najbolj sta obremenjena predzadnji in zadnji zlog (vsaj pri samostalnikih). Ta naglasni okvir je bil dovolj prostoren, da se izvorni jeziki s svojim naglašanjem ruskemu vzorcu niso preveč upirali. Med izposojenkami je sicer prišlo tu in tam do naglasnega nihanja,²⁵ v sklanjatveni in spregatveni paradigmi pa so tujke naglasno med najbolj »pravilnimi« besedami. Tuje besede, posebno pa mednarodno izrazje, le redko nastopajo posamič, v večini primerov se zbirajo v večjih skupinah s tipičnimi in izrazitimi deli ali priponami; s tem pa so tudi naglasno razmeroma trdno povezane. Lepe naglasne paralele lahko nanizamo pri samostalnikih na r. *-métrijsa*: sl. *metrija*, *-grátija*: *-grafija*, *-lógija*: *-logija*;²⁶ pri pridevnikih se naglasno mesto v obeh jezikih zamenja in je r. *-metričeskij*: sl. *métričen*, *-gráfčeskij*: *grátičen* (*-grátski*), *-logičeskij*: *lógičen* (*-lóški*). Tudi pri večini drugih samostalnikov na *-ija* se naglasno mesto med ruščino in slovenščino enako uravnava, npr. *garmónija*: *harmonija*, *hímija*: *kemija*, *poèzija*: *poezija*, *kleptománija*: *kleptomanija*, *kategorija*: *kategorija*, *kalórija*: *kalorija*, *indústrija*: *industrija*. Temu prevladujočemu razmerju se vsi samostalniki na *-ija* ne podrejajo, zato bi lahko našli precej slovenskih samostalnikov naglašanih na tretjem zlogu (*invérzija*, *distribúcija*, *revolúcija*, itd.) in ruskih na predzadnjem zlogu (*simetrija*, *polimetrija*, *telegrafija*, *dihotomija*), tako da se tu r. in sl. naglas ujemata.

Za uvrstitev v sklanjatveni vzorec je odločilnega pomena, kako je pri izposojeni besedi adaptiran njen konec;²⁷ ta pa odloča pri večini samostalnikov tudi o njihovem spolu. V ruščini se uvrstijo v moško sklanjatev samostalniki na trd (parni) soglasnik, nevtra s končnico *-o*, *-e*, in v žensko samostalniki na *-a*; samostalniki na mehčan soglasnik so deloma v moški, deloma v ženski sklanjatvi na soglasnik. Če konec tujega samostalnika ne ustreza nobenemu v jeziku že delujočemu tipu, se navadno adaptira s pripono in končnico ali samo s končnico. Slovenščina pri tem ni v zadregi, ker si s svojim »univerzalnim« *j* vključi v sklanjatev tuji samostalnik s kakršnimkoli vokaličnim koncem in se pri tem ne ozira na pisavo: *kakadu-j-a*, *rokoko-j-a*, *amandma-j-a*, *premiera* (izg. *preme-ja*) itd.), v ruščini pa se je izoblikovala razmeroma številna skupina tujih samostalnikov na *a*, *o*, *e*, *i*, *u*, ki v knjižnem jeziku niso našli ustreznega sklanjatvenega vzorca in so zato ostali nesklonljivi, npr. *buržuá*, *pal'tó*, *dekoł'té*, *žjurí*, *marabú*.²⁸

Samostalniki iz te skupine, ki ne pomenijo živih bitij, so srednjega spola (izjema je le *kófe*), ženskega ali moškega spola so le tisti, ki so izgubili oporni samostalnik ženskega ali moškega spola, npr. *mini* ž. (zaradi *jubka*), *mokko* m. (zaradi *kofe*). Kako so si nekateri samostalniki »prizadevali« priti v sklanjatveni obrazec, pričajo oblike kot *kofej*,²⁹ *karej*, *želej*, *defilej*, ki se pojavljajo še v 19. stol. Ta *-j* je samostalnikom spremenil spol in jih vključil v moško sklanjatev, zato

²⁴ Prim. naglasno tabelo za 5159 izposojenih samostalnikov v ruščini (Superanskaja, *Udarenie v zaimstvovannyh slovah* . . ., str. 257).

²⁵ Gl. seznam ustreznih prispevkov v *Voprosy kul'tury reči*, VIII, 1967, str. 262-71.

²⁶ Prim. H. H. Bielfeldt, *Rückläufiges Wörterbuch der russischen Sprache der Gegenwart*. Berlin 1958.

²⁷ D. S. Worth, *On the stem/ending boundary in Slavic indeclinables*. Zbornik za filologiju i lingvistiku, IX, Novi Sad 1966.

²⁸ B. O. Unbegaun, *Les substantifs indéclinables en russe*. RES XXIII (1947), 130-45; — A. V. Isačenko, *Morpheme Classes, Deep Structure, and the Russian Indeclinables*. IJSLP XII (1969), 48-72.

²⁹ Prim. B. A. Margarjan, V. S. Gimpelevič, *Istorija slova kofe. O rode slova kofe*. Russkaja reč (1972), 2, str. 57-62.

je omahovanje v spolu ostalo tudi potem, ko so se isti samostalniki znašli spet brez končnega *-j*. Pri samostalnikih na *o*, *e* se končna samoglasnika ne občutita kot končnica in se zato taki samostalniki ne morejo izenačiti s samostalniki tipa *seló*, *bytié*. V slovenščini preprečuje sklanjatev brez *-j* zlasti končni naglas samostalnikov na *ó*, npr. *témpo* — *témpa*, *lóto* — *lóta* : *biró* — *birója*, *rokokó* — *rokokója*. Kljub izoliranosti od večine ruskih samostalnikov skupina nesklanjavanih še vedno privlači nove, npr. *régbi*, *dzjudó*, *fotopanó*, *èlektrotabló*, *bibisi* (BBC), *bikíni*, *jupí*, *šou*, *èkspó*, *kašpó*, *nejtríno*, *bistró*, *motoráli*, *háli-gáli*, *sirtáki*, *kalípso*, *i-ha-há*, *búgi-vúgi*, *mánki*, *lóbbi*, *lípsi*, *límbó*.

Večje število izposojenih samostalnikov je v 19. stol. še nihalo med moškim in ženskim spolom, npr. *biskvit* — *biskvita*, *zal* — *zala*, *komod* — *komoda*, *taks* — *taksa*, *èpizod* — *èpizoda*, *ègid* — *ègida*, itd.³⁰ K ustalitvi spola in s tem tudi sklanjatve je gotovo vplivala tudi večja vloga govornega jezika v zadnjih desetletjih.

Nekatere tujke potrebujejo daljši čas, da se ustalijo in zasidrajo v eni obliki. Zelo zgovoren primer za omahovanje je gotovo samostalnik *bitels*, ki ima v ruščini kar štiri različne množine: *bitlž*, *bit(t)ly*, *bitlzy*, *bitlzy*,³¹ pač zaradi močnega angleškega vpliva v izgovoru. Nasprotno pa ima drugi samostalnik iz iste družine čisto slovansko lice (*bitnik*). Iz angl. *beat* (tepsti, tolči, biti) je bil po slovanskem vzorcu (*sputnik*) narejen angl.-slovanski hibrid *beat-nik*,³² kjer pa sta se pomensko ujeli tudi podstavi *beat* — *bit*.

Ruščina in slovenščina izpeljujeta pridevnike iz tujih osnov s priponama *-sk-* in *-n-*, vendar se izbira te ali one pripone vedno ne ujema, precej različni pa sta tudi realizaciji; tudi s pripono *-ov-* ruščina lahko samostojno tvori pridevnike od nekaterih tujih osnov (*dempingovyj*, *kliringovyj*), v slovenščini pa je *-ov-* navadno le vmesni člen, ki razrahlja pretežno soglasniško skupino, npr. *fant-ov-ski*, *anarhist-ov-ski*. Najizrazitejša in najbolj razširjena ruska pripona *-ičeskij* je zlita iz tujih pridevniških koncev *-ikos*, *-icus*, *-ique*, *-isch* in iz ruske pripone *-sk-*, npr. *biolog-ičeskij*, *geograf-ičeskij*, *fantast-ičeskij*, *trag-ičeskij*. Vzporedno s tipom na *-ičeskij* pa je večina teh pridevnikov izpeljala tudi obliko s pripono *-n-* (*-ičnyj*); čeprav ni mogoče natančno pomensko razmejiti obeh tipov, se velikokrat pokaže, da je tip na *-ičnyj* kakovosten, tip na *-ičeskij* pa odnosen (*liričnyj* : *liričeskij*, *tragičnyj* : *tragičeskij*); pridevniki na *-ičnyj* so tudi bolj pripravnici za tvorbo prislovov in za stopnjevanje (*lirično*, *lirične*). V ruskih slovarjih so številni pridevniki na *-ičnyj* označeni s kvalifikatorjem knjižno, medtem ko je tip na *-ičeskij* nevtralen.³³

Ruski pridevniki, izpeljani iz samostalnikov na *-ist*, imajo včasih kar tri oblike: *nacionalist-ičeskij*, *nacionalist-ičnyj*, *nacionalistskij*; *formalist-ičeskij*, *formalist-ičnyj*, *formalist-skij*. V slovenščini imajo ti pridevniki praviloma le eno obliko:

³⁰ *Izmenenja v oblasti rodovoj prinaložnosti suščestvitel'nyh*. V knjigi: *Izmenenja v slovoobrazovanii i formah suščestvitel'nogo i prilagatel'nogo v russkom literaturnom jazyke XIX veka*, Moskva 1964, str. 136–149. (Očerki po istoričeskoj grammatike russkogo literaturnogo jazyka XIX veka. Red. V. V. Vinogradov, N. Ju. Švedova).

³¹ *Novye slova i značeniya*, 79.

³² A. A. Bragina, *Bitnik*. *Voprosy kul'tury reči*, V, 1964, 191–6.

³³ A. Bajcu se zdi v slovenščini pripona *-ičen* »najbolj splošna in zato najbolj brezbarvna«. (Besedotvorje slovenskega jezika II, 1952, str. 40.)

nacionalist-ičen, formalist-ičen; čeprav obstaja možnost, da se s pomočjo vmesnega -ov- izpeljejo tudi pridevniki na -ski, npr. *dekabrist-ov-ski, anarhist-ov-ski*, se ta način le redko realizira. Iz tujih osnov se tudi v slovenščini velikokrat dajo izpeljati po trije pridevniki s priponama -n- in -sk-, npr. *higroskop, higroskopski, higroskopičen*, ki jih šteje SSKJ I za enakovredne (ki vpija vlago iz zraka). Podobne razlike kot pri ruskih tipih na -ičeskij in -ičnyj začutimo tudi v slovenskih dvojicah, npr. *mehanski — mehaničen, dramatski — dramatičen*, ipd.;

Močna skupina pridevnikov iz tujih osnov je v ruščini tudi tip na -ónnyj, npr. *èkskursionnyj, derivacionnyj, transkripcionnyj*, ki ima slovenske vzporednice na -ski: *ekskurzíjski, derivacíjski, transkrípcijski*.

Med slovenske posebnosti prištevamo nesklanjavne pridevnike,³⁴ ki tvorijo sicer majhno skupino v narečjih in v pogovorni plasti jezika, vendar so nekateri pogosto rabljeni (*fejst fant*); prevzeti so iz nemščine, označujejo pa navadno človeške lastnosti (*fajn, politiš*). — V taki vlogi nastopajo v novejšem času tudi nekateri samostalniki (*beatles frizura*).

Glagolske izpeljave iz tujih osnov se uvrščajo v obeh jezikih brez izjeme v produktivne glagolske vrste; v ruščini je najmočnejša skupina glagolov na -ova-t', -ir-ova-t', -izir-ova-t', ki se je tako vključila v spregatveni vzorec glagolov tipa *čustvovat', bedstvovat', sledovat'*, ima pa svoje izhodišče v mednarodnih glagolih na -ieren (v nemščini). Druga posebno izrazita skupina so glagoli na -ničat', ki so se pridružili ruskim glagolom tipa *plotničat'*, razvili so precejšnjo produktivnost, so pa bolj doma v pogovornem jeziku in imajo neredko slabšalen pomen. Včasih so nastajali tudi iz celih francoskih fraz, npr. *poferlakurničat'* (fr. *faire la cour* — dvoriti). Tuje osnove pritegujejo v manjši meri tudi druge glagolske vrste, npr. ijevski glagoli, kot je *bombít'*.

V slovenščini so mednarodni glagoli uvrščeni v ajevsko skupino, npr. *telefon-ir-a-ti, modern-izir-a-ti*. Naglas je v slovenščini ustaljen, prav tako v ruščini pri glagolih na -irovat', -izirovat'; pri glagolih brez značilnega -ir- pa je naglas deloma na -ová-t' (*formovat', modernizovat'*), deloma pa na osnovi (*filosófstvovat', réktorstvovat'*). V nekaj primerih sta izpeljani dvojici glagolov (na -ovat' : -irovat') z različnimi pomeni, npr. *formovat' glinu : formirovat' karakter; formirovat' pravitel'stvo*. Svojo veliko produktivnost kaže tip -izirovat' — -izirati tudi s tem, da se je razširil na domače osnove, iz katerih dela mednarodne glagole: *sovetizirovat', jarovizirovat', rusificirovat'*, itd. (sl. npr. *sovjetizirati, jarovizirati* — usposobiti ozimno žito za spomladansko setev, *slovenizirati*). Ruska posebnost pri glagolih na -ovat', -irovat' je še v tem, da lahko izpeljujejo sekundarne nedovršnike, npr. *organizovat' — organizóvyvat', zainteresovat' — zainteresóvyvat', peresortirovat' — peresortiróvyvat'*, kar seveda priča o močno razvitem vidkem mehanizmu v ruščini.

V referatu se številnih vprašanj v zvezi s tujkami nismo dotaknili, druge smo lahko le nakazali, zaslužila pa bi podrobno in kompleksno obdelavo v vseh slovanskih jezikih.

³⁴ Hanna Orzechowska, *Kilka uwag o przymiotnikach nieodmiennych i o pokrewnych zjawiskach w języku słowenskim*. IJSLP VII (1963), 18–51.

JUBILANT

PROFESOR EMIL ŠTAMPAR — ŠESTDESETLETNIK

Dr. Emil Štampar, redni profesor za zgodovino hrvaške in srbske književnosti na ljubljanski filozofski fakulteti, v letih 1960 do 1962 tudi njen dekan, že dobri dve desetletji živi in dela med nami. Zato je prav, da se ob tej prvi jubilejni zarezi pazljiveje spomnimo dela, ki ga od leta 1950, ko je prišel za docenta z zagrebškega vseučilišča, opravlja na naši univerzi, in ki ima svojo tehtno pedagoško, znanstveno ter splošno kulturno vrednost.

Emil Štampar je prišel iz solidne Barčeve literarnozgodovinske šole, ki je bila še šola notranje umirjene in uravnovešene metodologije. Zmogla je ravnovesje med pozitivistično analizo in širokopotezno sintezo, med sociološko in estetsko oznako slovestvenih pojavov, med nevtralnno eksaktnim in notranje zavzetim, esejističnim jezikom. Štampar je te lastnosti uspešno nadaljeval in jih marsikdaj dopolnil s postopki novjših opazovalnih metod. Tako mu je v predavanjih in razpravah vedno znova uspelo priti do lepo zaokroženih portretnih študij, za strokovnjake zanimivih, privlačnih pa tudi za širši krog bralcev. Univerzitetni študij hrvaške in srbske književnosti je razširil na najnovejša poglavja, celo na neposredno sodobnost, in njegova zasluga je, da je med našimi mladimi slavisti zanimanje za tekoča dogajanja v sosednjih jugoslovanskih literaturah razmeroma zelo živo. Uspelo mu je uvesti lektorat za makedonski jezik (ob književnosti), za predavanja hrvatskosrbskega jezika pa je znal pridobiti tudi odlične lingviste. Tako je bistveno izpopolnil ljubljansko jugoslavistiko.

Štamparjevo publicistično delo je obsežno. Najvidnejše znanstvene razprave in študije so nastajale ob naslednjih imenih: Josip

Eugen Tomić (disertacija 1938), Josip Kozarac, Silvije Strahimir Kranjčević, Ksaver Šandor Đalski, Ivo Vojnović, Ivo Andrić, August Cesarec, Ivan Goran Kovačić in Njegoš. Gre za prispevke, ki sodijo v vrh hrvaške literarne zgodovine, in sicer tiste njene smeri, ki je po naravi svojega dela najmanj hrupna in zato včasih tudi premalo upoštevana. Posebno novatorsko vrednost ima njegova razprava *Suvremeni hrvatski roman* (Slavistična revija 1956), ki je prva temeljiteje pripravljena in celovitejša razprava na to temo. Obnjo sodita še pregleda novejše hrvaške drame in novele (obj. v *Jeziku in slovstvu* 1956 in 1961/62). Z referati je nastopal na mednarodnih slavističnih srečanjih ali kongresih (Beograd 1955, Moskva 1958, Sofija 1963) in na neštetihi domačih strokovnih zborih. Najbolj viden sprejem je doživelo njegovo moskovsko predavanje o odmevu ruske revolucije l. 1905 pri pesniku Kranjčeviću.

Poseben kulturni pomen ima Štamparjevo »posredniško« delo, ki je večstransko in se ga tu lahko dotaknemo samo površno. S spremnimi študijami in skrbnimi komentarji je opremil več prevodov v slovenščino (Kranjčević, Kozarac, I. G. Kovačić idr.), z eseji pa je slovenskim bralcem predstavil celo vrsto novjših avtorjev, kot so Dragutin Tadijanović, Slobodan Novak, Ranko Marinković, Miroslav Feldman, Miodrag Bulatović idr. Tudi prispevki o slovenski književnosti in slovstveni vedi imajo v njegovi publicistiki svoje mesto.

Ob šestdesetletnici mu želimo mnogo zdravlja in moči za njegovo nadaljnje delo, pa dobrega počutja med nami.

Boris Paternu
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Zapiski, ocene in poročila

NOVI PREKMURSKI TISKI

Da je resnična, notranja, kulturna združitev Prekmurja z ostalim slovenstvom še dokaj šibka, boleče dokazuje — kot zunanji znak tega — prizadetemu poznavalcu izražanje tako ali drugače šolanih ljudi na obeh straneh Mure: »prekmurščina in slovenščina«, — ali káko podobno nasprotje: govori le prekmurški, ne slovenski; ali: Prekmurci in Slovenci itn. S tem nočejo sicer reči, da bi bila to dva različna jezika, marveč je to le odraz površnega, nepremišljenega poznavanja stvari in skrajšanega današnjega izražanja (kot: Murska nam. M. Sobota ali le Sobota); ker jih tudi ni nihče naučil stvari prav doumeti in zato pravilno označevati: prekmurščina (ali prekmurško narečje) in knjižna slovenščina. Menim, da bi se naše šole vseh vrst morale zavedati absurdnosti takega neznanja in izražanja — saj bi po tem »vzgladu« mogli vsa naša narečja postavljati v nasprotje s — slovenščino. In kje naj bi potem le-ta obstajala zunaj svojih narečij? (Ker kdo govori knjižni jezik?)

Omenjam ta pojav zato, ker se izobrazba v Prekmurju navidez močno širi z množico študentov, s selitvijo kmečkih ljudi iz Prekmurja v domača in tuja mesta — poznavanje in doživljanje resničnih vrednot, ki vežejo Prekmurje iz davnine s slovensko skupnostjo, pa je skrajno pomankljivo, ali pa ga sploh ni. Zavaljo tega je ta najbolj zunanja spojenost s slovenskim bistvom in s slovensko kulturo pri tej množici mlajših izobražencev ohromela. Če šola vsega tega ne pozna, sevè ne more tistega dajati, kar bi morala — in menda je to neka njena odgovornost.

Ena od teh narodnih in kulturnih vzgojnih vrednot, ki bi jih naša šola morala povsod gojiti, je pravilno prikazovanje razmerja med narečjem in knjižnim jezikom, pomena in vrednosti narečja. V Prekmurju je to posebej pomembno, ker je ta dežela šele pol stoletja v tesnejšem stiku s knjižnim jezikom — pa tudi zavaljo tega, ker je v prekmurškem narečju obstajalo nad dvesto let versko in poučno slovstvo kot sestavni del vsakdanjega življenja. Še več: to slovstvo je v omenjenem obsegu živelo še dalje, do tuje zasedbe 1941. In če se danes pojavi knjiga v prekmurškem narečju, mora naša stroka to oceniti, vsaj prekmurški izobraženec, če bo sploh zvedel zanjo, pa mora zavzeti do nje kolikor moč pravilno sta-

lišče. To dejstvo naj ne povzroča nepotrebnega preplaha, pa tudi naj ne bi bilo nerazumljeno zunaj razvoja prekmurske kulture in narečnega tiska v njej posebej.

V tej zvezi pa nam mora biti jasno, zakaj se pojavljajo knjige v narečju prav med evangeličansko (protestanti) manjšino v Prekmurju (do 24.000 po predvojnem številu) in ne med katoliško večino. Vzrok je v tem, da so bili evangeličani v preteklosti sredi slovenske skupnosti versko osamljeni, narečno pa tudi od svojih prekmurskih rojakov delno ločeni, odkar so katoličani pričeli posebno od začetka 20. stol. dalje pisati v dólinskem govoru in se približevati knjižnemu jeziku, v čemer jim evangeličani niso sledili. Vzrok za to pa je bil — poleg verske ekskluzivnosti in ločenosti — tudi v tem, da so evangeličani konec 19. stol. skoro docela prenehali pisati v slovenščini, ker so se njihovi izobraženci prilagodili pomadžarjevanju. V nasprotju z njimi pa je konservativno ljudstvo vztrajalo pri rabi narečja pri službi božji, pa tudi pri branju doma.

Šele po osvoboditvi 1919 so pričeli prekmurški evangeličani izdajati Evangeličanski kalendari (1923) in mesečnik Dúševni list (1923-41), toda vse v madžarskem črkopisu (ki so ga katoliki opustili 1913 docela, v posameznih primerih pa že prej) do 1931-34. Še večji anahronizem pa je bil jezik tega tiska, ki sta ga polnila v glavnem le dva človeka. Ne le, da so obstali pri zastarelih oblikah in besednih tvorbah iz 18. in 19. stol., marveč so z novimi dobesednimi prevodi iz madžarščine in novimi tvorbami ustvarjali delno neumljiv, delno pa sodobnemu razvoju docela tuj, izumetničen jezik, ki so ga tudi imenovali (po madž. vzgladu) »vend-slovenski« ali podobno spačeno. Tako smo imeli v Prekmurju hudó nenavaden, smešen in obžalovanja vreden pojav, da so pisali isto narečje v dveh zelo različnih oblikah, kar je še poudarjala razlika v črkopisu in v rabi ravensko-goričkega govora pri evangeličanih z gy, ty (d', t').

Z madžarsko zasedbo so se evangeličanski izobraženci javno odrekli tisku v slovenščini in prenehali z izdajanjem svojih glasil. Njih jezik pa je dalje živel, še bolj popačen in izumetničen z novimi politično-upravnimi izrazi, v — madžarskem tedniku, v katerem so objavljali tudi nekaj v na-

rečjih, in v razglasih. In diletantski lektor-cenzor je spreminjal v oblike tega jezika tudi narečje edine katoliške publikacije (Kalendar) v tem času.

Po osvoboditvi so prekm. evangeličani dolgo živeli le od svojega starejšega tiska in šele 1952 so pričeli ponovno izdajati Evangeličanski koledar. Pisan je povečini v knjižni slovenščini, le delno v narečju (to z madž. črkopisom!), nekaj v hrvaščini in madžarščini. Prinaša tudi pesmi in prozo od Jurčiča do Župančiča.

Mladi rod evangeličanskih duhovnikov in drugih sodelavcev je bil že slovenski vzgojen, zato je vse to umljivo — kakor tudi to, da si starejši ljudje želijo branja v narečju, ker knjižnega jezika ne obvladajo dobro, čeprav so npr. šestdesetletniki opravili nekaj razredov slovenske šole, česar starejši sploh niso. Ti ljudje želijo v nekdanjem jeziku predvsem verske knjige, ker je pri protestantih sestavni del božje službe pridiga, molitve in petje. Zato so bile pri njih vedno najvažnejše pesmarice. In ljudje, ki so peli desetletja v neki jezikovni obliki, ne morejo tega čez noč spremeniti — četudi bi jim kdo pripravil pesmarice v knjižnem jeziku. Čeprav so izdali v zadnjih 15 letih nekaj verskih učbenikov v knjižnem jeziku (ponatiskujejo v založbi Britan. bibl. družbe sv. pismo v Stritarjevem in drugih prevodu), so pred kratkim pripravili tudi dve knjigi v narečju.

Ta pojav je mikaven za poznavalca prekmurskega slovstva in kulturnega razvoja. Za slabo obveščena pa vsebuje nevarnost, da bo npr. domač ali tuj slavist, ki prekmurščine ne pozna, uporabljal obe knjigi kot vir za raziskovanje tega narečja, kot npr. uporabljajo Flisarjev »Vogroskovo-vendiški rečnik«, pisan v prej označenem izumetničenem jeziku. Oglejmo si zato značaj obeh knjig v razmerju do jezika starejših prekm. knjig in do živega jezika, seve le v glavnih potezah.

Prva knjiga je: *Na poti življenja*. Molitvi. Zbral, napisal in uredil Novak Ludvik, hodoški duhovnik. Založba Evangeličanska cerkev v SRS (1969), 200 str. Poleg navadnih molitev vsebuje tudi take sodobne, kot: Televizija (z izrazi: z dobrimi oddajami, skrbno izberati program, rob te pridobitve, da ob njej ne zanemarim familijarnih obveznosti... — ki kažejo tudi značilnosti današnjosti prilagojenega jezika) ali Pred vožnjov — Po vožnji (z izrazi: predpisov in znakov, ogrožavo druge, prisebnost duha) itn. — Na str. 162—197 so Izbrane pe-

smi, med katerimi so tudi take, ki izvirajo v prvotni obliki iz kajkavske rokopisne pesmarice iz Martjanec, vsaj iz 17. stol., ki so jih pa posamezni sestavljalci prekm. pesmaric od 18. stol. dalje spreminjali, gl. dalje o naslednji knjigi). Zato so v njih še taki kajkavski izrazi kot: poselstvo, poselniki božem itn. — Na str. 198-9 je seznam avtorjev nekaterih molitev s kratkimi oznakami, med katerimi so: D. Bonhoeffer, Hus, K. Barth, J. H. Newman, J. Keppler, Petrica.

Prvi stavek knjige ima čisto knjižno obliko: Na poti življenja se dogajajo prijetni in neprijetni dogodki. — V drugem nastopajo že narečne oblike... se ob tej dogodkaj vsikdar ponizi. Tako se menjavajo stavki z ohranjenimi in zabrisanimi narečnimi posebnostmi, vendar ima knjiga v glavnem narečni značaj, ki je knjižnemu jeziku prilagojen — podobno, kot so pisali pred desetletji v katoliških publikacijah. Načelno je seve tako ravnanje upravičeno in celo potrebno, zakaj v narečju moremo prav pisati le v znanstveni obliki s fonetičnimi znaki, vse drugo je kompromis. In tak kompromis je vse doseданje pisanje tudi prekmurskih pisateljev, ki so si že od začetka prizadevali, ustvariti si neko normo. Današnja oblika tega pisanja je le nova razvojna stopnja in ji načelno ne bi mogli kaj očitati, želeti pa bi bilo, da bi ne bilo v njem takih nasprotij kot npr. pretirano pisanje izgovorjenih oblik: nej, meti, rejč, posvejt itn. — v nasprotju z negovorjenimi oblikami, kot: in, -h na koncu in vrsta izrazov, ki jih narečje ne pozna. Posebej pa bi bilo želeti, da bi iztrecili grobe germanizme, kot: gvušno, nčaliti itn.

Novak piše dosledno ü in ö (vör = ur), toda: veren, vera itn., kar so pisali že Küzmič in drugi. Tudi dvoglasnik -ej- so odpravili že Terplan 1848 in drugi za njim. Piše tudi diakritične znake (ostrivec) za dolžine (á, é). Opušča samoglasnike v primerih: nam, mreti. V oblikovju je pravilno ohranil končnice: toga, svetoga, piše nedosledno: z vüpanjem (nam.: vüpanjom), smilen (prav: smileni); ohranil je stare oblike: Gospodne, z menov, tebov, s tvojevom zemlov, po tvojoj, v posvečenjej, v sladkom vüpanji, v težki dnevaj, pri pret. del.: obdržo, dao, bio, dopústo, darüvo (prevzel je menda edina izjema, ki se je vkradla) itn. —

Kakor vsem starim pisateljem dela tudi novim težave raba -h-, saj ga v mestn. mn. kdaj piše: zopstonskih, vekših, kdaj izpušti, pri samostalnikih piše kot -j, ali pa

— kar je najhuje — piše tam, kjer mu ni mesta, npr. povehnjena, v tühini itn. Podobnih nedoslednosti v pisavi soglasnikov je še več (npr. izbojšava proti: kde, kda, nepopolen).

V besedju so ohranjene stare, v knjigah in živem jeziku rabljene besede kot: zmožna (mogočna), milostivno, nadigavajo, zahvalnost, včini, poglavnika, posvet (luč), koledni svetki (božični) itn. obenem s tujkami, kot: potroštaj, probaš, betegi (str. 85, a bolezn na str. 84) itn.

Vendar bi bilo želeti, da bi tujke te vrste izostale, saj bi to bilo v skladu z drugimi primeri prilagoditve knjižnemu jeziku. Odpraviti pa bi bilo moči tudi take kričeče nedoslednosti, kakršne smo navedli, s čimer bi knjiga mnogo pridobila.

Druga knjiga je *Evangeličanska cerkvena pesmarica*, Lendava — Sobota (1970), 429 str. Založil Seniorat Evangeličanske Cerkve v SR Sloveniji, brez navedbe urednika. V predgovoru izvemo nekaj o njenem nastanku, pri čemer pa ni jasno, v kakem razmerju je pesmarica do prejšnjih podobnih knjig v prekmurščini. Le sklepamo lahko, da je prirejena Kardoševa iz l. 1848. Tu je navedenih tudi 6 prirejevalcev, toda česa več o njihovem deležu ali obliki njih dela ne zvemo. Ker je prekmurska evangeličanska pesmarica posebna zvrst, ki sega v rokopisih vsaj v 17. stol., v knjižni obliki pa nastopi (če ne upoštevamo treh psalmov v *Abecedarium Slovensko iz 1725*) v M. Severja Rédu zveličanstva 1747 še v močno kajkavski jezikovni obliki (povezanost s starejšimi rokopisi je očitna), z Bakoševim *Nouvim Gráduvámom* 1789 pa kot samostojna knjiga, je ta najnovejša njena priredba zanimiva tako z vsebinskega kot jezikovnega vidika. Saj nimamo nobene druge praktične slovenske knjige (z izjemo sv. pisma in nekaterih kat. cerkvenih besedil seve), v kateri bi imeli takó stara besedila v obliki, ki se je razvijala na naših tleh. To je seve obsežno vprašanje, ki se ga tu niti dotakniti ne moremo, treba pa ga je poudariti, da ne bomo podcenje-

vali slovstvene in jezikovne vrednosti ob ravnave knjige.

Prvi trije deli pesmarice vsebujejo pesmi po dobah cerkvenega leta in za potrebe božje službe, nakar sledijo v 4. priložnostne, v 5. pogrebne in v 6. razdelku »Izbrane pesmi« (568-82) v knjižni slovenščini. O vsebini le toliko, da so tu delno pesmi iz nemškega in madžarskega protestantskega repertoarja, delno pa samostojne kajkavske, katerih variante najdemo zato natisnjene tudi v kajkavskih knjigah 18. stol. V prekmurski knjigi so ta besedila dokaj spreminjali, kar naj pokaže samo en primer za zadnjih skoro dve sto let (da ne sežemo še nazaj do rokopisnih pesmaric). Pri Bakošu 1879 se neka božična pesem začenja: Nebeska Rejč doli pride, / Od večnoga Očé zide, / Tejlo naše gori vzeme, / Rose nam zveličanje. — V zadnji pesmarici pa se isti začetek glasi: Z nebes rejč večna prihája, / od Očé svetlosti šhája, / telo naše vzeme na sé / in nam posvejt in mir nesé.

O verzifikatorski strani moremo reči, da se pesmi od zadnjih izdaj niso izboljšale, čeprav so v njih marsikaj spremenili. Jezikovno je ta knjiga v glavnem enaka prej obravnavani Novakovi. Tudi v njej je močno vidna dvojnost v ohranitvi starih, živih in pisanih narečnih oblik kot npr.: nej, gda, meli, posvejt, rejč, pokornostjov itn. — in v uvajanju knjižnih glasovnih in oblikovnih zakonitosti, npr.: molčéč, v naših srih, vernim itn. Bolj kot v prej obravnavani knjigi so v teh pesmih zaradi njihovega starinskega značaja in vezane oblike ohranjene mnoge stare besede, povečini nikoli žive, narejene po raznih prirediteljih teh besedil v preteklosti. Take so npr. bivost, lübeznik, hodbo, obrüdjén, vüpzáznost, prvotina, poselnike, varitel, obvzeti, životnosti itn. Gotovo so mnoge take besede kljub stoletni in mogoče starejši rabi ljudem neumljive, zato je škoda, da kazijo z nedosledno jezikovno obliko vred sodobno knjigo, ki nadaljuje tako častljivo izročilo.

Vilko Novak
Filozofska fakulteta v Ljubljani

PARTIZANSKE PESMI ČIBEJEVE MAME

Na katedri za zgodovino slovenske književnosti (Filozofska fakulteta v Ljubljani) je organizirano sistematično zbiranje slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva; v okviru tega zbiranja sem pregledala pesemske tekste, kolikor jih imajo v arhivu NOB

Goriškega muzeja. Zbrane pesmi, ki jih je okrog sto, hranijo tam med spomini borcev in za nas manj pomembnimi dokumenti o narodnoosvobodilni vojni, kot so poročila o mitingih in terenskih sestankih, potrdila o izdajanju hrane partizanom ipd.; zapisane

so največ rokopisno na posameznih listih papirja, v blokih, v zvezkih, nekaj je napisanih s strojem.

Narodnoosvobodilno pesništvo na Primorskem pogojujejo vojna dogajanja prav toliko kot dvajsetletno fašistično zatiranje med obema vojnama, zato ideja o narodni osvoboditvi v teh pesmih preglaša idejo o družbeni preobrazbi. Kljub enotnosti časa in prostora je čutiti pri različnih avtorjih v sprejemanju vojne, v vključevanju in sodelovanju idejno razhajanje.

Za večino zbranih pesmi bi veljala oznaka »partizanske pesmi zaledja«, ker je akcija in partizanstvo le posredno vključeno v delo, skrbi in čustva verzifikatorjev, ki sicer niso kot borci sodelovali v NOB. — Take so tudi pesmi Čibejeve mame; te naj na kratko ponazorijo gradivo.

Njena prva pesem *Moj sin pravi da nej grem ž nim opartizane* sodi v zgodnjo dobo primorskega partizanstva (z datumom 3. 8. 1942). Iskren dialog med materjo in sinom po njegovi odločitvi, da se pridruži partizanom, zelo jasno izpričuje vso materino pripravljenost sodelovati s sinom in partizani, kljub negotovosti, ki čaka njiju in domače. Narodna zavednost in odločenost za boj ne najdeta druge rešitve kot zavestno celostno vključitev in sodelovanje, kar se v zaključku pesmi izraža s pripravljenostjo na skrajno žrtev.

Ker vemo, da so se ljudske pesmi še posebej rojevale ob življenjskih pretresih posameznika in naroda, lahko trdimo, da so se vse avtoričine pesmi porodile ob takih pomembnih trenutkih: ob sinovem odhodu k partizanom, iz strahu za njegovo življenje in ob njegovi smrti.

MATI IN SIN PARTIZAN

*Dragi sin misel moja za teboj
kam odhajaš ti nočoj
Tvoje želje mi povej
predno greš od tu naprej*

*Mama moja lahko noč
zakaj me vpraše jokajoč
Naramo dijat bom mitraljes
gren nemcam svirati krvavi ples*

*Še ko v zibelki sem te jaz zibala
Tvoje mlado srce vedno sem poslušala
Že tisti krat Ti je bilo lezato
da šel boš v boj za svobodo*

*To draga Mamica Ti povem
zakaj odhajam dobro vem
da tujec bo od tu izgnan
tedaj naš narod pod njim nebo več tlačan*

*Ker odhajaš za ubrambo narod svoj
samo Bog naj gre s teboj
naj te varje vse borbene dni
da Tvoje mlado truplo krvavo obleži*

*ko k Tebi mamce se več nevrnem
počival bom v grobu črnem
Na grobu rudeči nageln mi bo v spomin
spominjal bo da hraber borec je bil
Tvoj sin.*

Druga polovica leta 1943.

Čibejeva mama poje s preprosto domačo besedo, globoko prečustvovano in elementarno ritmizirano. Z verznim stavkom, ki je zaključena miselna poved in ne prenese nikakršnih dopolnil, izraža ljubečo skrb, ki z njo spremlja in išče sina na partizanskih poteh. V pretresljivi naravnosti zaslutimo njen smrtni strah, ki se ji vsiljuje spričo pomembne in strašne resničnosti, ki je toliko okrutna, da jo utemeljuje s fatalnostjo daleč v sinovo rojstvo (rojen je bil leta 1915). Celo bajeslovne elemente rojenic moremo najti v materini notranjosti: mati sama prevzame vlogo rojenice, napovedovalke življenjske usode, usodo smrti pa doreče sin. Prepletanje epskega z lirsko naravo pesmi je nevsiljivo in vraščeno v zgradbo.

Naslednji dve besedili srhljivo potrjujeta napovedi, ki prevladujejo v gornji pesmi. Partizan France, politični komisar 3. bataljona Gradnikove brigade, je sredi januarja 1944 padel v Hotederšici v bojih z domobranci. Pismo *Žalostna mati od padliga Sina Francita* je bilo verjetno namenjeno sinovim soborcem, pesem *Okoli njega sedaj rožice cvetijo* (v knjigi *Partizanske ljudske pesmi* Č. Šinkovca je objavljena in podpisana s kratico »mama Č.«) pa je mogla nastati na pobudo le-teh.

Vse pismo bi moglo biti urejeno v kitice po istem načelu, kot so pesmi Čibejeve mame. Tudi tu je namreč njena izpoved ritmizirana:

Žalostna mati od padliga Sina Francita

*Bila sem na sistanku Tam so že use vedeli
začeli So si natihom pogovarjati mi niso
hote povedati prašala sem kaj je povejtemi
kai se tako natihu pogovarjate*

*Draga tovarišica na ustraš se preveč Toi
Sin France je rainen Takrat so se mi uči*

kar zrosele in sem se Vrnila nadom osa ožaljena komaj Sem Čakala jutra da sebo zorilo da bom ga šla objeskat

O tevi noči sem sainela da moi Sin France je Morteve res je bil šlaje tovršica Cvetka zmano in meje celo pot tolažila da nei hudiga o težka jebila in dolga pot in nistem ga mogla dobit dva dni sem hodila sem pa tja

obeden Mini hotel povedat nič prišla sem do jauke odbolnice prosila sem kije Moj zlati Sin da ga morem dobit ki ga iščem pogledale so se dveje tovršici in so mi povedala da je Mrtev glejte tovarši in tovršice kako so težke in grenke Moje kaple Sai dagabi še enkrat Videla daga bi še enkrat Objela in polubla ka Malega Dojenčka ni ga več pod hladno zemlo počiva Povsot okroh sobile švabe in švabski prstapači ki so mojga sina Damov pripelali in Doma smo meli pogreb in bil je prou lep pogreb se zahvalim usem Tovoršem in tovršicam za ta lep sprejem

zdaj moj Sin pod hladno zemlo počiva Sem pa jest nanigovo mesto nastopla sem jest nigova na Mestnica Puške res ne znam nucat znam pa Vile Osem in trideset Mesecu se že borim nistem nič odnehala in še ne bom do zmage

Odnaših Snovi je Skrvjo Meja zarisana tako Dajo ne more obeden iz brisati upam da ukratkem nam bo Sonce za sijalo dan svobode da nebojo naše žrtve zastojn ki smo tolko žrtvavali

Tovarši in tovršice Veselo in koraižno na delo ne smemo še ob upati saj dol (Dol) Predmeja je juga Slavije«.

S psihološko discipliniranim prikazovanjem se v pismu dramatično stopnjuje materin strah za sina, tolažilna zavora je laž, da je sin France ranjen, toda slutnja je močnejša in se dviga v grozljivo prepričanje. Vrh predstavlja brezobzirno kruta resnica, ki ji je skoro mimogrede vržena v obraz; zatem sledi padec do dna, ni več pomembno srečanje z mrtvim sinom, žena se obrne vase. Usodo Niobe pa premaga veličastna pomembnost časa in mati s simbolnim orožjem kmečkih upornikov kaže rešitev iz bolečine v akciji. Njen epilog je trdno utemeljena zahteva vsega primorskega ljudstva.

Pesem Okoli njega sedaj rožice cvetijo, ki je bila objavljena v »Partizanskem dnevniku« 5. aprila 1944, se vsebinsko naslanja na gornje pismo. Besede se ji oblikujejo in družijo iz zahvale za lep sinov pogreb,

hkrati se v pozdravih sinovim tovarišem prelijejo v verze.

Njen zadnji prispevek je pismo (z dne 11. 10. 1944), ki vestno poroča o eni hudih nemških ofenziv na Trnovski gozd. Tako mirno poročanje o razdejanju in o grozotah zmore najbrž samo človek, ki ga je vojna do kraja prekalila.

Dol premeja dne na 11. 10 1944

je bila huda borba od jutra do večera celi dan bili so partizani tridni na položaju bilje zmirom deš ponoči in podnevi prišli so zjutro usi mokri radi sebi kaj posušili enemu sem dala nekaj obleke enemu neč gledala sem zmirom da kdaj pride švabe vedla sem daso uternovskmu gozdi utemu času je začela jet nemška kolona povedala sem hitro tovariši poite hitro na položaje pogleite nemška kolona ko so odšli ven s hiše so švabe začeli strejati uhišo prez genet niblo zadosti puške in mašingver so še stankam in skanonam jest in hčirka sve ble same uhiši težke sobile in dolge ure granata je padla na hišo in nas je zasulo ostrašle sve se kaje teme je bila prah dim senu mauta karčona use jebilo usobi hčirka je bila rainena jest pa neč in zasute sve ble obej nistem si miselna da žive ostaneva tako je bilo hudo opoldne je malo ponehalo šle sve sasedu pogledat kako je patam tam ni blo tako hudo šle sve nazaj damou in ko smo damov prišle tako je zacelo zopet streljat in je pokalo do večera in use hiše od kraja so požgali use je bilo u ogni in use udimi tako daje bila groza gledat obeenga civile nejblo niker videt zvečer je pogenelu šle so švabe naprej do zjutro sem šla h drugemu sasedu pogledat kako je pa tam ko pridem uhišo vidim tovršico civil rajneno in gre naprej u sobo vidi malega dojenčka mertuga je bil obit zdaj grem še naprej pogledat kako je pa pri drugemu sasedu tam je pa bilo use pogorjeno in gospodar pred hišo obit pogledam še malu sam pa ke dobim še enega dvanaest letniga fanta ki je bil prastreljen u trebuh somu šle von čeva tako so delale švabe use so požgali in use so poropali.

Primere medvojnega pisanja Čibejeve mame sem navedla za primer tovrstne literature, ki si zaradi svoje jezikovne neizdelanosti zvečine še ni našla poti za objavo, čeprav po svoji čustveni pa tudi besedni prvinskosti to vsekakor zasluži. Prav pregled ustreznega gradiva v novogoriškem muzeju NOB prepričuje, kako zadnji čas je že, da natančno evidentiramo in ustrezno pretresemo vse, kar je od te literature še dosegljivega.

Ana Vuga-Vogel
Ljubljana

HOSPITACIJSKO DELO PRI POUKU SLOVENSKEGA JEZIKA V OSNOVNI ŠOLI

Dopolnilno izobraževanje učiteljstva v hospitacijskih šolah ali oddelkih se je pri nas delno že uveljavilo v lanskem šolskem letu, ko je Zavod za šolstvo SRS organiziral mrežo hospitacijskih oddelkov in šol.

Hospitacije so bile prvotno namenjene v glavnem le mlajšim in neizkušenim učiteljem, zelo pa koristijo tudi starejšim učiteljem. Na letošnji razpis hospitacij se je dobra polovica prijavila iz vrst izkušenih učiteljev.

Metode dela, novosti, privabljajo učitelje na hospitacije. Nove oblike dela prinašajo svežino in delovni polet v razred.

Pri slovenskem jeziku lahko uspešno uvedemo vrsto različnih metod dela in avdiovizualna sredstva. Pri obiskih na šolah sem prepogosto naletel na klasični frontalni pouk. Na področju osmih občin celjske regije smo poiskali učiteljice slovenskega jezika, ki imajo mnogo izkušenj z različnimi oblikami dela in dovolj poguma, da se lotijo tudi novih oblik in uporabijo najnovejšo učno tehnologijo. Ne gre pravzaprav za oddelke, ampak za učiteljice-mentorice, ki so pripravljene prikazati svoje delo v različnih razredih, kjer pač učijo.

Doslej so mentorice pripravile 18 nastopov, hospitiralo je nad 50 učiteljev slovenskega jezika, nekateri že po petkrat. V skupini je navadno le po 10 do 15 hospitantov, tako je po vsakem nastopu možna temeljita analiza učne ure in s tem priprava novih oblik dela. V tem sestavku poročam o naslednjem:

- a) Individualizirani pouk
  - b) Skupinsko delo
  - c) Programirana sekvenca
  - č) Responder pri pouku slovenskega jezika
  - d) Uporaba AV sredstev
- a) Individualizirani pouk

Prvo slovensko knjigo (Dottrens-Jalen) o individualiziranem pouku smo dobili šele pred nekaj leti. Zaostali smo za Hrvati celih deset let. Imamo še zelo malo izkušenj. Individualizirani pouk zahteva močno učiteljevo angažiranje, saj si mora sam izdelovati učne listke, sam razvrščati snov po težavnostnih stopnjah in največkrat se nima kam obrniti po pomoč. Verjetno bo kmalu

bolje, saj je pravkar v teku razpis za učila in učne pripomočke in bo ZŠ SRS učne listke najbrž kmalu izdal. Največ učnih listkov je poslala Marija Menih iz Slovenskih Konjic. Imela je že devet hospitacijskih nastopov. Skoraj pri vsakem je vsaj delno uporabila učne listke, nekaj nastopov pa je bilo posvečenih prav individualiziranemu pouku. Listke ima razvrščene v štiri težavnostne skupine. Poglavlja pa so: prosti stavki, priredbe, podredbe, glagol, samostalnik, pridevnik, zaimek, števniki, prislov in dobesedni govor. Uporabni so v višjih razredih osnovne šole.

Oglejmo si eno uro individualiziranega pouka in nekaj učnih listkov. V 7. razredu so utrjevali podredbe. Ura je potekala po takem vrstnem redu:

Frontalno delo

1. Napoved učnega smotra (utrjevanje podredbe) takoj na začetku učne ure.
2. a) Učenci so skupno prebrali stavke s table in platna, kamor jih je učiteljica projicirala z grafoskopom. Proste stavčne člene so učenci razširjali v stavčne, to je v odvisnike.
- b) Dvojice prostih stavkov so učenci spreminjali v podredja.
- c) Stavke so učenci dopolnjevali z odvisniki.
- č) Stavke so učenci dopolnjevali z določenimi vrstami odvisnikov, in sicer vsak stavek z 10 odvisniki iste vrste.

Individualizirano delo

1. Učenci so dobili vsak po en učni listek različne težavnostne stopnje. Na vsakem listku je bil po en odvisnik: učenci so ga določali, odgovarjali so ustno. Tekmovali so po vrstah.
2. V frontalnem delu so nato pisali šolsko vajo na tablo in v zvezke. Z vejnatno analizo so razčlenili zloženi stavek.
3. Vsi učenci so dobili učne listke, vsak si je izbral težavnostno stopnjo ali pa mu jo je določila učiteljica. Naloge z listkov so reševali v zvezke, učiteljica je sproti pregledovala. Kdor je končal, je takoj dobil naslednji listek iste, ali nižje težavno-

stne stopnje, če naloge ni rešil pravilno, za eno stopnjo zahtevnejšega pa, če je nalogo pravilno rešil. Naloge z listkov so samostojno in včasih ob pomoči sošolcev reševali do konca ure. Nekateri učenci so rešili po štiri listke, nekateri pa samo po dva.

Pri nekaterih urah so učenci poleg učnih listkov dobili tudi polo z rešitvami, tako da so lahko sami preverili, ali so nalogo pravilno rešili.

Učitelje je skrbelo kako razporediti učence v težavnostne skupine, da bi učenci ne bili prizadeti. Toda večina otrok je dovolj samokritična, poleg tega pa predstavlja zahtevnejši listek oviro, preko katere učenec ne more prestopiti, če nima dovolj znanja. Zanimivo je tudi to, da se pri različni snovi isti učenci odločajo za različne težavnostne stopnje, ker enim bolj leži ta, drugim pa druga snov. Ob pogosti uporabi učnih listkov (M. Menih jih uporablja poprečno pri vsaki drugi učni uri) dobijo učenci posebno veselje; ni redko, ko kljub skupini hospitantov želijo učenci delati še po zvonjenju. Vsak učenec doseže namreč neki uspeh.

Kakšni so učni listki Marije Menih? Razdeljeni so v štiri težavnostne skupine, so štiri barv. Lističi prve skupine so rožnate barve, drugi bele, tretji zelene in četrti rumene. So polkartoni velikosti razglednice. Za uro utrjevanja podredja je pripravljenih 27 lističev prve težavnostne stopnje, 16 druge, 8 tretje in 7 četrte, skupno torej 58. Označeni so: A 1 ... 27, B 1 ... 16 itd. (Številka na levi označuje učno snov.

Primeri:

3	A 21
Analiziraj podredje:	
Ker je Jure slutil, da bo tepen, se je tako skrnil, da ga nihče ni mogel najti, čeprav so ga vsi iskali.	

3	B 6
Analiziraj podredje:	
Ko so se otroci pogovarjali, se je oblak odpeljal naprej in s seboj odnesel tudi dež, tako da je spet posijalo sonce in posvetilo na kaplje, ki jih je oblak odnašal s seboj.	

Vstavi vejice in analiziraj podredje:
3 C 2

Dobro je vedela da je Hribarjeva Tončka da ima moža ki dela po gozdovih in da ima otroke ki jo zelo pogrešajo kadar je ni doma.

3	D 4
Vstavi vejice in analiziraj podredje:	

Ko se je Jernejšek ki je imel na obrazu pegice pogovarjal s sosedom je učiteljica pograbila šibo da bi ga našeškala toda Jernejček se je spretno umaknil ker ni maral biti tepen.

b) Skupinsko delo

Tudi skupinsko delo omogoča, da aktiviramo učence. Pokazali smo tri take ure, in sicer uro spisja pri Nežki Mlakar v Šoštanj, uro utrjevanja pridevnika pri Mariji Menih in uro poprave šolske naloge pri Nadi Salobir v Velenju.

Vsaka tema je bila obdelana v eni sami učni uri. Skupine so bile sestavljene različno: po sedežnem redu in po sociogramu. Pri plenarnem delu učnih ur učenci niso sedeli v polkrogu (ko vodje skupin poročajo ali ko učitelj frontalno daje navodila), ker vzame preveč časa in je za delo v eni učni uri neprimerno. Učenci so pri frontalnem delu samo obrnili stole, obsedeli so na svojih mestih pri skupinah, na začetku pa so sedeli v svojih klopeh.

Pri uri spisja (6. razred, Šoštanj, učiteljica Nežka Mlakar) so se v uvodnem, frontalnem delu ure pogovarjali o berilu Ni vse zlato, kar se sveti.

Po napovedi učnega smotra so učenci posedli po skupinah in dobili začetke zgodb, vezane na osnovno misel — ni vse zlato, kar se sveti. Nato so se skupinsko dogovarjali o vsebini, ki naj bi jo dodali in napisali zgodbo do konca. Po dve skupini sta imeli enak začetek zgodbe.

Primer št. 2:

Martina je bila odlična učenka. Lahko se je učila, saj ji je bilo treba učno snov le nekajkrat prebrati, pa jo je znala.

Nekega dopoldneva je bila zmenjena s prijateljico Majdo, da pride k njej poslušat nove popevke na ploščah. Ko se je že odpravljala, pa nenadoma nekdo potrka. Bila

je sošolka Helena. Prišla je prosit, če ji Martina razloži zadnjo računsko snov, ker je pri razlagi ni bilo v šoli; bila je namreč bolna. Zdaj pa ne zna zračunati naloge. —

Skupine so delale 20 minut, nato je vodja vsake skupine spis prebral, ves razred je točkoval; prvi spis je dobil 5 točk in je bil merilo za točkovanje ostalih spisov (dobili so od 4 do 6 točk).

Ura utrjevanja pridevnika (7. razred, Sl. Konjice) se je tudi začela frontalno s ponavljanjem in ustnimi vajami.

Nato so učenci posedli po ustaljenih skupinah in reševali vaje s pridevniki.

V zaključnem delu ure je vsaka skupina poročala o opravljenem delu. Tekmovali so med skupinami; ena skupina ni naredila nobene napake, druge pa so naredile po 1 do 3 napake.

Pri uri poprave šolske naloge (8. razred, Velenje) so se v frontalnem uvodu pogovorili o nekaterih najpogostejših napakah.

Skupine so nato dobile liste s stavki iz šolskih nalog. Napake so bile označene s popravnimi znamenji, skupine so napake morale odpraviti in ugotoviti, zakaj so napake bile. Poiskali so slovnična pravila, ki jih ne dovoljujejo. Ko je skupina delo končala, je dobila list z rešitvami.

Nato so učenci dobili šolske zvezke, poslušali nekaj nalog, posnetih na magnetofon, zatem pa so individualno popravljali šolsko nalogo.

c) Programirana sekvenca

Programirani pouk se na slovenskih šolah še skoraj ni rodil. Sedaj nam hrvatski strokovnjaki pripravljajo seminarje o programiranem pouku. Plod teh seminarjev je tudi že nekaj programiranih sekvenc za pouk slovenskega jezika. Tak pouk zahteva samostojno delo učencev, v vsakem spoznanju uporabimo znanje iz predhodnih spoznanj. Priprava programirane sekvence je zelo zamudno delo (od zamisli do preizkusa in tiska poprečno sto delovnih ur za eno učno uro).

Izdelave programiranih sekvenc za pouk slovenskega jezika se je lotila skupina slavistov na seminarju v Izoli; te sekvence so zdaj v preizkusu. Nekateri posamezniki so tudi že začeli izdelovati sekvence za programirani pouk.

Nada Salobir iz Velenja je pripravila sekvenco o prilastkovem odvisniku. Učenci so

se skozi 19 členov te sekvence dokopali do osnovnih spoznanj o prilastkovem odvisniku, predvsem da je to v stavku razširjeni prilastek, da je navadno vrinjeni stavek in da ga v takem primeru ločimo z dvema vejicama.

V zadnjem delu učne ure so učenci pridobljeno znanje uporabili v vaji. Naloge so bile razdeljene na tri težavnostne stopnje in učenci so svojemu znanju primerno vzeli naloge 1., 2. ali 3. težavnostne stopnje. V nalogah so morali skrajšati prilastkov odvisnik v prilastek in obratno, vstaviti manjka-joče vejice, vprašati po odvisniku in samostojno tvoriti zložene stavke s prilastkovimi odvisniki.

To programirano sekvenco so nato preizkusili na desetih šolah. Večina učiteljev je povedala, da so bili uspehi izredni, da otrokom sedaj prilastkov odvisnik ne povzroča nikakršnih težav in da v glavnem nimajo težav z vejico ob prilastkovem odvisniku. So pa tudi primeri, da sekvenca ni tako uspela.

č) Responder pri pouku slovenskega jezika

Responder si pri pouku slovenskega jezika le počasi tira pot. Prvič zato, ker je drag in v glavnem neprenosljiv iz razreda v razred, drugič pa zato, ker zanj nimamo prirejene učne snovi in je torej učitelj prepuščen samemu sebi.

Skoraj edina oblika uporabe responderja je ta, da učenci odgovarjajo na vprašanje. Gre torej le za izbiro pravega odgovora izmed dveh, treh, štirih ali petih.

Učenec samo pritisne na gumb ali ga zavrti na izbrano črko ali številko odgovora. Učitelj sproti kontrolira na komandni plošči, kateri učenci so odgovorili pravilno ali koliko učencev je pravilno odgovorilo. Takoj zatem prižge luč, ki pokaže pravi odgovor. Nekateri responderji že sami seštevajo pravilne odgovore in izračunajo njihov odstotek, seštevajo in izračunavajo tudi odgovore posameznih učencev.

Responder se da uporabiti pri vseh vrstah učnih ur, za pridobivanje ali preverjanje. Seveda ga ne bomo uporabljali vso uro, če ni potrebno. Koristno in učinkovito se da uporabiti skupaj z drugimi učnimi stroji, z grafoskopom, magnetofonom, diaprojektorjem.

Naj povem, kako je potekala učna ura z responderjem v Velenju. V 8. razredu so ponavljali književnost. Učiteljica je pripra-

vila 52 vprašanj in k vsakemu vprašanju po 4 odgovore. Vprašanja, pogosto podkrepjena z literarnimi teksti, je z grafoskopom projicirala na platno. Učenci so med štirimi odgovori izbirali enega. Ker je delo potekalo zelo hitro, se niso utegnili ozirati k sosedom. Vsi učenci so pravilno odgovorili na več kot 30 vprašanj. Žal smo ugotovili, da lahko na osnovnih šolah celjske regije preštejemo responderje na prstih ene roke. Nekateri učitelji uporabljajo »jugo-responderje«; vsak učenec ima po štiri tablice s številkami ali črkami; ko izbere odgovor, dvigne ustrezno tablico.

d) Uporaba AV sredstev

Šole so s temi učnimi stroji preslabo založene, marsikak učitelj pa se aparatov boji. Vendar se na nekaterih šolah aktivno uporabljajo: če se pojavi v razredu magnetofon ali diaproyektor, ni to več praznik, ko bi vsi uro gledali ali poslušali, pri tem pa bi bili povsem pasivni. Tudi več učnih sredstev se da uporabiti v eni učni uri. Tako sem doživel prijetno učno uro, ko so učenci poslušali govornice in pete pesmi s plošč in ob tem gledali nekaj slik, ki jih je episkop kot za šalo vrgel na platno. Ljudska ustvarjalnost je bila živo pred učenci. Že v prejšnjem poglavju sem zapisal, kako koristno sta bila skupno uporabljena grafoskop in responder. Na razpolago je cela vrsta diafilmov o slovenskih pisateljih. Vse spremeno besedilo, pa tudi vse slike niso uporabne in potrebne za pouk v osnovni šoli, učitelj izbere posnetke, ki jih lahko aktivno vključi v pouk. Lahko je, če imamo diaproyektor za dnevno svetlobo. Za magnetofon ni posnetih trakov (sedaj snemajo radijske ure na kasete), toda snemamo lahko sami z radia, plošč ali živo besedo. Magnetofon lahko koristno uporabimo tudi za govorne vaje, posebej za utrjevanje

nje izgovora in deklamacije. Medtem ko stopa radio vse bolj v ozadje, ker ga pri pouku lahko uporabimo le slučajno, pa zavzema vse pomembnejše mesto gramofon. Grafoskop je za nas skoraj najnovejši učni stroj, vendar je nekaterim učiteljem že nepogrešljivo učno pomagalo. Uporabljajo ga pogosteje kot enkrat tedensko v vsakem oddelku. Marsikaj, s čimer bi zamujali čas ob pisanju ali skiciranju na tablo, si lahko pripravimo doma. Celuloidne lističe (folije) lahko na grafoskop enostavno polagamo ali pa vrtimo trak, dolg več metrov. Kino-projektorje bi tudi lahko uporabili pri pouku slovenskega jezika. Na 8 mm traku pa za slovenski jezik filmov še sploh nimamo, a ravno 8 mm projektor je za šolo najprimernejši, ker smo lahko z njim vred v razredu med otroki, ko film predvajamo.

Poglejmo, katere učne stroje so vključile v pouk mentorice pri letošnjih sedmih nastopih. Marija Menih je pri ponavljanju stavka v 8. razredu uporabila grafoskop. Pri življenju in delu Toneta Seliškarja diaproyektor (diafilm o Tonetu Seliškarju in diafilm Žalostna povest o muli) in gramofon (Sedmorjenčki, Na juriš). Pri utrjevanju podredja je uporabila grafoskop in pri preverjanju znanja o glagolu v osmem razredu grafoskop.

Nada Salobir je uporabila pri popravi šolske naloge magnetofon, pri preverjanju znanja v osmem razredu pa responder in grafoskop.

Vem, da ta sestavek ni dovolj osvetlil problematiko tako imenovanih novosti pri pouku. Na razpolago je o tem že dosti literature; z njo se moramo seznaniti tudi učitelji slovenskega jezika, da bi tako nenehno spremljali pedagoški razvoj in šli v korak s časom.

Jože Lipnik
Zavod za šolstvo SRS, Celje

IZ LITERARNE VEDE

Henryk Markiewicz, *Główne problemy wiedzy o literaturze*. Wydanie trzecie, przejrzone i uzupełnione. Wydawnictwo Literackie, Kraków 1970. 407 s.

V desetih razpravah, ki so od 1959 do 1964 izhajale v polonističnih in slavističnih zbornikih in periodiki in bile v zaporedju, kot so natisnjene v pričujoči knjigi, objavljene dvakrat (1965 in 1966), odgovorja avtor na vprašanja o obsegu in smereh sodobnega raziskovanja literature, o determinantah literature, o načinu bivanja in o organizaciji

literarnega dela, o stilu umetniškega besedila in predvsem o lingvističnih možnostih njegovega raziskovanja, o književnih gibanjih in tokovih, o fikciji v književnem besedilu in z njo povezani spoznavni vrednosti besedne umetnine, o realizmu, naturalizmu in tipičnosti, o znanstvenih metodah in zakonitostih v raziskovanju literature ter o pomenu vrednotenja in ocenjevanja v literarni zgodovini in teoriji.

Tematizacija in zaporedje vprašanj pa relacije med njimi izhajajo iz treh osnovnih

nalog vede o literaturi: zgodovinske, teoretične in metaznanstvene, ki druga ob drugi, ne da bi se izključevale, morejo — na način znanstvenega opisa, in ne eksperimenta — zajeti literarno ustvarjanje v celoti.

Do sintetičnih odgovorov na zastavljena vprašanja vodijo Markiewiczza pregledne analize evropskega in ameriškega raziskovanja imenovanih plasti, na katerih literatura kot literatura obstaja. Zato je tudi mogoče, da dela, ki so izšla v času od leta 1965 in katerih najpomembnejša dognanja tretja izdaja upošteva, poglobljajo tehtnost sintez in le redkokdaj zahtevajo korekturo.

Knjigo odlikujejo obsežne stvarne opombe, predvsem pa bibliografija ključnih literarno teoretičnih del z angleškega, francoskega, nemškega, italijanskega in slovanskih jezikovnih področij (od 1851 do 1968).

Kazimierz Wyka, *O potrzebie historii literatury*. Szkice polonistyczne z lat 1944—1967. Biblioteka Studiów Literackich pod redakcją Henryka Markiewicza. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1969. 361 s.

Razprave, ki so zbrane v pričujoči knjigi, so — ne glede na čas nastanka — urejene tako, da se dadó uvrstiti v tri tematsko sklenjene skupine: literarno teoretično, literarno zgodovinsko in v skupino, ki obe presega v smeri ugotavljanja položaja in funkcije polonistike v sodobni poljski družbi in kulturi.

Osrednje mesto v prvi skupini zavzemata kategoriji: čas kot konstituenta literarnega besedila (Czas powieściowy, 1944) in beseda—ključ kot izpovedno in metaforično jedro besedne umetnine (Słowa klucze, 1962).

Izhajajoč iz dileme Thomasa Manna, ali literarni tekst more ustvarjati čas, in če ga more, na kakšen način ga ustvarja, ter upoštevajoč teoretična dognanja Romana Ingardena in Konstantija Troczyńskega, Wyka sklepa, da se čas v literarni umetnini realizira v treh oblikah: kot čas pripovedi (czas narracji) in njemu podrejena časa dogajanj (czas zdarzeń powieściowych) in okoliščin (czas środowiska), pri čemer velja, da so vse tri oblike prisotne le v epskem delu, v dramskem le prvi dve, v lirskem pa samo prva. Wykowe analize najbolj izpostavljenih pasaż v romanih Gogolja, Tolstoja, Dostojevskega, Prousta, Rollanda, Manna in Conrada vodijo k sklepu, da je čas v tradicionalnem romanu le kronološka sestavina pripovedi, v modernem pa dobiva psihološke in spoznavne

raszežnosti. Dognanja o času kot sestavini besedila Wyka praktično uporablja v razpravi *Problemy czasowości w Chłopach* Reymonta (1967).

Združujoč Guiraudova seznama pogostnosti posameznih leksemov v jeziku sploh, v jeziku posameznega avtorja (mots thèmes) in primerjalni seznam obeh frekvenc (mots clés) s statističnimi metodami Gustava Bachelarda, raziskuje Wyka izpovedno in metaforično funkcijo najpogostejših leksemov v poeziji pesnikov, katerih ustvarjalnost se je začela in usahnila med zadnjo vojno (Baczyński, Gajcy) na treh ravlinah: znotraj pesemskega besedila, znotraj pesniškega dela posameznega avtorja in v poeziji generacije.

V prvo skupino sodita še razpravi *Romanetyczna nobilitacja powieści* (1948) in *Proporcje realistyczne* (1956).

Edina slovstvenozgodovinska razprava *Literatura polska lat 1890—1939 w kontekście europejskim* (1962) odkriva samobitnost in evropeizacijo poljske književnosti in v času Mlade Poljske in v obdobju med obema vojnama.

Razprave, ki ožji okvir literarne vede pre-raščajo, segajo na področje pedagogike in metodike znanstvenega dela (Polonistyka w świetle szkoły, uczelni i nauki, 1961; *Nauczyciel uniwersytecki a badacz w instytucie naukowym*, 1965), poljske kulturne tradicije, kot je prisotna v sodobni poljski družbi (*Aktualne społeczeństwo polskie i jego tradycja kulturalna*, 1966), in v nji utemeljene potrebe literarno zgodovinskega raziskovanja (*Węgiel mojego zawodu*, 1967; *O potrzebie historii literatury*, 1965; *Nauka o literaturze, literatura i przyszłość*, 1967).

Rosyjska szkoła stylistyki. Wybór tekstów i opracowanie Maria Renata Mayenowa i Zygmunt Saloni. Biblioteka Studiów Literackich pod redakcją Henryka Markiewicza. U Źródeł Współczesnej stylistyki. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1970. 558 s.

Antologija prinaša prevode šestnajstih razprav in odlomkov iz obsežnejših literarno teoretičnih del ruskih formalistov, ki so vsi — razen eseja *Voskrešenje slova V. Šklovskega* (1914) in študij *Obščij fonetičeskij princip vsjakoj poetičeskoj tehniki* E. Polivanova (1963), *K istorii ruskoj rify B. Tomaševskega* (1948) in *Slovo v romane M. Bahtina* (1965) — nastali in izšli v letih od 1916 do 1930. Ker gre za novo in

izpopolnjeno predstavo ruske formalistične šole poljskemu bralcu in ker se antologija vključuje v vrsto antologij sodobnih evropskih stilističnih šol, ki izhajajo v zbirki U źródeł współczesnej stylistyki, izhodišč in dosežkov obravnavane šole zgolj ne reproducira, temveč jim išče vzroke, nahaja v njih nove tvorne možnosti ter opozarja na direktne odzive nanje v sočasni poljski literarni vedi.

Zato je razdeljena na tri dele: uvodni del, teorijo pesniškega jezika in teorijo proze.

V uvodni besedi pojasnjuje Zygmunt Saloni vezi poljske literarne vede z rusko formalistično šolo: našteva prevode, ki so v tridesetih letih izhajali pri Kołu Polonistów Studentów Uniwersytetu Warszawskiego ali v zbirki Archiwum Tłumaczeń z Zakresu Teorii Literatury i Metodologii Badań Literackich, omenja žalostno usodo antologije Rosyjska szkoła formalna 1914—1934, katere izdi je preprečila druga svetovna vojna, ter naglaša pomen ruskih formalistov za pionirsko delo F. Siedlickega na področju poljskega stihoslovja in vpliv Vinogradova in Vološinova na znanstveno delo D. Hopensztanda; podrobneje razlaga tehnična vodila in težave pri prevajanju in nas seznanja s kriteriji pri selekciji objavljenih besedil.

Spremna študija Rosyjske proporcje teoretyczne w zakresie form poetyckich (1916—1930) pristopa k pojavu formalistične šole v Rusiji zgodovinsko: pobude zanjo nahaja v jezikoslovnem in stilističnem delu Potebnje in Ščerbe ter v prevodih de Saussura in Husserla (1913), realizacijo pa v ustanovitvi leningrajskega Opojaza in moskovskega lingvističnega krožka. Ob analizi izhodišč in dosežkov obeh krožkov ugotavlja sorodnosti in razlike med njima in njune vezi s poezijo ruskih futuristov, interpretira poglede posameznih avtorjev in temeljno nasprotje znotraj šole odkriva v pojmovanju pesniškega in umetniškega jezika, ki se

enači zdaj z verzom, zdaj z leposlovno prozo. V njem Mayenowa vidi tudi kriterij za ureditev priučujoče antologije.

V uvodni del sodi še programski esej Viktorja Šklovskega Voskresenie slova (1914). Izhajajoč iz dognanj spremne študije, je antologija urejena po načelu od splošnega k posebnemu, in ne sledi kronologiji nastajanja posameznih del.

V razdelku Teorija pesniškega jezika sledita razpravam o splošnih zakonitostih ruskega verza in verzni obliki nasploh (Tynjanov: Problema stihotvornogo jazyka, I, 1924; Polivanov: Obščij fonetičeskij princip vsjakoj poetičeskoj tehniki, 1963; Jakubinskij: O zvukah stihotvornogo jazyka, 1919; Brik: Ritm i sintaksis, 1927; Bernštejn: Stih i deklamacija, 1927; Tomaševskij: K istorii russkoj rifmy, 1948; Tynjanov: Oda kak oratorskij žanr, 1927) interpretaciji pesniškega jezika Aleksandra Bloka (Žirmunskij: Poezija Aleksandra Bloka, IV, 1921, ki sta jo redaktorja naslovila z Metafora in tvorčočci Bloka) in Vladimira Majakovskega (fragment iz Jakobsonovega dela O češkem stihi, preimuščestvenno v sravnenii s russkim, 1923, ki v prevodu nosi naslov O wierszu i składni Majakowskiego).

Podobno je razmerje med teoretičnim in interpretacijskim delom v razdelku Teorija proze. Vanj sta redaktorja uvrstila naslednje tekste: Vinogradov, O hudožestvennoi proze I (1930); Vološinov, Marksizm i filozofija jazyka. Osnovnye problemy socialističeskogo metoda v nauke o jazyke III (1930²); Bahtin, Slovo v romane (1965) in Ejhenbaum, Illjuzija skaza (1924), Kak sdelana Šinel' Gogolja (1919), Oratorskij stil' Lenina (1927).

Knjigi sta priložena abecedno kazalo in rusko-poljski slovarček najpogostejših terminov ruske formalistične šole.

Tone Pretnar

Filozofska fakulteta v Ljubljani

POROČILO O DELU REPUBLIŠKEGA ODBORA SDS

Dne 24. marca 1972 je bila 10. (plenarna) seja republ. odbora SDS.

Dnevni red: Poročila predsednikov o delovanju podružnic v preteklem letu; Slavistično zborovanje v Murski Soboti; VII. kongres Zveze SDJ; Varstvo kulturnih spomenikov; Izdajanje beril za srednje šole; Slavistična ekskurzija 1. 1972; Formiranje terminološke komisije; Slovenski biografski

leksikon — 11. zv.; Praznovanje Prešernovega dne.

1. Za podružnice so poročali: Breda Rant (Kranj), Ivanka Arzenšek (Jesenice), Ivanka Slamnik (Nova Gorica), Janko Blažej (Koper), Jože Sever (Novo mesto), Božena Orožen (Celje), Mira Medvedova (Maribor), Vida Korošak (Murska Sobotna), France Novak (Ljubljana). Večina podružnic je orga-

nizirala več strokovnih predavanj in ekskurzij, nekatere so poživile povezavo z zamejskimi Slovenci (Jesenice in Celje s Koroško, Murska Sobota s Porabjem); v poročilu celjske podružnice je bilo poudarjeno dobro sodelovanje z gledališčem (predstave za dijake), medtem ko so mariborski slavisti uspešno sodelovali z drugimi kulturnimi ustanovami (stoletnica rojstva dr. Frana Ilešiča, Dialogi). O delu tržaških slovenistov je na kratko poročal njihov predsednik J. Seražin.

2. Od 15.—17. sept. 1972 bo v Murski Soboti slavistično zborovanje (strokovni seminar in redni občni zbor). Po načrtu naj bi delo potekalo takole:

15. sept. (petek) — dopoldne:

1. Š. Barbarič, *Stara prekmurska književnost ob vzhodnoštajerski in kajkavski hrvatski*,

2. F. Zadavec, *Lirizem v Kranjčevem romanu*,

3. F. Petrež, *Tehnika Kranjčevih predvojnih romanov*;

— popoldne:

1. J. Koruza, *Kreftova Velika Puntarija*,

2. M. Kmecl, *Kocbekova novela*,

3. F. Vodnik, B. Paternu, *Kocbekovo pesniško delo*.

16. sept. (sobota) — dopoldne:

1. J. Rigler, *Smeri glasovnega razvoja v panonskih govorih*,

2. J. Jurančič, *Panonska leksika*,

3. M. Orožen, *Dajnko — slovničar in dialektolog*;

— popoldne:

občni zbor.

17. sept. (nedelja):

ekskurzija po Pomurju in Prlekiji.

Okrožnico z navodili za prijavo bo vsem šolam poslal Zavod za šolstvo SRS.

3. V Beogradu bo od 25. — 30. sept. VII. kongres Zveze Slav. društev Jugoslavije. Seznam referatov, ki jih je prijavilo SDS (gl. poročilo v JiS 1971/72, 3, str. 95) je deloma spremenjen, in sicer: O. Sterle, F. Varl in J. Sivec so odpovedali nastop; F. Zadavec, *Oblikovanje realistične estetike po ekspresionizmu*; A. Skaza, *Andrej Belyj*. Predavatelji, ki doslej še niso objavili referata v JiS oz. Slavistični reviji, naj pošljejo rokopis do 30. maja uredništvu SR.

Kdor se namerava udeležiti VII. kongresa, naj se do 20. maja prijavi republiškem od-

boru SDS. Ker SDS še nima namensko zagotovljenih finančnih sredstev za udeležbo svojih članov, si bo potrebna sredstva moral preskrbeti vsak prijavitelj sam.

4. Dr. J. Mahnič je poročal o ukrepih v zvezi z zaščito Mencingerjevega groba. Na sestanku (3. 2. 1972) v Krškem so predstavniki občinske skupščine in Zavoda za spomeniško varstvo sprejeli predlog J. Mahniča o ponovnem prekopu Mencingerjevega groba in dokončni ureditvi pokopališča. Poleti bodo odprli »gaj zaslužnih«. Republiški odbor SDS želi ugotoviti stanje kulturnih spomenikov po Sloveniji, zato naproša odbore podružnic, da na svojih področjih ugotovijo, kateri objekt je potreben zaščite.

5. Zavod za šolstvo SRS je z razumevanjem sprejel pobudo republiškega odbora SDS o sodelovanju praktikov pri izdajanju beril za srednje šole. Dne 19. 4. 1972 so se sestali uredniki in skupina srednješolskih profesorjev-slavistov ter pretresli predlagani izbor besedil (slovenska književnost za 3. berilo). V razpravi o berilu za 1. r. so člani odbora kritično ocenili učbenik (neprimerno razmerje med teksti svetovne, srbohrvatske in slovenske književnosti, neprimerna oprema).

6. SDS pripravlja strokovno ekskurzijo v Grčijo, in sicer v drugi polovici julija. Vodil jo bo prof. Matija Pogorelec, klasični filolog (II. gimn. Ljubljana). Navodilo za prijavo bo objavljeno v Prosvetnem delavcu.

7. Republiški odbor je na seji imenoval članke terminološke komisije, ki jo formirata Geografsko društvo Slovenije in Slavistično društvo Slovenije. V komisiji bodo sodelovali profesorji: A. Bajec, J. Rigler, J. Toporišič. SDS si pridržuje pravico, da po potrebi imenuje v to komisijo še kakega sodelavca.

Predsedstvo SAZU je na prošnjo republiškega odbora odobrilo članom SDS 60 % popust pri nakupu Slovenskega biografskega leksikona, 11. zv. Pri nakupu je treba predložiti člansko izkaznico za l. 1972. (Člani ljubljanske podružnice plačajo članarino na naslov: Marija Perme, Ljubljana, Gasilska 17, št. računa: 501-620-7-708-10028/7.)

9. Republiški odbor SDS je na pobudo člana odbora J. Severja opozoril na nepravilnost odločitve, da se zaradi 5-dnevnega delovnega tedna okni praznovanje Prešernovega dne.

Minka Kuclar
tajnica SDS

DOKUMENTI

PISMA ZAVODU ZA ŠOLSTVO OB PREDLOGIH ZA NOVE OSNOVNOŠOLSKE IN SREDNJEŠOLSKE UČNE NAČRTE — IV

Kako ravnamo s srbohrvatskim (hrvatsko-srbskim) jezikom v slovenskih osnovnih šolah? — je bil naslov pisma, ki ga je v Jeziku in slovstvu (1971/72, 3, 91—93) objavil prof. Janko Jurančič. Oglašam se, ker imam drugačne poglede na to vprašanje.

Zavod za šolstvo je ravnal pravilno, da je predlagal razbremenitev osnovnošolskega učnega načrta v duhu ustavnih dopolnil. Predvidene so olajšave in programu hrvaškega in srbskega jezika.

Gre predvsem za *obveznost*, ki temeljito prizadene vsakega mladega Slovenca, ker mora (J. J.) »poznati osnove gramatične in leksične strukture srbohrvatskega jezika ... zahteva se jasno in natančno izražanje v kultiviranem jeziku«. Za takšno znanje mora osnovnošolec vložiti veliko truda. Pri tem nastajajo nemajhne razlike med mladino posameznih republik, saj hrvaški in drugi učenci nimajo podobne dolžnosti. Namesto tega si le-ti lahko pridobijo več znanja iz drugih osnovnih predmetov.

Neenakopravnost, ki tako nastaja, je očitna in boleča za mladega človeka, zato je dolžnost učnega načrta, da poišče pravičnejši izhod iz tega položaja. Uveljavljanje narodov in narodnosti daje v duhu ustavnih dopolnil nove možnosti tudi na tem področju.

Da bi osnovna šola ustrezno izpolnila svoje naloge, mora dati učencem čimveč znanja in izobrazbe; usposobiti jih mora za življenjsko tekmo, ki jih čaka v prihodnosti, ko bo mogoče doma in na tujem še bolj napeta. Takšno uposobljenost bi praviloma morala dobiti vsa mladina, s čim manjšim osipom.

Empirično je dokazano, da obremenitev po sedanjem učnem načrtu povzroča prevelik osip, saj se v naši republici suče med 27 in 50 odstotkov; zato je nujno zmanjšati breme manj nadarjenim s tem, da se učni načrt prilagodi načrtom drugih republik in opusti obvezni pouk drugega jezika, ki je pri nas srbohrvaščina. Načrtovalca učne snovi predvsem skrbí, kako bi zmanjšal osip, saj prav učenci iz osipa pozneje sestavljajo važno plast delavskega razreda.

Kaj pomeni nedokončana osnovna šola za osebno življenje učencev, se nam razkrije šele ob misli, da takšen učenec ne more niti v uk za razne poklice in tako ne more doseči stopnje kvalificiranega delavca. Gotovo tudi ni prav, če jih prepuščamo osipu in zaostajanju že v dobi, ko mnogi od njih še niso dovolj umsko razviti, zlasti zaradi tega, ker živijo v manj ugodnih okoliščinah. Znano je tudi, da v Sloveniji kvalifikacijska struktura delavcev ni zadovoljiva (prim. Delo 5. 2. 1972 — dr. A. Kornhauserjeva). Negativni šolski uspeh zmanjšuje ambicijo v človeku, zato bodo manj nadarjeni tudi pozneje ostali ob strani in ne bodo dopolnjevali pomanjkljivega znanja. Osnovnošolci bi morali dobiti praviloma bolj izenačen štart v življenje!

S spremembo obveznega predmeta sh. jezika v fakultativni bi občutno razbremenili manj nadarjene učence in s tem tudi zmanjšali osip; obvezni čas učenja bi bil tudi na slovenskih šolah bolje uporabljen za naravoslovne in druge predmete, od katerih je odvisna proizvodnja. Vzroki in stališča, ki jih navaja J. J., me ne morejo prepričati, zakaj da naj bi ostalo pri stari, večji obveznosti tega jezikovnega predmeta.

Sh. jezik je prišel v naš učni načrt v času »nadvladja, centralizma in nacionalizma« in troimenega enotnega državnega jezika SHS. O takratnih zgodovinskih okoliščinah in napakah državne organizacije tu ne moremo govoriti. Dva obvezna jezika pa se v Sloveniji brez potrebe vlečeta do današnjega dne. Zadnja ustavna dopolnila so v temelju spremenila organizacijo države in postavljajo republike in narode na pravo mesto v avnojski demokratični federativni državi. Enakopravnost jezikov naj se uveljavlja v polni meri. Brez nje tudi enakopravnosti narodov ne more biti. Staro obvezno privilegirano jezikovno razmerje je poudarjalo manjvredni položaj Slovenca v jugoslovanski skupnosti.

Delavci in velika večina drugega prebivalstva so stalno naseljeni v domači republici, svoje delovno mesto imajo doma in jim torej zadostuje materinščina. V materinščini pa bi res morali bolje poznati »osnove

gramatične in leksične strukture, da bi se znali čim precizneje izražati«. Na zaslonih TV opažamo, kako se slovenski ljudje pomanjkljivo izražajo; želijo nekaj povedati, a jim zmanjkuje besed, ali pa le-te povezujejo brez pravega smisla. Na plenumu SZDL Jugoslavije je bil leta 1966 sprejet sklep o enakopravnosti rabi jezikov v vseh zveznih organih in organizacijah. S tem, da mora vsak odgovorni uslužbenec teh organov in organizacij vsaj pasivno znati tudi druga dva jugoslovanska jezika, je vprašanje medsebojnega komuniciranja rešeno. V zveznih organizacijah je vpeljeno simultano prevajanje.

Sreča je, da so jugoslovanski jeziki med seboj toliko podobni, da se ljudje različnih narodnosti z nekaj truda v govoru med seboj razumejo. Za najširše plasti ljudstva je to dovolj in je zato obvezno učenje sh. jezika v naših osnovnih šolah nepotrebno. S prenehanjem množičnega učenja sh. jezika ne bomo ničesar izgubili, saj si bodo tisti, ki jim bo znanje jezika potrebno, lahko zadovoljivo pomagali s fakultativnim učenjem; za odrasle so na voljo še delavska univerza in različni pripomočki za samouke.

Zastavljamo si tudi vprašanje, ali bo jugoslovanska skupnost narodov kaj izgubila na združevalni moči, če bo pri nas sh. jezik le fakultativen? Nikakor ne! Kjer ni popolne enakopravnosti narodov, ki živijo v skupnih državnih mejah, in kjer ni sožitje urejeno paritetno, teritorialno, jezikovno-narodnostno in finančno, tam nastajajo ugodne okoliščine, da zaradi vsakovrstnih privilegijev v nacionalnem kaosu prihaja do mednarodnih in drugih agresij (interant aggression), ki slabijo kohezijo države. O tem, kako urejajo enakopravnost narodov v Švici, piše prof. Paul Zinsli (Vom Werden und Wesen der mehrsprachigen Schweiz) takole: Ljudje imajo stike samo z uslužbenci, ki znajo njihovo materinščino; ni se jim treba učiti nobenega drugega jezika. Načelo ozemeljske suverenosti materinščine je zavarovano tudi s tem, da mora vsakdo, ki se priseli na področje druge narodnosti, dati otroke v osnovno šolo tega jezika, čeprav je drugačne švicarske narodnosti. S tem je tudi v prihodnje trajno zavarovana nacionalnost stalno izoblikovanega ozemlja vsakega naroda. Nacionalno mešana in upravno neurejena ozemlja so

nevarnost za državo, kajti splet raznih jezikovnih interesov poraja nacionalizme.

Obvezno učenje sh. jezika v osnovni šoli lahko pripelje do dvojezičja; nastaja tkim. enostranska dvojezičnost s sosednim narodom, ki ne zna mojega jezika, zaveda se pa, da moram jaz znati njegovega. Pri njem se razvije miselnost, ki ne upošteva mojih narodnostnih posebnosti. Jezik je zanj nehal biti ovira, ki bi ga opozarjala na moje potrebe — ne samo na kulturne, tudi na gospodarske. Številčno šibkejši so zato občutljivi za zanemarjanje in zastavljanje. Zato je treba nujno urediti na vseh področjih popolno enakopravnost narodov in narodnosti in odstraniti številčno (politično) premoč povsod tam, kjer ta deluje neenakopravno. Tisti, ki smo delali v osrednjih državnih organih, smo to potrebo temeljito spoznali.

Namesto intenzivnega učenja jezika (po predlogu J. J.) bi bilo koristneje uporabiti pridobljeni čas za zagotovitev uspešnejšega razvoja samoupravljanja. Sodobni samoupravljevec bi moral poznati osnove ekonomike, gospodarski ustroj podjetij in družbenopolitičnih organizacij. Vse to mu je nujno potrebno, če hoče aktivno sodelovati na vseh ravneh.

Nerazumljiva je tudi trditev J. J., da v JLA dovolj spoštujejo slovenski jezik. Po mojem bi morali tudi tu v jezikovnem smislu še marsikaj spremeniti (poučevanje in poveljevanje v materinščini po temeljnih vojaških enotah), pa ne bi bilo treba Slovencem več očitati, da ne gredo radi v vojaške šole.

Po moji presoji najmanj 90 % Slovencev v svojem življenju ne bo rabilo hrvaškega ali srbskega književnega jezika; zakaj bi naj se potem vsi učili »po zakonu obvezno« srbohrvaščino? Raba številčno močnejše srbohrvaščine, s katero živimo v sosedstvu in v eni državi (J. J.), ima kljub določenim koristim za nekatere, tudi drugo stran, vsebuje namreč začetke enostranskega jezikovnega stapljanja, proti čemur je jugoslovanske narode hotela zavarovati prav AVNOJ-ska institucija enakopravnosti. Proces asimilacije naroda je dolgotrajen, z mnogimi nevšečnostmi: moramo se mu izogibati.

Jaka Avšič
Ljubljana

NAŠO REVIJO PREJEMAJO V TUJINI

Avstrija

Valentin Polanšek, Obirsko, Železna kapla — Eisenkappel
Dr. Reginald Vospernik, Podravlje — Förderlach;
Dr. Erich Prunč, Gradec (Graz);
Prof. Janko Messner, Celovec — Klagenfurt;
Slovenska prosvetna zveza, Celovec — Klagenfurt;
Prof. Marija Spieler, Celovec — Klagenfurt;
Marija Slodnjak-Petrova, Salzburg;
Universität, Institut für Slawische Philologie, Salzburg;
Klub slovenskih študentov, Dunaj (Wien);
Österreichische Nationalbibliothek, Dunaj (Wien);
Slawisches Seminar der Universität, Dunaj (Wien);
Katja Sturm-Schnabl, Dunaj (Wien);
Ivan Tomažič, Dunaj, (Wien);
Universitätsbibliothek, Dunaj (Wien);
Dr. Pavel Zdovc, Dunaj (Wien);

Bolgarija

Državna biblioteka »Vasil Kolarov«, Sofija;
Viktorija Menkadžieva, Sofija
Univerzitetna biblioteka, Sofija;

ČSSR

Ustredná knižnica slovenskej akadémie vied, Bratislava;
Ustredná knižnica Filozofickej fakulty, Univerzity Komenského, Bratislava;
PNS Dovož tlače, Bratislava;
Dr. Viktor Kudělka, Brno;
Ustredná knihovna Višši školy pedagogickej, Brno;
Matica Slovenská, Martin;
Statní vedecká knihovna, Olomouc;
Dr. Anton Berkopec, Praga;
Dr. Alois Jedlička, Praga;
Albina Lipovec, Praga;
Narodní a universitní knihovna, Praga;
PNS, Dovož tisku, Praga;
Slovanskí knihovna, Praga;
Zakladní knihovna, Praga;

Danska

Det Kongelige Bibliotek, København;

Francija

LIBA, New York University in France, Pariz;

Finska

Helsingin Yliopiston Kirjasto Slaavilainen Osasto, Helsinki;

Italija

Didaktično ravnateljstvo za osnovne šole s slov. učnim jezikom, Nabrežina — Aurisina;
Didaktično ravnateljstvo za osnovne šole s slovenskim učnim jezikom, Trst — Trieste;
Via Caravaggio 4;
Didaktično ravnateljstvo za osnovne šole s slovenskim učnim jezikom, Via Frausin 12, Trst — Trieste;
Didaktično ravnateljstvo za osnovne šole s slovenskim učnim jezikom, Opčine — Villa Opicina;
Didaktično ravnateljstvo za osnovne šole s slovenskim učnim jezikom, Dolina — San Dorlingo della Valle;
Nižja srednja šola s slovenskim učnim jezikom, Nabrežina — Aurisina;
Nižja srednja šola s slovenskim učnim jezikom, Via Frausin, Trst — Trieste;
Nižja srednja šola s slovenskim učnim jezikom, Via Caravaggio 4, Trst — Trieste;
Nižja srednja šola s slovenskim učnim jezikom, Via Montorsino 8, Trst — Trieste;
Nižja srednja šola s slovenskim učnim jezikom, Dolina — San Dorlingo della Valle;
Nižja srednja šola s slovenskim učnim jezikom, Prosek — Prosecco;
Nižja srednja šola s slovenskim učnim jezikom, Sv. Križ — Santa Croce;
Nižja srednja šola s slovenskim učnim jezikom, Katinara — Cattinara;
Klasični in znanstveni licej s slovenskim učnim jezikom, Trst — Trieste;
Trgovski tehnični zavod s slovenskim učnim jezikom, Trst — Trieste;
Učiteljsište s slovenskim učnim jezikom, Trst — Trieste;
Strokovna šola s slovenskim učnim jezikom, Trst — Trieste;
Narodna in študijska knjižnica, Trst — Trieste;
Pavle Merku, Trst — Trieste;
Istituto slavo, Facoltà di lettere e filosofia, Trst — Trieste;
Anton Legiša, Rim (Roma);
Državna srednja šola »Simona Gregorčiča«, Dolina-Trst — Trieste;
Državna srednja šola »Srečka Kosovela«, Opčine-Opicina;
Istituto di Filologia Slava, Facoltà di Lettere, Rim (Roma);

Kanada

Troyka, Limited, Toronto, Ontario;
University Calgary, Calgary, Alberta;
University of Toronto Library, Toronto, Ontario;
T. M. S. Prestly, Department of Slavic Languages, Edmonton, Alberta;
University of Alberta, Edmonton, Alberta;

LR Kitajska

National Library of Peking, Peking 7;

Madžarska

Magyar Tudományos Akademia, Törtenet-tudomány, Budapest;

Országos szechenyi könyvtár exchange service, Budapest;

DR Nemčija

Institut za serbski ludospyt, Budyšin-Bautzen;

Karl Marx Universität, Universitätsbibliothek, Leipzig;

Zeitungsvertriebsamt, Berlin;

ZR Nemčija

Institut für Slawistik der Universität des Saarlandes, Saarbrücken;

Slawisches Seminar der Universität I. A. Kubon und Sagner, Köln;

Universitätsbibliothek, Lehrstuhl für Slawistik der Universität, Regensburg;

Slawistisches Seminar der Justus-Liebig Universität, Gießen;

Slawisches Seminar der Universität, Mannheim;

Universitätsbibliothek, Freiburg;

Stadts- und Universitätsbibliothek, Frankfurt/Main;

Stadtsbibliothek, Berlin

Hermann Trappmann, Hamm;

Slawisches Seminar der Philipps Universität, Marburg/Lahn;

Slawisches Seminar der Göthe Universität, Frankfurt/Main;

Dr. Rudolf Trofenik, München;

Dr. Annelis Lägroid, Schliesheim-Heidelberg;

Ingeborg Poczka, Bremen;

Slawisches Seminar der Universität, Bonn;

Slawisches Seminar der Universität, Hamburg;

Slawisches Seminar der Universität, Göttingen;

Nizozemska

Bibliotheek der Rijksuniversiteit, Leiden;

Norveška

Slavisk-Baltisk Institut, Blindern;

Poljska

Biblioteka Jagiellońska, Krakov;

Institut nowszych literatur słowiańskich,

Collegium Paderevianum, Krakov;

Biblioteka Uniwersytecka, Varšava;

Studium »Polonicum«, Varšava;

Dr. Władysław Kupiszewski, Varšava;

Biblioteka główna Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Poznań;

Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań;

Uniwersytet N. Kopernika, Toruń;

Romunija

Biblioteca centrala de stat Serviciul schimb, Bucuresti;

Institutul de istoria si teorie literara, Bucuresti;

Universitatea Bucuresti, Faculta de limbi slave, Bucuresti;

Švica

Prof. H. Jaksch, Slawisches Seminar der Universität, Bern;

Slawisches Seminar der Universität Zürich, Zürich;

Velika Britanija

British Museum, Department of Printed Books, Slavonic and European Division, London;

Združene države Amerike

E. Wayles Browne, Cambridge, Mass.;

Ohio State University Library, Columbus, Ohio;

Central Serial Record Department, Cornell University Library, Ithaca, New York;

University of California, Los Angeles;

Rado Lenček, Columbia University, New York;

Yale University Library, Slavic and European Collection, New Haven, Conn.;

Joze Paternost, State College, Pennsylvania;

The Van Library University of Penna Acquisition Department, Philadelphia, Pennsylvania;

ZSSR

A. Duličenko, Ašhabad, Turkmenistan;

Gosudarstvennaja publičnaja biblioteka akademii nauk SSSR, Kijev;

Gosudarstvennaja publičnaja biblioteka ANUSSR, Kijev;

Grimič Vill, Kijev;

Biblioteka akademii nauk SSSR, Leningrad;

Beršadskaja Marianna, Leningrad;

Filologičeskij fakul'tet, Kafedra slavjanskoj filologii, Leningrad;

Naučnaja biblioteka im. Gor'kogo, Leningr. gosud. universiteta, Leningrad;

Ryžova Maja, Leningrad;

Fundamental'naja biblioteka obščestvennyh nauk, Akademia nauk SSSR, Moskva;

Gosudarstvennaja (ordena Lenina) biblioteka SSSR imeni V. I. Lenina, Moskva;

Moskovskij gosud, universitet, Filologičes-
kij fakul'tet, Biblioteka, Kafedra slavjan-
skoj filologii, Moskva;
Naučnaja biblioteka im. A. M. Gor'kogo
Moskovskogo gosudarstvenogo universite-
ta, Moskva;
Rjabova E. I., Moskva;

Plotnikova O. S., Moskva;
Vsesojuznaja gosudarstvennaja biblioteka
inostrannoju literatury, Moskva;
Filologičeskij fakul'tet, Minsk;
Gilevič Nil, Minsk;
Suprun Adam Evgenevič, Minsk;
Timoškova Ljubov Efimovna, Minsk;

V OCENO SMO PREJELI

Jarmila Panevová, Eva Benešová, Petr Sgall,
Čas a modalita v češtině. Acta Universita-
tis Carolinae, Philologica. Monographia
XXXIV. Praga 1971.

Časopis za zgodovino in narodopisje. Nova
vrsta, 7 (XLII.) letnik. Drugi zvezek. Za-
ložba Obzorja, Maribor 1971.

Vestnik X. Društvo za tuje jezike SR Slo-
venije. Ljubljana 1972.

Celjski zbornik 1971-72. Izdala in založila
Kulturna skupnost Celje. Uredili: Gustav
Grobelnik, Juro Kislinger, Jože Marolt,
Vlado Novak (odgovorni urednik) in Fran-
ce Sirk. Celje 1972.

Bulletin Scientifique. Section B, Sciences
Humaines. VII, 1-12 in VIII, 1-3. Glavni
urednik Marko Kostrenčič. Zagreb 1971,
1972.

Lojze Kovačič, *Sporočila v spanju*. Resnič-
nost. Založba Obzorja, Maribor 1972.

Miloš Mikeln, *Stalinovi zdravniki*. Založba
Obzorja, Maribor 1972.

Pavle Zidar, *Kukavičji Mihec*. Založba Ob-
zorja, Maribor 1972.

Danilo Gorinšek, *Vrtiljak*. Izbrane pesmi
za otroke. Založba Obzorja, Maribor 1972.

Boris Pangerl, *Amiora časa*. Trst 1972.

Mimi Malenšek, *Sonce vročega avgusta*.
Roman. Založba Obzorja, Maribor 1972.

Irena Žerjal, *Topli gozdovi*. Založništvo
tržaškega tiska, Trst in Založba Obzorja,
Maribor 1972.

Vid Pečjak, *Adam in Eva na planetu star-
cev*. Založba Obzorja, Maribor 1972.

Boris Urbančič, *O jezikovni kulturi*. Can-
karjeva založba v Ljubljani 1972.

.....
Naročnike, ki še niso poravnali naročnine za letošnji letnik, prosimo, da
vplačajo naročnino po položnici na naš račun pri SDK 501-8-4.

Uprava

.....